RAZVOJ TURIZMA U ZAŠTIĆENIM JEZGRAMA POVIJESNIH GRADOVA: ANALIZA UČINAKA IZ PERSPEKTIVE STANOVNIKA POVIJESNE JEZGRE SPLITA

Vulas, Duje

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:208136

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Repository / Repozitorij:

REFST - Repository of Economics faculty in Split

SVEUČILIŠTE U SPLITU

EKONOMSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

RAZVOJ TURIZMA U ZAŠTIĆENIM JEZGRAMA POVIJESNIH GRADOVA: ANALIZA UČINAKA IZ PERSPEKTIVE STANOVNIKA POVIJESNE JEZGRE SPLITA

Mentor:

prof. dr. sc. Lidija Petrić

Student:

Duje Vulas, 2160374

Split, rujan 2018.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....4

1.1. Problem istraživanja……..5

1.2. Predmet istraživanja……..8

1.3. Istraživačke hipoteze…….....10

1.4. Ciljevi istraživanja……11

1.5. Metode istraživanja……..12

1.6. Doprinos istraživanja…….....13

1.7. Struktura rada……..14

2. OPĆI OKVIR ZAŠTITE KULTURNE BAŠTINE.....16

2.1. Pojam i podjela kulturne baštine.....16

2.2. Uloga i značaj međunarodnih organizacija u zaštiti kulturne baštine.....19

2.2.1. Međunarodni institucionalni okvir zaštite kulturne baštine.....20

2.2.2. Recentni trendovi u zaštiti povijesnih gradova.....25

2.3. Zaštita kulturne baštine u Republici Hrvatskoj.....27

2.3.1. Institucionalni i zakonodavni okvir zaštite.....28

2.4. Uloga dionika u zaštiti kulturne baštine.....30

2.5. Zaključna razmatranja.....32

3. TURIZAM I NJEGOVI UČINCI, S NAGLASKOM NA POVIJESNE JEZGRE GRADOVA.....34

3.1. Fenomen turizma.....34

3.2. Pozitivni i negativni učinci turizma.....37

3.2.1. Ekonomski učinci turizma.....38

3.2.2. Socio-kulturni učinci turizma.....39

3.2.3. Okolišni učinci turizma.....40

3.3. Povijesni gradovi kao specifične turističke destinacije.....41

3.3.1. Posebni oblici turizma u povijesnim gradovima.....44

3.3.2. Utjecaj turizma na povijesne gradove.....45

4. ULOGA LOKALNOG STANOVNIŠTVA U RAZVOJU TURIZMA DESTINACIJE....47

4.1. Pojam lokalne zajednice....47

4.2. Turizam i lokalno stanovništvo....48

4.2.1. Uloga dionika lokalne zajednice u procesu upravljanja razvojem turizma....50

4.2.2. Osposobljavanje lokalne zajednice za razvoj turizma....52

5. ANALIZA POVIJESNE JEZGRE SPLITA I DOSADAŠNJI RAZVOJ TURIZMA U GRADU SPLITU....54

5.1. Prostorna analiza povijesne jezgre....54

5.2. Analiza stanja povijesne jezgre....56

5.2.1. Kultura i kulturna baština....57

5.2.2. Društvo i društveni procesi....58

5.2.3. Gospodarstvo....60

5.2.4. Modeli upravljanja povijesnom jezgrom Splita....61

5.3. Analiza turističke potražnje i ponude grada Splita....62

5.4. Ključni problemi i rizici....65

6. ANALIZA UČINAKA TURIZMA IZ PERSPEKTIVE LOKALNOG STANOVNIŠTVA POVIJESNE JEZGRE SPLITA....68

6.1. Karakteristike uzorka....68

6.2. Testiranje hipoteza....80

6.3. Rasprava rezultata....95

7. PREPORUKE BUDUĆEG DJELOVANJA....98

8. ZAKLJUČAK....103

LITERATURA....105

POPIS TABLICA I SLIKA....112

SAŽETAK....116

SUMMARY....117

1. UVOD

Turizam je postao globalni gospodarski sektor s velikim i značajnim utjecajem na socio-ekonomski i ekološki razvoj gradova, regija i država. Njegova je važnost porasla tijekom proteklih desetljeća kao posljedica porasta kupovne moći sve mobilnijih potrošača, povećane dostupnosti turističkih regija i gradova širom svijeta, pojave relativno jeftinih načina prijevoza (kao što su niskotarifne aviokompanije), promjena u stilovima života i trenda internacionalizacije modernih društava.[1] Ne smije se promatrati kao jednoznačna i jedinstvena pojava nego kao složeni sustav odnosa i veza ekonomskog i društvenog karaktera koje se realiziraju između turista i ostalih sudionika turističkog prometa. Djelovanje velikog broja dionika iz raznih djelatnosti i sektora ukazuje na činjenicu da je turizam po svojoj prirodi heterogen i multidisciplinaran, te se, sukladno s tim, može zaključiti kako njegov razvoj utječe na sve aspekte društvenog života na određenom prostoru.[2] Razvojem turizma u destinaciji pridonosi se kako pozitivnim tako i negativnim učincima u prostoru u kojem se razvija te je, stoga, nužno da strategija razvoja turizma ostvaruje rezultate koji će postići najbolju ravnotežu koristi i troškova za sve ključne sudionike.

Razvojni učinci turizma mogu se sagledati kroz ekonomsku, socio-kulturnu i okolišnu dimenziju. Ekonomski i okolišni učinci mogu se objektivno mjeriti i poslužiti kao podloga daljnjem razvoju turizma. Ekonomske i okolišne promjene uzrokovane turističkim razvojem događaju se stalno, a mogu biti kako pozitivne (povećni porezni prihodi, mogućnost zapošljavanja, poduzetničke prilike, poboljšanje javne infrastrukture, zaštita flore i faune itd.) tako i negativne (nova porezna opterećenja, porast cijena dobara i usluga, zagađenje vode i zraka, buka, degradacija prirodnih staništa itd.). Socio-kulturne utjecaje je pak teže izmjeriti zbog njihovog subjektivnog i nematerijalnog karaktera. Društveni i kulturni utjecaji uključuju pozitivne elemente kao što su ponovno oživljavanje tradicionalnih obrta i običaja, povećanje interkulturne komunikacije, unaprjeđivanje suradnje, razumijevanja i mira, te negativne elemente kao što su promjene

[1] Girard, L. F. i Nijkamp, P., eds. 2009. *Cultural Tourism and Sustainable Local Development*. Farnham: Ashgate Publishing Limited, str. 1-2.
[2] prema: Petrić, L., Šimundić, B. i Pivčević, S., 2013. *Ekonomika turizma*. Split: Ekonomski fakultet.

tradicionalnih kultura, porast kriminala, povećana mogućnost epidemija i depopulacija slabije razvijenih područja.[3]

1.1. Problem istraživanja

Tijekom povijesno-ekonomskoga razvoja europski su gradovi kontinuirano usklađivali svoj razvoj s nastalim promjenama. Povijesne su se jezgre prilagođavale, diferencirale i transformirale u skladu s razvojnim potrebama. Društvene su promjene poticale urbani razvoj, pa je tako stupanj urbanizacije znatno porastao i u povijesnim jezgrama gradova gdje se povećala koncentracija poslovnih i drugih administrativnih funkcija. Zahvaljujući tome, početkom 20. stoljeća većina europskih povijesnih jezgra postale su gradskim poslovnim zonama.[4] U drugoj polovici 20. stoljeća došlo je do jačanja društvenog interesa za zaštitom kulturnih i povijesnih spomenika diljem svijeta, uključujući očuvanje i zaštitu povijesnih gradskih središta. "Konvencija za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine" krovni je dokument koji ima za svrhu odrediti prirodnu i kulturnu baštinu od svjetske važnosti te popis lokaliteta i spomenika čiji je značaj i univerzalna vrijednost toliko velika da je njihova zaštita dužnost cijelog čovječanstva.[5] Kako bi bio upisan na UNESCO-v popis svjetske baštine, lokalitet mora imati jedinstvenu vrijednost i ispunjavati barem jedan od kriterija za upis. Ovi kriteriji su opisani u "Operativnim smjernicama za provedbu Konvencije o svjetskoj baštini", koja je primarni instrument za upravljanje svjetskom baštinom.[6]

Upis pojedinih gradskih jezgri i njihovih spomenika na listu svjetske kulturne baštine povećalo je prepoznatljivost gradova na međunarodnoj razini, a samim time došlo je i do povećanog priljeva posjetitelja iz drugih zemalja i gradova. Turizam, stvaranjem prihoda i privlačenjem svjetske pozornosti na važnost zaštićenih područja, može djelovati kao pozitivna sila za očuvanje svjetske baštine. Pozitivan utjecaj turizma u povijesnim gradovima posebno dolazi do izražaja kada razvoj

---

[3] prema: Andereck, K. L., Valentine, K. M., Knopf, R. C. i Vogt, C. A., 2005. Residents` Perception of Community Tourism Impacts. *Annals of Tourism Research*, 32 (4), 1056-1076. i Petrić, L., 2003. *Osnove turizma*. Split: Ekonomski fakultet, str. 134-135.

[4] Vresk, N., 1984. *Razvoj urbanih sistema u Svijetu*. Zagreb: Školska knjiga, str. 8-9.

[5] United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), 1972. *Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage*. Pariz: UNESCO World Heritage Centre. Dostupno na: http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf (pristupljeno 09.03. 2018.)

[6] UNESCO, 2008. *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Pariz: UNESCO World Heritage Centre. Dostupno na: http://whc.unesco.org/archive/opguide08-en.pdf (pristupljeno 10.03.2018.)

turističke infrastrukture osigurava revitalizaciju i regeneraciju pojedinih urbanih dijelova koji su do tada bili zanemareni, a da se pritom ne ugrožava izvornost izgrađene baštine.[7] S druge strane, nekontrolirana turistička ekpsanzija i nedostatak adekvatnih politika konzervacije može negativno utjecati na ekološki i kulturni integritet tih odredišnih područja.[8] Priroda turizma, koja se ogleda se kroz njegovu intenzivnu upotrebu središnjeg prostora, sezonski karakter te direktnu i indirektnu povezanost s ostalim industrijama, može uvelike utjecati na osjetljiva urbana područja poput povijesnih jezgri. Razvoj turizma u tim područjima stvara pritisak na vrijednost gradskih objekata i značajno utječe na promjenu stila života unutar tih prostora. Stanovnici većinom napuštaju gradske jezgre kao svoje mjesto stanovanja, dok pojedine tvrtke koje se ne bave uslužnim djelatnostima sele svoje poslovanje u druge dijelove grada.[9] Takav trend karakterističan je za povijesne jezgre gradova male ili srednje veličine čije gospodarstvo u velikoj mjeri ovisi o turizmu i gdje prevladava pojačana turistička valorizacija urbanog prostora. Nadalje, javlja se i problem neujednačenog razvoja turizma zbog izrazito guste koncentracije turističkih atrakcija. Povijesne jezgre s izgrađenom baštinom postaju centralna mjesta turističke potrošnje i dolazi do jačanja fizičkog stresa koji uzrokuje turizam. Posljedično, može doći do pada kvalitete okoliša i drugih javnih (urbanih) usluga, što na kraju dovodi i do smanjenja atraktivnosti destinacije.[10]

Baština povijesnih gradova, koje uključuje materijalnu (izgrađenu) i nematerijalnu, smatra se važnim resursem za razvoj turizma. Baština se dominatno promatra kao nešto materijalno, nešto što predstavlja i odražava identitet. Međutim, u novije vrijeme sve više postaje očito da je baštinu nemoguće svesti na puku materijalnost i jednostrani odnos spomenici-publika. Treba je shvatiti kao dio kulturnog procesa u okviru kojeg se aktivno kreiraju i mijenjaju značenja vrijednosti i percepcije baštine.[11] Aktivnosti i usluge koje pružaju međunarodnim i domaćim posjetiteljima priliku da doživljavaju, razumiju i uživaju u posebnim vrijednostima baštine neke regije povezuju se s „baštinskim turizmom" (*Heritage Tourism*). Ova vrsta posebnog oblika turizma obično se odnosi na područja kulturnog i urbanog turizma. Ovaj oblik turizma u skladu je s općenitijim svjetskim trendovima u kulturnom turizmu i može ga se učinkovito razvijati u kombinaciji s drugim

[7] prema: Smith, M. K., ed. 2006. *Tourism, Culture and Regeneration*. Wallingford: CABI, str. 2-3.
[8] Drost, A., 1996. Developing Sustainable Tourism for World Heritage Sites. *Annals of Tourism Research*, 23 (2), 479-492.
[9] Russo. A. P., 2001. The "Vicious Circle" of Tourism Development in Heritage Cities. *Annals of Tourism Research*, 29 (1), 165-182.
[10] prema: Timothy, D. J. i Boyd, S. W., 2003. *Heritage tourism*. Harlow: Pearson Education Limited, str. 11-12.
[11] prema: Smith, L., 2006. *Uses of Heritage*. Abingdon: Routledge, str. 10-11.

specijaliziranim oblicima turizma.[12] Prepoznavanje značaja baštine i osiguravanje njezine dugoročne zaštite ključno je za razvoj održivog turizma u povijesnim gradovima. Međutim, sa sve većim brojem turista i turističkih aktivnosti, upravljanje baštinom i održivost postaju glavno područje skrbi te se stvara potreba za uključivanjem svih relevantnih dionika u proces planiranja strategije razvoja. Takav pristup razvoju turizma neophodan je za postizanje ravnoteže između ekonomskog prosperiteta, zaštite okoliša i društvene pravednosti.

Kao i ostale vrste turizma, uspjeh „baštinskog turizma" oslanja se ne samo na jedinstvenost, atraktivne resurse baštine, održivost i uspješnu turističku politiku, nego i na podršku stanovnika za razvoj turizma. Informacije o posljedicama i utjecajima turizma iz perspektive stanovnika domaćina važan je čimbenik koji treba razmotriti u planiranju. Bez obzira u kolikoj mjeri je turizam ukorijenjen i razvijen u zajednici, stanovnici su važna interesna skupina koja može utjecati na uspjeh ili neuspjeh lokalne industrije.[13] Stanovnici mogu pridonijeti dobrobiti zajednice svojim sudjelovanjem (u različitim stupnjevima) u planiranju, razvoju i radu atrakcija. S druge strane, ukoliko razvoj turizma narušava prostor u kojem se odvija svakodnevni život stanovnika, može doći pojave otpora prema razvoju industrije te neprijateljskog ponašanja prema turističkim zagovornicima ili turistima.[14] Različiti načini prihvaćanja turista u svojoj okolini, odnosno spremnost lokalnog stanovništva da se uključi u razvoj i upravljanje turističkim sadržajem, ovise prije svega o distribuciji turista na određenom teritoriju. Između turista i lokalnih stanovnika u destinaciji dolazi do stvaranja različitih odnosa koji su uzrokovani različitim sudjelovanjem u aktivnostima svakodnevnice.[15] Lokalno stanovništvo može prepoznati raspon pozitivnih i negativnih učinaka turističkog razvoja, ali stupanj do kojeg je spremno tolerirati negativne efekte ovisi o uključenosti u turističko privređivanje, duljini stanovanja u destinaciji i izloženosti turističkom prometu u svakodnevnom životu.[16]

---

[12] Chen, C. i Chen P., 2010. Resident Atitudes toward Heritage Tourism Development. *Tourism Geographies*, 12 (4), 525-545.
[13] Okazaki, E., 2008. A Community-Based Tourism Model: Its Conception and Use. *Journal of Sustainable Tourism*, 16 (5), 511-529.
[14] Ap, J. i Crompton J. L., 1993. Residents' Strategies for Responding to Tourism Impacts. *Journal of Travel Research*, 32 (1), 47-50.
[15] Rudan, E., 2012. Uloga lokalnog stanovništva u razvoju turizma destinacije. *Tranzicija*, 14 (29), 58-67.
[16] Živoder, S. B., Tomljenović, R., Čorak, S., 2011. Cooperation between stakeholders in tourism destinations. *Izazovi upravljanja turizmom*, Zagreb: Institut za turizam, str 15-32.

Stavovi i predodžba lokalnih stanovnika prema učincima razvoja turizma u literaturi su opsežno istraženi. Dominantna teorijska baza za mnoge studije bila je ***teorija društvene razmjene*** (*Social Exchange Theory*). To je "*opća sociološka teorija koja se bavi razumijevanjem razmjene resursa između pojedinaca i skupina u situaciji interakcije*".[17] Prema navedenoj teoriji ljudi se uključuju u proces interakcije jer traže nešto od vrijednosti, bilo materijalno, društveno ili psihološko, te se odlučuju za razmjenu nakon što procijene koristi i troškove takve interakcije. Iz perspektive turizma, teorija društvene razmjene pretpostavlja da će stavovi pojedinca prema turizmu i naknadnoj razini potpore njegovom razvoju biti pod utjecajem njegove procjene rezultata koje turistički razvoj ostvaruje unutar zajednice. Stanovnici s pozitivnim predodžbom o utjecaju turizma vjerojatnije će podržati dodatni razvoj turizma i imati veću spremnost za sudjelovanje u razmjeni s posjetiteljima, dok će se stanovnici koji percipiraju više troškova od koristi vjerojatno suprostaviti razvoju turizma.[18] Stoga se može zaključiti da postoje dva različita načina gledanja stanovnika na učinke turizma u destinaciji: prvo, percipirani učinak se sastoji od više dimenzija, kao što su ekonomski, sociokulturni i ekološki; i drugo, treba uzeti u obzir i pozitivne i negativne elemente svake dimenzije utjecaja.[19] Zaključno, može se reći da postoji mješovita podrška teoriji društvene razmjene u turističkoj literaturi pri analizi učinaka iz perspektive lokalnog stanovništva. Iako postoji velik broj empirijskih istraživanja koje daju potporu spomenutoj teoriji, neke studije nisu bile uvjerljive.[20]

1.2. Predmet istražvanja

Odnos između turizma i baštine predstavlja jedno od glavnih područja interesa dionika zaduženih za urbano očuvanje i gradski razvoj. U Konvenciji o svjetskoj baštini 1972. godine, kao i u najnovijim Operativnim smjernicama za provedbu Konvencije o svjetskoj baštini, turizam je pozicioniran kao glavna prijetnja vrijednosti imovine svjetske baštine. Naime, priljev turista stavlja

[17] Ap, J., 1992. Residents' Perceptions on Tourism Impacts. *Annals of Tourism Research*, 19 (4), str. 668.; U Andereck et al., 2005. op. cit., str. 1061.
[18] Chen i Chen, 2010. op. cit., str. 529.
[19] Jurowski, C., Uysal, M. i Williams, D., 1997. A Theoretical Analysis of Host Community Resident Reactions to Tourism. *Journal of Travel Research*, 36 (2), 3–11.
[20] vidjeti: Lindberg, K. i Johnson, R., 1997. Modeling Resident Attitudes toward Tourism. *Annals of Tourism Research*, 24 (2), 402-424.; McGehee, N. i Andereck, K., 2004. Factors Predicting Rural Residents' Support of Tourism. *Journal of Travel Research*, 43 (2), 131–140.

veliki pritisak na fizičku, društvenu i ekološku cjelovitost povijesnih lokaliteta i tim pristikom se mora upravljati na kvantitativnim i kvalitativnim razinama.[21] To podrazumijeva da opća politika urbanog planiranja u gradovima upisanih na listu svjetske baštine mora biti usmjerena prema jačanju pozitivnih utjecaja turističke industrije te ublažavanju ili minimiziranju negativnih utjecaja.[22] Takav pristup upravljanju zahtijeva slušanje lokalnog stanovništva glede njihovih zabrinutosti oko razvoja industrije na tom području te njihovo uključivanje u proces donošenja odluka.[23] S obzirom da je u literaturi prepoznata uloga lokalnog stanovništva kao dionika u razvoju tuirzma, istraživanje njihovih stavova i predodžbe o učincima turističkog razvoja na zaštićenu jezgru grada Splita može ukazati na određene nedostatke dosadašnjeg razvoja. Povijesna jezgra Splita s Dioklecijanovom palačom upisana je kao lokalitet svjetske baštine na UNESCO-v Popis svjetske baštine 1979. godine.[24] Analiza statistike turističkog prometa za grad Split pokazuju kontinuirani rast turističke potražnje na razini destinacije te brži rast noćenja od dolazaka.[25] Takav trend povećanja turističke aktivnosti, kojeg karakterizira zasićenost prostora turističkim posjetiteljima, stvara potrebu za provedbom kontinuiranih istraživanja o utjecajima industrije na urbanu funkcionalnost povijesne jezgre grada. Takva istraživanja zahtijevaju i uključivanje rezidenata jezgre kako bi se spriječila pojava otpora prema razvoju turizma i postigao kompromis o budućim cijevima razvoja.

Raspon utjecaja turizma je širok i često utječe na područja koja se obično ne povezuju s turizmom. Primjerice, socijalni i kulturni utjecaji turizma mogu objasniti način na koji turizam pridonosi stvaranju sustava vrijednosti, individualnom ponašanju, obiteljskim odnosima, kolektivnim stilovima života i sl.[26] Dosadašnjim istraživanjima ispitivali su se različiti aspekti vezani uz predodžbu stanovnika o razvoju turizma. Rezultati tih istraživanja ukazuju da gusta koncentracija turističke aktivnosti uvjetuje pojavu negativnih stavova domaćina. Nadalje, uočena je pojava

[21] UNESCO, 2014. *Historic Cities in Development, Key to understanding and taking action*. Pariz: UNESCO World Heritage Centre, str. 59.
[22] Ritchie, B. W. i Inkari, M., 2006. Host Community Attitudes toward Tourism and Cultural Tourism Development: the Case of the Lewes District, Southern England. *International Journal of Tourism Research*, 8, str. 27-44.
[23] Brunt, P. i Courtney, P., 1999. Host perceptions of sociocultural impacts. *Annals of Tourism Research*, 26 (3), 493-515.
[24] Grad Split, 2015. *Nacrt prijedloga Plana upravljanja povijesnom jezgrom Splita i plana upravljanja podrumima Dioklecijanove palace* (sažetak). Petrić, L., Petrić, M. i Tomić-Kolurdović, I. (ur.), Split, str. 9.; Dostupno na http://www.split.hr/Default.aspx?art=7774 (01.03.2018.)
[25] Turistička zajednica grada Splita (TZGS), 2017. *Strateški marketinški plan destinacije Split* 2017-2022 (radna verzija). Pivčević, S. (ur.), Split: Ekonomski fakultet, str. 52.
[26] Allen, L. R., Long. P. T., Perdue, R. R. i Kieselbach, S., 1988. The Impact of Tourism Development on Residents' Perceptions of Community Life. *Journal of Travel Research*, 27 (1), 16–21.

negativne percepcije zbog povećanja buke, prometnih gužvi, količine otpada i kriminala, kao i zbog povećanja cijene svakodnevnog života u zajednici. Istraživanja su zabilježila i percepciju pozitivnih aspekata razvoja turizma, kao što su poboljšanje lokalne infrastrukture, povećane mogućnosti zapošljavanja te povećane rekreacijske mogućnosti. Također, u istraživanjima nije zanemaren ni utjecaj osobnih i demografskih čimbenika na stavove i predodžbu stanovnika, kao što je udaljenost mjesta stanovanja od središnje turističke zone, utjecaj duljine boravka u zajednici i ovisnost o prihodima od turizma.[27] Broj provedenih empirijskih istraživanja predstavlja dobru podlogu za usporedbu rezultata s ovim istraživanjem. Osim analize općepoznatih učinaka turizma, u ovom istraživanju naglasak će se staviti i na posebne učinke koje turizam uzrokuje u zaštićenim povijesnim lokalitetima i urbanim destinacijama. Na taj način se rezultati empirijskog dijela mogu usporediti s dosadašnjim teorijskim postavkama o specifičnim utjecajima turizma na tim područjima.

1.3. Istraživačke hipoteze

Za potrebe istraživanja postavljaju se ukupno tri glavne hipoteze te određene pomoćne hipoteze u svrhu lakšeg testiranja glavnih hipoteza. Prva hipoteza odnosi se na ispitivanje razlike u percepciji stanovnika o ekonomskim, socio-kulturnim i okolišnim učincima turizma s obzirom na socio-demografska obležja, kao što su dob, spol, duljina boravka, obrazovanje i anagmažman u turizmu.

H1: Postoje značajne razlike u percepciji stanovnika s obzirom na njihova socio-demografska obilježja o različitim učincima razvoja turizma

- H1a: Postoje značajne razlike u percepciji stanovnika o ekonomskim učincima turizma s obzirom na socio-demografska obilježja (spol, dob, duljina boravka, obrazovanje, angažman u turizmu).

- H1b: Postoje značajne razlike u percepciji stanovnika o socio-kulturnim učincima turizma s obzirom na socio-demografska obilježja (spol, dob, duljina boravka, obrazovanje, angažman u turizmu).

[27] prema: Chen i Chen, 2010. op. cit., str. 527-528. i Andereck et al., 2005. op. cit., str. 1056-1057.

- H1c: Postoje značajne razlike u percepciji stanovnika o utjecajima turizma na okoliš s obzirom na socio-demografska obilježja (spol, dob, duljina boravka, obrazovanje, angažman u turizmu).

Druga glavna istraživačka hipoteza utvrđuje postoji li veza između ekonomske ovisnosti o turizmu i percipiranih pozitvnih/negativnih učinaka turizma.

H2: Postoji veza između ekonomske ovisnosti o turizmu i percipiranih učinaka turizma

Posljednja istraživačka hipoteza ispituje vezu između percepcije o pozitivnim/negativnim učincima turizma i podrške razvoju turizma.

H3: Postoji veza između percipiranih učinaka turizma i podrške razvoju turizma

- H3a: Postoji direktna pozitivna veza između percipiranih pozitivnih učinaka turizma i podrške razvoju turizma

- H3b: Postoji direktna negativna veza između percipiranih negativnih učinaka turizma i podrške razvoju turizma

1.4. Ciljevi istraživanja

Svrha ovog istraživanja je analizirati učinke razvoja turizma u povijesnoj jezgri grada Splita iz perspektive lokalnog stanovništva. Osnovni cilj je istražiti stavove i predodžbu rezidenata o ekonomskim, socio-kulturnim i okolišnim učincima turizma te utvrditi njihovu potporu prema razvoju turizma u zaštićenom povijesnom dijelu grada Splita.

Osim osnovnog cilja, dopunski ciljevi istraživanja su:

- Teorijski razraditi temeljne pojmove i koncepte koji se odnose na razvoj turizma u jezgrama povijesnih gradova (naslijeđe i kulturna baština, turizam naslijeđa, kulturni turizam, urbani turizam, pozitivni i negativni učinci turizma, modeli upravljanja razvojem turizma);
- Istražiti dosadašnji okvir zaštite povijesnih lokaliteta na međunarodnoj razini (međunarodne konvencije i dokumenti);
- Istražiti i analizirati sustav zaštite kulturne baštine na svim administrativnim razinama Republike Hrvatske;

- Analizirati povijesnu jezgru grada Splita (prostor, kultura i kulturna baština, društveni procesi, gospodarstvo, infrastruktura i sl.) i dosadašnji razvoj turizma u gradu Splitu;
- Identificirati ključne probleme u upravljanju razvojem turizma u povijesnoj jezgri Splita;
- Dati preporuke za provedbu dubljih i preciznijih istraživanja stavova, interesa i zadovoljstva lokalne populacije razvojem turizma.

1.5. Metode istraživanja

Za potrebe izrade teorijskog dijela rada korišteni su sekundarni izvori podataka. Podaci su prikupljeni iz relevantne stručne i znanstvene literature koja se bavi problematikom razvoja turizma u zaštićenim jezgrama povijesnih gradova, kao i analizom učinaka turizma od strane lokalne zajednice. Pri izradi rada koristile su se metoda deskripcije, povijesna metoda, metoda analize, metoda klasifikacije te deduktivna metoda. Pregledom literature deducirale su se istaživačke hipoteze koje su se empirijskim testiranjem potvrdile ili odbacile, odnosno izveli su se pojedinačni sudovi, zaključci i tvrdnje te otkrile nove spoznaje o problemu istraživanja. Metoda deskripcije primijenila se u početnoj fazi istraživanja, pregledu literature, gdje se jednostavno opisivanje povezuje s objašnjenjima o uočenim važnijim obilježjima opisivanih činjenica, predmeta i procesa, njihovih zakonitosti i uzročnih veza i odnosa. Povijesna metoda koristila se u analizi raznovrsnih dokumenata i dokaznog materijala koji se odnose na problem istraživanja. Metoda analize koristila se u svim dijelovima rada zbog složenosti određenih pojmova, dok je metoda klasifikacije korištena za podjelu općeg pojma na posebne, koje taj pojam obuhvaća.[28]

Za provedbu empirijskog dijela istraživanja prikupili su se primarni podaci. Istraživački instrument koji se koristio je anketni upitnik[29]. Istraživački instrument je razvijen oslanjajući se na relevantnu znanstvenu literaturu uz prilagodbu odabranoj istraživačkoj temi. Prvi dio anketnog upitnika odnosi se na socio-demografska obilježja ispitanika, kao što su spol, dob, obrazovanje, razina prihoda, duljina stanovanja na području povijesne jezgre, radni status i radni angažman u turizmu. Drugi dio anketnog upitnika ispituje stupanj slaganja ispitanika s tvrdnjama o ekonomskim, socio-

[28] prema: Zelenika, R., 2000. *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela*. 4. izdanje, Rijeka: Ekonomski fakultet.
[29] Izrađen prema: Chen, J. S., 2001. Assessing and Visualizing Tourism Impacts from Urban Residents' Perspectives. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 25 (3), 235-250.; Chen i Chen, 2010. op. cit., str. 534.

kulturnim i okolišnim učincima na Likertovoj ljestvici od 1 (u potpunosti se ne slažem) do 5 (u postpunosti se slažem), te razinu spremnosti ispitanika da sudjeluju u procesima donošenja odluka vezanih za razvoj turizma. Podaci su prikupljeni terenskim istraživanjem (77 ispitanika) i putem interneta u obrascu Google forms (19 ispitanika). S obzirom da je cilj istraživanja analiza učinaka turizma iz perspektive lokalnog stanovništva, ispitivali su se dostupni članovi populacije povijesne jezgre grada Splita (prigodni uzorak). Karakteristike uzorka opisane su metodama deskriptivne statistike, a istraživačke hipoteze testirane koristeći neparametrijske statističke testove (Mann Whitney U-test, Kruskal-Wallis test i Spearmanov koeficijent korelacije ranga). Obrada podataka i testiranje hipoteza provedeno je u programskom paketu IBM SPSS Statistics.

1.6. Doprinos istraživanja

Specifičnost povijesne jezgre Splita, kao zaštićenog lokaliteta svjetske baštine, u odnosu na one lokalitete koji se sastoje samo od kulturnih spomenika, jest da se na njoj odvija svakodnevni život. S obzirom da povijesna jezgra predstavlja živo urbano tkivo, mišljenje i stavovi lokalnog stanovništva o razvoju turizma ne smiju biti zanemareni zbog toga što njihov život na lokalitetu jamči održivost posebne kulturne vrijednosti u budućnosti.[30] Stoga je obveza provoditi ovakva istraživanja jer dobiveni rezultati mogu ukazati na probleme razvoja turizma u jezgri Splita, identificirati prijetnje razvoju u budućnosti i utvrditi koji su pozitivni i negativni učinci najprisutniji. Njihovi stavovi mogu pridonijeti uspostavi modela upravljanja povijesnom jezgrom koji će uključiti različite mehanizme participacije lokalnog stanovništva, kao i pružiti uvid na koji način treba educirati stanovnike o posljedicama turističkog razvoja. Primjerice, ukoliko stanovnici smatraju da turizam uzrokuje isključivo koristi, a ne troškove, ili obrnuto, javlja se potreba da se kroz sustavnu edukaciju objasni koncept razvoja turizma koji će im u budućnosti pomoći da kritički promišljaju o njegovim učincima i tako postanu otvoreniji prema njegovom razvoju. Usklađivanje razvoja s potrebama lokalnog stanovništva, kao i njihovo uključivanje proces donošenja odluka, temelj su za održivost destinacije u cjelini te rezultati ovakvih i sličnih istraživanja mogu predstavljati značajan doprinos u održivom upravljanju „živim" povijesnim lokalitetima.

[30] Grad Split, 2015. Petrić et al. (ur.), op. cit., str. 18. i 171.

1.7. Struktura rada

Rad je koncipiran na način da se sastoji od 8 poglavlja.

U uvodnom poglavlju je opisan problem i predmet istraživanja. Zatim su predstavljene istraživačke hipoteze, ciljevi i metode te sadržaj rada.

U drugom poglavlju analizira se opći okvir zaštite kulturne baštine. Objašnjava se značaj i uloga međunarodnih organizacija u zaštiti kulturnog naslijeđa. Predstavljaju se sve relevantne međunarodne konvencije, kao i prateći operativni dokumenti. Nakon analize međunarodnog okvira zaštite, pristupljeno je analizi sustava zaštite kulturne baštine na svim administrativnim razinama u Republici Hrvatskoj. To uključuje analizu svih relevantnih zakona i pravilnika te međunaronih pravnih propisa koje je Republika Hrvatska potpisala i ratificirala. Zaključna razmatranja u ovom poglavlju identificiraju nedostatke postojećeg sustava zaštite na međunaronoj i nacionalnoj razini.

Treće poglavlje razrađuje temu turizma i njegovih učinaka. Turizam se objašnjava kao društveno-ekonomski fenomen i osvijetljava se njegova uloga u društvenom i ekonomskom razvoju gradova. Nadalje, razrađuju se sve dimenzije utjecaja turizma, pozitivne i negativne, a poseban naglasak stavlja se na učinke razvoja turizma u povijesnim jezgrama gradova.

Četvrto poglavlje obrađuje ulogu lokalnog stanovništva u razvoju turizmu destinacije. Objašnjava se pojam lokalne zajednice i načini na koje turizam utječe na lokalnu zajednicu. Mehanizmi participacije lokalnog stanovništva u procesu upravljanja razvojem turizma, te proces osposobljavanja lokalne zajednice za razvoj turizma, također su analizirani u ovom poglavlju.

Peto poglavlje odnosi se na analizu aktualnog stanja povijesne jezgre Splita. Objašnjavaju se granice zaštite i kontaktna zona, analizira se postojeće stanje, te se ukazuje na ključne probleme i rizike s kojima se suočava povijesna jezgra zahvaljujući postojećem sustavu upravljanja. Ovo poglavlje također uključuje i analizu svih prostornih planova koje je grad Split usvojio, a odnose se na zonu koja je predmet istraživanja. Također, analiziran je dosadašnji razvoj turizma u gradu Splitu.

Šesto poglavlje sadrži provedeno istraživanje. Opisuju se karakteristike ispitanika (uzorka) i sumiraju se njihovi rezultati koji se odnose na stavove prema pojedinim učincima razvoja turizma u povijesnoj jezgri Splita. Izvršeno je testiranje postavljenih hipoteza, a zatim se pristupilo raspravi

rezultata. Rezultati su uspoređeni s dosadašnjim istraživanjima te se ukazuje na ograničenja provedenog istraživanja.

Sedmo poglavlje daje preporuke za provedbu daljnjih istraživanja te preporuke kako uključiti lokalno stanovništvo u proces upravljanja razvojem turizma u povijesnoj jezgri Splita. Prijedlog aktivnosti u područjima kulture i prostora, gospodarstva i društva dani su sukladno trenutnom stanju promatranih stavki u povijesnoj jezgri Splita.

U osmom, posljednjem, poglavlju iznose se glavni zaključci i kritički osvrt na dobivene rezultate.

2. OPĆI OKVIR ZAŠTITE KULTURNE BAŠTINE

2.1. Pojam kulturne baštine

U međunarodnopravnoj literaturi uočen je problem nepostojanja jedinstvene pravne definicije pojma kulturne baštine koji se posljednjih desetljeća ustalio u domeni međunarodne zaštite kulturnih dobara. Sadržaj i domašaj pojma kulturne baštine, i to u prvom redu s gledišta međunarodnog javnog prava, je širok i stoga je njegovo pobliže određenje povezano s teškoćama. Naime, pojmovi „kultura“ i „baština“, od kojih je taj pojam sastavljen, jednako su tako vrlo široki.[31] Postoje razne definicije tih pojmova, a neke od njih su nastale iz rakursa povjesničara umjetnosti i kulture. Primjerice, navodi se da kultura „*obuhvaća ukupnost tvorbi ili pojava u materijalnom i duhovnom životu svakoga naroda i čovječanstva u cjelini*“, dok se baštinu promatra kao „*nasljeđe koje preci ostavljaju potomcima*.“ Prema tome bi se pojam kulturne baštine odnosio na „*dostignuća što su nam preci ostavili u jeziku i književnosti, graditeljstvu i likovnim umjetnostima, uključujući narodnu umjetnost, u glazbi, kazalištu, filmu, znanosti i u drugim područjima koja zajedno čine ukupnost kulture*.“[32] Također, u literaturi se razlikuje širi i uži pojam kulturne baštine. Taj pojam se u svom općenitijem značenju odnosi na mnoštvo manifestacija kulture koje je ljudski rod naslijedio od svojih predaka, dok je u nekom užem smislu kulturna baština ograničena na materijalne objekte i nematerijalne ideje povezane s tim objektima.[33] Iz navedenih pojmovnih određenja kulturne baštine, pored brojnih drugih, posebice međunarodnih akata i dokumenata koji će u nastavku biti analizirani, može se zaključiti kako je riječ o vrlo dinamičnom konceptu.

Definicije kulturne baštine vremenom su se mijenjale, odnosno proširivale, bilo u karakteru tipologije ili u geografskom smislu. Iako su se definicije mijenjale, svaka od njih je prepoznala važnost kulturne baštine kao nositelja vrijednosti koji doprinosi stvaranju nacionalnog identiteta. Najpoznatija definicija dana je u UNESCO-voj Konvenciji za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine iz 1972. godine. Prema toj Kovenciji kulturna baština odnosi se na „*spomenike, skupine građevina i lokalitete od povijesne, estetske, arheološke, znanstvene, etnološke ili antropološke*

[31] Šošić, T. M., 2014. Pojam kulturne baštine - međunarodno pravni pogled. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 51 (4), str. 833 – 860.
[32] Marasović, T., 2001. *Kulturna baština*. Split: Veleučilište u Splitu, str. 9.
[33] Šošić, 2014. op. cit., str. 884. Prema: Nafziger, J. A. R., 2008. Cultural Heritage Law: The International Regime. U: Nafziger, J. A. R., Scovazzi, T. eds. *Le patrimoine culturel de l'humanité/ The Cultural Heritage of Mankind*. Leiden, str. 145.

vrijednosti.“ Ova definicija služila je kao polazište drugim autorima u rasvjetljavanju šireg značenja pojma kulturne baštine pa je tako neki definiraju kao "*heterogeni skup dobara koja, kroz dulji period vremena i proces "historizacije", postaju priznata kao nositelji specifičnih kulturnih tradicija*."[34] U Konvenciji su također opisane tri glavne komponente uz pomoć kojih se definira kulturna baština:

1) Spomenici: arhitektonska djela, spomenička kiparska i slikarska djela, elementi ili strukture arheološkog karaktera, natpisi, stambene pećine i kombinacije elemenata koji imaju izuzetnu univerzalnu vrijednost s povijesnog, umjetničkog ili znanstvenog gledišta;
2) Skupine građevina: skupine zasebnih ili povezanih građevina koje,prema svojoj arhitekturi, jedinstvenosti ili uklopljenosti u pejzaž, imaju izuzetnu univerzalnu vrijednost s povijesnog, umjetničkog ili znanstvenog gledišta;
3) Znamenita mjesta: djela čovjeka ili kombinirana djela prirode i čovjeka, te arheološka nalazišta koja su od izuzetne univerzalne vrijednosti, povijesne, umjetničke ili znanstvene.[35]

Navedena definicija odnosi se na materijalne aspekte kulturne baštine, dok je nematerijalni aspekt kulturne baštine izostavljen. Tek kasnije je došlo do unapređenja u istraživanju i definiranju pojma kulturne baštine te je uveden pojam nematerijalne kulturne baštine. Konvencija za zaštitu nematerijalne kulturne baštine prihvaćena je na 32. Općoj skupštini UNESCO-a u listopadu 2003. godine, a pojam nematerijalne kulturne baštine obuhvaća:

„prakse, predstave, izrazi, znanje, vještine, kao i instrumente, predmete, rukotvorine i kulturne prostori koji su povezani s tim, koje zajednice, skupine i, u nekim slučajevima pojedinci, prihvaćaju kao dio svoje kulturne baštine. Nematerijalnu kulturnu baštinu, koja se prenosi iz generacije u generaciju, zajednice i skupine stalno iznova stvaraju kao reakciju na svoje okruženje, svoje uzajamno djelovanje s prirodom i svoju povijest. Ona im pruža osjećaj identiteta i kontinuiteta te tako promiče poštovanje za kulturnu raznolikost i ljudsku kreativnost.“[36]

---

[34] Guerzoni, G., 1997. Cultural Heritage and Preservation Policies: Notes on the History of the Italian Case. U: Hutter, M., Rizzo, I. eds. *Economic Perspectives on Cultural Heritage*. London: Palgrave Macmillan, str. 107.
[35] UNESCO, 1972. op. cit., čl. 1.
[36] UNESCO, 2003. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Pariz: UNESCO World Heritage Centre, čl. 2.; Dostupno na: https://ich.unesco.org/en/convention (pristupljeno 09.03.2018.)

Promjena u poimanju i razlučivanju kulturne baštine posljedica je usmjeravanja pažnje na samo ljudsko društvo, njegove tradicije i izričaje kao i na informacijske, društvene i filozofske sustave na kojima se stvaralaštvo temelji. Stoga se može reći da je kulturna baština krovni izraz za širok spektar elemenata koji, osim objekata i struktura, uključuje i brojne druge proizvode naroda i pojedinaca koji se prenose s prošlih na buduće generacije i vrednuju kao predstavnici određenih kultura.[37] Tradiocionalna podjela dijeli kulturnu baštinu na pokretnu i nepokretnu materijalnu te nematerijalnu baštinu. Njihova detaljna razrada predstavljena je u tablici 1.

Tablica 1: Podjela kulturne baštine

<table>
<tr><th colspan="2">MATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA</th><th>NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA</th></tr>
<tr><td>Nepokretna kulturna baština</td><td>Pokretna kulturna baština</td><td rowspan="3">- Usmena tradicija i izričaji, uključujući jezik i dijalekte
- Umjetničke izvedbe
- Društveni običaji, rituali i festivali
- Znanje, prakse i običaji vezani uz prirodu i univerzum
- Tradicionalni obrti</td></tr>
<tr><td>Lokaliteti kulturne baštine:
- Spomenici i lokaliteti
- Religijske zgrade
- Arhitektonske skupine
- Arheološki lokaliteti
- Povijesni pejzaži
- Industrijsko naslijeđe</td><td rowspan="2">Umjetnički objekti i kolekcije u galerijama, muzejima, privatnim kućama:
- Slike
- Skulpture
- Keramika
- Namještaj
- Satovi
- Numizmatičke zbirke
- Tapiserije i zidni ukrasi
- Odjeća, knjige, vrijedni uporabni predmeti itd</td></tr>
<tr><td>Lokaliteti nastali djelovanjem čovjeka, sa specifičnim značenjem:
- Parkovi i vrtovi
- Mjeta sjećanja (memorijalni parkovi)
- Vidikovci</td></tr>
</table>

Izvor: izrada autora prema Mikulić, D., 2015. Kultura i kulturna baština – određenje pojmova (nastavni materijali/ppt). Split: Ekonomski fakultet, str. 11–14.

[37] UNESCO, 2006. The Different Types of Cultural Heritage. Dostupno na: http://portal.unesco.org/culture/en/ (pristupljeno 10.03.2018.)

Osim razrade pojma kulturne baštine i njegove podjele, UNESCO-ove povelje i konvencije detaljno su razradile kriterije koje određeni lokalitet mora zadovoljiti kako bi bio upisan na popis svjetske baštine. Pri odlukama nominacija i odabira, osim UNESCO-va odbora, kao savjetodavna tijela s pravom glasa spadaju i predstavnici Međunarodnog centra za proučavanje i restauraciju kulturnih dobara (*International Centre for the Study of the Preservation and Restauration of Cultural Property* – ICCROM) i Međunarodnog vijeća za spomenike i lokalitete (*International Council of Monuments and Sites – ICOMOS*). Kriteriji, opisani u Operativnim smjernicama za provedbu Konvencije o svjetskoj baštini, koji se odnose na kulturnu baštinu su:

i. remek djelo ljudskog kreativnog genija;
ii. predstavlja važno razmjenjivanje ljudskih vrijednosti kroz određeno vremensko razdoblje u jednom kulturnom području svijeta, na području razvoja arhitekture ili tehnologije, monumentalnih umjetnosti, urbanizma ili dizajna krajolika;
iii. posjed jedinstvena ili barem izvanrednog svjedočanstva kulturne tradicije jedne postojeće ili nestale civilizacije;
iv. izvanredan primjer gradnje, arhitektonskog ili tehnološkog kompleksa ili krajolik koji predstavlja važne etape (ili važnu etapu) ljudske povijesti;
v. izvanredan primjer tradicionalnog ljudskog naselja, uporabe tla ili mora, koji je reprezentativan za cijelu kulturu (ili kulture), ili ljudsku interakciju s okolišem, osobito ako je postao osjetljiv zbog utjecaja nepovratnih promjena;
vi. izravno ili očito povezan s pojavama ili živom tradicijom, s idejama ili vjerovanjima, s umjetničkim i književnim radovima izvanrednog jedinstvenog značaja (postoji preporuka da se ovaj kriterij upotrebljava samo u kombinaciji s jednim od ostalih navedenih).[38]

2.2. Uloga i značaj međunarodnih organizacija u zaštiti kulturne baštine

Međunarodne organizacije su institucionalizirani i trajni oblik suradnje država članica u postizanju zajedničkih ciljeva. Složenost pojma međunarodne organizacije očituje se kroz postojanje raznih definicija te činjenice da nijedna do danas nije prihvaćena na razini međunarodnog prava. To se objašnjava činjenicom da su međunarodne organizacije društvene tvorevine koje ovise o volji

[38] UNESCO, 2008. op. cit., str. 20.

osnivača i drugih međunarodnopravnih subjekata. Prva definicija međunarodne organizacije tumači kao kolektivne organe koji su osnovani od strane više država te je zajedničkom izjavom volje prenijeta nadležnost koja između članova proizvodi određene pravne posljedice. Nadalje, za međunarodne organizacije koristi se izraz „međunarodne institucije“ i definira ih se kao organizacije za postizanje zajedničkih ciljeva. One zapravo predstavljaju određenu međunarodnu zajednicu koja je osnovana međunarodnim ugovorom sa posebnim organima i radi postizanja svrhe za koju je osnovana.[39]

Najpoznatije međunarodne organizacije koje djeluju u području očuvanja i zaštite kulturne baštine su:

- Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (UNESCO),
- Međunarodno vijeće za spomenike i lokalitete (ICOMOS),
- Međunarodni centar za proučavanje i restauraciju kulturnih dobara (ICCROM),
- Svjetska turistička organizacija (UNWTO) i
- Europska Unija (Vijeće Europe i druga savjetodavna tijela).

2.2.1. Međunarodni institucionalni okvir zaštite kulturne baštine

Razvoj načela očuvanja u drugoj polovici 20. stoljeća smatra se najznačajnijim ostvarenjem konzervatorskih aktivnosti na međunarodnoj razini. Načela ili smjernice, objavljene kao povelje, preporuke, rezolucije, deklaracije ili izjave, sastavljene su i prihvaćene uglavnom od strane međunarodnih organizacija, kao što su UNESCO i ICOMOS, s glavnim ciljem zaštite kulturnih dobara, uključujući povijesne spomenike, zgrade, skupine zgrada, mjesta i gradove širom svijeta, protiv različitih prijetnji. Atenska povelja o obnovi povijesnih spomenika, usvojena od strane sudionika Prvog međunarodnog kongresa arhitekata i tehničara povijesnih spomenika 1931. godine, predstavlja jedan od prvih međunarodnih dokumenata u području zaštite kulturne baštine. Opći zaključci Atenske povelje sumirani su u 7 točaka:

1. Treba uspostaviti međunarodne organizacije za obnovu na operativnoj i savjetodavnoj razini;

[39] prema: Lapaš, D., 2008. *Pravo međunarodnih organizacija.* Zagreb: Narodne Novine, str. 5 – 7.

2. Predloženi projekti obnove moraju biti podvrgnuti stručnim kritikama kako bi se spriječile pogreške koje će uzrokovati gubitak karaktera i povijesnih vrijednosti struktura;
3. Problemi očuvanja povijesnih lokaliteta trebaju biti riješeni zakonima na nacionalnoj razini za sve zemlje;
4. Iskopine na lokalitetima koje ne podliježu neposrednom obnavljanju trebaju se ponovno zakopati zbog zaštite;
5. Suvremene tehnike i materijali mogu se koristiti u restauratorskom radu;
6. Povijesna nalazišta trebaju biti pod strogom zaštitom;
7. Pozornost treba biti usmjerena i na zaštitu područja koja okružuju povijesne znamenitosti.[40]

Nadalje, druga značajna povelja bila je Međunarodna povelja za očuvanje i obnovu spomenika i lokaliteta iz 1964. godine, obično poznata kao Venecijanska povelja, koja postavlja izvanredna mjerila za načela koja uređuju arhitektonsko očuvanje i restauriranje. Povelja je pridonijela širenju pojma povijesnih građevina, primjenom suvremene tehnologije u konzervatorskim radovima, jačanju međunarodne suradnje u području očuvanja kulturne baštine i, najvažnije, osigurala je niz načela za zaštitu graditeljske baštine i arheoloških lokaliteta. Od svog usvajanja na međunarodnoj razini 1964. godine, Venecijanska povelja korištena je kao referentna točka za razvoj brojnih dokumenata o očuvanju kulturne baštine širom svijeta. Danas postoji mnogo takvih dokumenata na međunarodnoj i nacionalnoj razini te su uglavnom usvojeni od strane UNESCO-a i ICOMOS-a. Većina tih dokumenata imala je širi međunarodni fokus.[41] Kronologija usvajanja najznačajnijih dokumenata u području zaštite i očuvanja kulturne baštine predstavljena je u tablici 2.

Tablica 2: Važniji međunarodni dokumenti i konvencije u području zaštite kulturne baštine

Godina	Naziv dokumenta/povelje/konvencije
1931.	Atenska povelja o obnovi povijesnih spomenika (*Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments*)

[40] Mrežna stranica ICOMOS-a: https://www.icomos.org/en/167-the-athens-charter-for-the-restoration-of-historic-monuments (pristupljeno 20.03.2018.)
[41] Ahmad, Y., 2006. The Scope and Definitions of Heritage: From Tangible to Intangible. *International Journal of Heritage Studies*, 12 (3), str. 292 – 300.

1964.	Međunarodna povelja za očuvanje i obnovu spomenika i lokaliteta - Venecijanska povelja (*International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites - the Venice Charter*)
1968.	Preporuka o očuvanju kulturnih dobara ugroženih javnim ili privatnim radovima (*Recommendation Concerning the Preservation of Cultural Property Endangered by Public or Private Works*)
1972.	Rezolucija simpozija o uvođenju suvremene arhitekture u antičke skupine zgrada (*Resolution of the Symposium on the Introduction of Contemporary Architecture into Ancient Groups of Buildings*)
1972.	Konvencija za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine (*Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*)
1976.	Preporuka o zaštiti i suvremenoj ulozi povijesnih područja (*Recommendation Concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas*)
1982.	Povelja o očuvanju povijesnih vrtova (*Charter on the Preservation of Historic Gardens*)
1987.	Povelja o očuvanju povijesnih gradova i gradskih područja (*Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas*)
1993.	Smjernice za obrazovanje i osposobljavanje u zaštiti spomenika, ansambla i lokaliteta (*Guidelines for Education and Training in the Conservation of Monuments, Ensembles and Sites*)
1994.	Dokument o autentičnosti grada Nara (*Nara Document on Authenticity*)
1996.	Povelja o zaštiti i upravljanju podvodne kulturne baštine (*Charter on the Protection and Management of Underwater Cultural Heritage*)
1996.	Načela za bilježenje spomenika, skupina zgrada i lokaliteta (*Principles for the Recording of Monuments, Groups of Buildings and Sites*)
1999.	Načela za očuvanje drvenih povijesnih građevina (*Principles for the Preservation of Historic Timber Buildings*)
2000.	Povelja o izgrađenoj narodnoj baštini (*Charter on the Built Vernacular Heritage*)

2001.	Konvencija o zaštiti podvodne kulturne baštine (*Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage*)
2003.	Konvencija za zaštitu nematerijalne kulturne baštine (*Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*)
2011.	Preporuka o povijesnom urbanom krajoliku (*Recommendation on the Historic Urban Landscape*)

Izvor: izrada autora prema: Ahmad, Y., 2006. The Scope and Definitions of Heritage: From Tangible to Intangible. *International Journal of Heritage Studies*, 12 (3), str. 293. i podacima s mrežnih stranica UNESCO-a i ICOMOS-a.

Jedno od glavnih pitanja konvencija i povelja bilo je definiranje i utvrđivanje opsega baštine i zajedničkih definicija. Naime, izraz 'povijesni spomenik' u 1. članku Venecijanske povelje nije bio jasno definiran. Također, spomenuta povelja nije raspravljala o pitanjima što podrazumijeva povijesni spomenik te što je to povijesni lokalitet u urbanim i ruralnim sredinama. Zahvaljujući radu UNESCO-a i ICOMOS-a, opseg baštine se proširio i ne obuhvaća više isključivo materijalnu baštinu, kao što su povijesni spomenici, zgrade i skupine zgrada, nego i povijesna gradska i ruralna središta, povijesne vrtove i nematerijalnu baštinu, koja uključuje okoliš, socijalne čimbenike i ostale nematerijalne vrijednosti.[42]

Tijekom kasnih sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća usredotočenost međunarodnih povelja, preporuka i rezolucija bila je usmjerena na usavršavanje konzervatorskih načela na nacionalnoj i regionalnoj razini. Potreba za uspostavljanjem specifičnih nacionalnih načela već je prepoznata u preambuli Venecijanske povelje:

"*Načela koja vode očuvanju i obnovi starih građevina trebaju se dogovoriti i odrediti na međunarodnoj osnovi, pri čemu je svaka zemlja odgovorna za primjenu plana u okviru vlastite kulture i tradicije.*"[43]

[42] Ibidem, str. 293-294.
[43] ICOMOS, 1965. International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites - the Venice Charter. *2nd International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments,* str. 1.

Vijeće Europe zaslužno je za formuliranje i usvajanje regionalnih povelja koje se posebno bave situacijom u europskim zemljama. Europska povelja o arhitektonskoj baštini (*European Charter of the Architectural Heritage*) i Amsterdamska deklaracija (*Amsterdam Declaration*) usvojene su u Amsterdamu 1975. godine. Obje povelje proširuju koncept arhitektonske baštine, definiraju strategije provedbe i koncept integriranog očuvanja, te određuju uloge javnih tijela vlasti u upravljanju arhitektonskom baštinom. Posebno se ističe Amsterdamska deklaracija koje je proširila područje europske arhitektonske baštine te je uključila, osim individualnih zgrada, skupine zgrada i njihovo okruženje, stare četvrti, područja gradova i sela od povijesnog ili kulturnog interesa, povijesne parkove i vrtove, tradicionalno okruženje i suvremene građevine. Također, ista deklaracija je naglasila potrebu održavanja kontinuiteta postojećih društvenih i fizičkih obilježja baštine, kako u gradskim tako i ruralnim zajednicama, te potrebu za integracijom društvenih čimbenika, kao što su društvene funkcije i gospodarske stvarnosti, u politike graditeljske baštine i urbane planove.[44] Nadalje, pored brojnih drugih dokumenata i povelja na europskoj razini, potrebno je istaknuti Preporuku o Europskoj kulturnoj baštini (*Recommendation on European Cultural Heritage*) koju je 2000. godine donijelo Vijeće Europe i koja definira područje kulturnog krajolika. Područja kulturnog krajolika su "*posebna, zemljopisno određena područja, oblikovana različitim utjecajima ljudskih (antropogenih) i prirodnih činitelja, koji ilustriraju razvitak ljudskog društva tijekom povijesti, koji su stekli društvene i kulturne vrijednosti na različitim teritorijalnim razinama, čiji karakter i određenje u vremenu i prostoru predstavlja odraz načina korištenja zemlje (teritorija) i aktivnosti, vještine ili različite tradicije, ili se ocrtavaju u literaturi i umjetničkim djelima, ili su mjesta na kojima su održani povijesni događaji*."[45] Koncept kulturnog krajolika također je prepoznat i u dopuni Konvencije za zaštitu Svjetske kulturne i prirodne baštine 1992. godine te se principi njegove zaštite trebaju uzeti u obzir kada se govori o povijesnim gradovima i njihovim jezgrama, s obzirom da ta područja često oblikuju i utječu na integritet i vrijednost tih povijesnih cjelina zbog njihove neposredne blizine.

Iako su UNESCO i ICOMOS načelno dogovorili da opseg baštine treba obuhvatiti kulturnu i prirodnu baštinu, koncept kulturne baštine, koja uključuje spomenike, skupine zgrada i lokalitete, ipak nije u cijelosti prihvaćen na nacionalnim razinama određenih zemalja. Tako, primjerice,

[44] prema: Ahmad, Y., 2006. op. cit., str. 296 – 297. i Vecco, M., 2011. A definition of cultural heritage: From the tangible to the intangible. *Journal of Cultural Heritage*, 11, str. 321 – 324.
[45] Dumbović Bilušić, B., 2014. Prepoznavanje i razvrstavanje krajolika kao kulturnog naslijeđa. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 36, str. 50.

baština u Australiji obuhvaća „lokalitete, kulturni značaj i strukture“, u Kanadi „materijalnu kulturu, geografska okruženja i ljudska okruženja“, a u Kini „nepokretne fizičke ostatke“. Iako je preduvjet svake zemlje da formulira vlastitu terminologiju i tumačenje baštine, ipak se preporuča usvajanje nekih uobičajenih pojmova i terminologije iz međunarodnih povelja i konvencija.[46]

2.2.2. Recentni trendovi u zaštiti povijesnih gradova

Povijesni gradovi i njihove jezgre dio su svjetske kulturne baštine.[47] Većina tih povijesnih jezgri zaštićena je zakonodavstvom svake zemlje, a, osim toga, mnoge od njih se nalaze na popisu svjetske baštine. To su mjesta koja privlače mnoge posjetitelje zbog njihove relevantnosti u pogledu kulturne baštine, ali nedavni rast turističkih tokova predstavlja prijetnju očuvanju njihovih vrijednosti. Zahvaljujući utjecaju masovnog turizma na integritet urbanih središta povijesnih gradova, u nekim europskim gradovima, poput Venecije ili Barcelone, došlo je do značajne socijalne mobilizacije lokalnog stanovništva koji pruža otpor prema daljnjem razvoju turizma. Iako ove demonstracije obično ne privlače veliki broj prosvjednika, one su vidljive u medijima te lokalnim vlastima nameću potrebu za razvojem planova i programa ublažavanja negativnih učinaka turizma.[48] Utjecaj turizma na povijesne gradove i njihove jezgre detaljno će se razraditi u 3. poglavlju.

Velike urbane promjene u povijesnim gradovima, nastale zahvaljujući globalizaciji, urbanizaciji i intenzivnom razvoju turizma, bile su poticaj za donošenje Preporuke o povijesnom urbanom krajoliku (*Recommendation on the Historic Urban Landscape*) od strane UNESCO-a 2011. godine, kojoj je prethodio Bečki memorandum iz 2005. (*Vienna Memorandum*). Izraz "povijesni urbani krajolik" nije bio uvršten u ranijim konvencijama i poveljama, već su se koristili izrazi "povijesni grad/područje" i "povijesna urbana područja". Povijesni grad ili područje "*podrazumijeva svaku skupinu zgrada, struktura i otvorenih prostora, uključujući arheološka i paleontološka nalazišta,*

[46] Ahmad, Y., 2006. op. cit. str. 299.
[47] Danas se nalazi 190 gradova na popisu svjetske baštine, a od toga ih je 14 klasificirano kao ugrožena kulturna područja. Na području Republike Hrvatske, osim povijesne jezgre Splita s Dioklecijanovom palačom, na popisu svjetske baštine nalaze se povijesni grad Trogir i povijesna jezgra Dubrovnika. (https://whc.unesco.org/en/list/ - pristupljeno 15.03.2018.)
[48] García-Hernández, M., Calle Vaquero, M. i Yubero, C., 2017. Cultural Heritage and Urban Tourism: Historic City Centres under Pressure. *Sustainability*, 9 (8), 1346 – 1365.

koja čine ljudska naselja u urbanom ili ruralnom okruženju"[49], dok povijesna urbana područja, velika i mala, "*uključuju gradove i povijesne centre ili četvrti, zajedno s njihovim prirodnim i izgrađenim okruženjem*."[50]

Povijesni urbani krajolik je "*urbano područje koje se shvaća kao rezultat povijesnog raslojavanja kulturnih i prirodnih vrijednosti i atributa, koje se proteže izvan pojma "povijesnog centra" ili "cjeline" kako bi se obuhvatio širi urbani kontekst i njegov geografski položaj*." Ovaj širi urbani kontekst uključuje topografiju, geomorfologiju, hidrologiju i prirodne značajke, izgrađenu okolinu, povijesnu i suvremenu, infrastrukturu iznad i ispod tla, otvorene prostore i vrtove, obrasce korištenja zemljišta i prostorno uređenje, percepcije i vizualne odnose, kao i sve ostale elemente urbane strukture. On također uključuje društvene i kulturne prakse i vrijednosti, ekonomske procese i nematerijalne dimenzije baštine koje se odnose na različitost i identitet.[51] Razrada ovog koncepta ukazala je na složenost sustava vrijednosti povijesnih gradova i nametnula je potrebu za interdisciplinarnim i multidioničkim pristupom u njihovom upravljanju, što znači da se u politike urbanog razvoja moraju uključiti sve relevantne struke i lokalno stanovništvo. To podrazumijeva primjenu tradicionalnih i inovativnih alata upravljanja prilagođenih lokalnom kontekstu. Neki od tih alata su:

1. ***Alati za angažman građana*** - trebali bi uključivati raznolik broj dionika i poticati ih da identificiraju ključne vrijednosti u svojim urbanim područjima, razviju vizije koje odražavaju njihovu raznolikost, postavljaju ciljeve i dogovore o akcijama očuvanja njihove baštine i promicanja održivog razvoja. Ovi alati, koji su sastavni dio dinamike urbanog upravljanja, trebali bi olakšati međukulturni dijalog, kao i posredovanje i pregovaranje između skupina s konfliktnim interesima.
2. ***Alati znanja i planiranja*** - trebali bi pomoći u zaštiti integriteta i autentičnosti atributa urbane baštine. Oni također trebaju omogućiti prepoznavanje kulturnog značaja i raznolikosti te osigurati praćenje i upravljanje promjenama s ciljem poboljšanja kvalitete života i urbanog prostora. Ovi alati uključuju dokumentaciju i mapiranje kulturnih i prirodnih osobina te analize raznih utjecaja na baštinu. Socijalne i ekološke procjene

[49] UNESCO, 1976. *Recommendation Concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas.* Nairobi: 11th General Conference, str. 1
[50] ICOMOS, 1987. *Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas - Washington charter*. Washington: ICOMOS General Assembly, str. 1.
[51] UNESCO, 2011. *Recommendation on the Historic Urban Landscape*. Pariz: World Heritage Centre, str. 3.

utjecaja trebaju se koristiti za potporu i olakšavanje procesa donošenja odluka u okviru održivog razvoja.

3. ***Regulatorni sustavi*** - uključuju zakonodavne i regulatorne mjere usmjerene na očuvanje i upravljanje materijalnim i nematerijalnim svojstvima urbane baštine, uključujući društvene, ekološke i kulturne vrijednosti. Tradicionalni i uobičajeni sustavi trebaju se prepoznati i po potrebi nadograditi i prilagoditi.
4. ***Financijski alati*** - trebaju osigurati izgradnju kapaciteta i inovativan gospodarski razvoj, poštujući pritom kulturni i tradicionalni kontekst. Osim državnih i globalnih fondova međunarodnih agencija, trebaju se osigurati financijska sredstva na lokalnoj razini koja će poticati privatna ulaganja. Mikrokreditiranje i ostalo fleksibilno financiranje za potporu lokalnom poduzetništvu, kao i različiti modeli partnerstva, također su ključni za stvaranje financijski održivog povijesnog urbanog krajolika.[52]

Preporuka o povijesnom urbanom krajoliku nije zamijenila postojeće doktrine i pristupe očuvanju kulturne baštine, već predstavlja dodatan alat za integraciju politika i praksi očuvanja izgrađenog okoliša u šire ciljeve urbanog razvoja, pritom poštujući naslijeđene vrijednosti i tradicije različitih kulturnih konteksta. Preporuka navodi da je urbana zaštita način postizanja uravnoteženog urbanog rasta i kvalitete života te naglašava da urbana baština, uključujući materijalne i nematerijalne komponente, predstavlja ključni resurs u povećanju živosti gradskih područja i održavanju produktivnosti u promjenjivom globalnom okruženju.

2.3. Zaštita kulturne baštine u Republici Hrvatskoj

Počeci zaštite kulturne baštine u Republici Hrvatskoj sežu u sredinu 19. stoljeća. Razdoblje prve polovine 19. obilježeno je stvaranjem novih društvenih odnosa, jačanjem nacionalnog identiteta, vraćanjem prema prošlim vrijednostima, osnivanjem društva i profesionalnih udruženja, te utemeljenjem prvih znanstvenih i kulturnih institucija. Ideja o zaštiti spomenika u Austrijskoj Monarhiji dobiva državni status osnivanjem Centralne komisije za zaštitu povijesnih i umjetničkih spomenika u Beču, a imenovanjem konzervatora Vicka Andrića za Dalmaciju, Ivan Kukuljevića Sakcinskog za sjevernu Hrvatsku i Petera Kandlera za Istru, započinje organizirano djelovanje

[52] prema: Ibidem, str. 4-5.

zaštite spomenika kulture u Hrvatskoj. Ivan Kukuljević Sakcinski među prvima se usmjerava na prikupljanje građe i na organiziranje novih institucija i udruženja, pri čemu je posebno značajno osnivanje „Društva za povjestnicu i starine“.[53] Ministarstvo kulture Republike Hrvatske danas razvija mehanizme i uspostavlja mjere zaštite kulturne baštine s ciljem osiguranja njene održivosti, što podrazumijeva identificiranje, dokumentiranje, istraživanje, održavanje, zaštitu, korištenje kao i promicanje njenih vrijednosti. Zaštitom i očuvanjem kulturne baštine Ministarstvo kulture osigurava postojanost kulturnih vrijednosti kao i potencijala za daljnji razvitak Republike Hrvatske, njenu afirmaciju, stimulaciju ekonomske konkurentnosti i kvalitetnijeg života u europskom okruženju.[54]

2.3.1. Institucionalni i zakonodavni okvir zaštite

Temeljna pravna regulativa koja prati zaštitu kulturne baštine Republike Hrvatske obuhvaća niz zakona, pravilnika, strategija i uredbi te ostale međunarodne pravne propise prihvaćene od strane Republike Hrvatske. Najvažniji propisi su:

- Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 69/99, NN 151/03, NN 157/03 Ispravak, NN 87/09, NN 88/10, NN 61/11,NN 25/12, NN 136/12, NN 157/13, NN 152/14 i 44/17),
- Zakon o obnovi spomeničke cjeline Dubrovnika i drugih nepokretnih kulturnih dobara u okolici Dubrovnika (NN 21/86, 26/93, NN 33/89, NN 128/99, NN 19/14, NN 99/14 - Odluka Ustavnog suda RH),
- Pravilnik o obliku, sadržaju i načinu vođenja Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske (NN89/11, NN130/13),
- Pravilnik o uvjetima za fizičke i pravne osobe radi dobivanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN74/03, NN44/10),
- Strateški planovi Ministarstva kulture,
- Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015. i

[53] Sabljak, M., 2015. *Temeljna pravna regulativa za zaštićenu kulturnu baštinu RH "Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara"*. Hrvatska Gospodarska Komora: 23. forum poslovanja nekretninama, Makarska., str. 50-55.
[54] Mrežna stranica Ministarstva kulture Republike Hrvatske: http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6 (pristupljeno 26.03.2018.)

- Apolitika 2013-2020.[55]

Nadležno tijelo za provođenje Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, kojim se propisuje vrste kulturnih dobara, uspostavljanje zaštite nad kulturnim dobrom, obveze i prava vlasnika kulturnoga dobra, mjere zaštite i očuvanja kulturnih dobara, poslove na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i inspekcijske poslove, financiranje zaštite i očuvanja kulturnih dobara i djelokrug rada Vijeća za kulturna dobra, je Uprava za zaštitu i očuvanje kulturne baštine. Uprava se sastoji od dva sektora:

1. *Sektor za zaštitu kulturne baštine* (Služba za nepokretnu kulturnu baštinu, Služba za pokretnu, etnografsku i nematerijalnu kulturnu baštinu, Služba za dokumentaciju, registar i promociju kulturne baštine) i
2. *Sektor za konzervatorske odjele*[56] *i inspekciju* (Služba za inspekcijske poslove zaštite kulturne baštine i 19 konzervatorskih odjela raspoređenih prema županijama).[57]

Predmeti kulturne baštine za koje Ministarstvo kulture rješenjem utvrdi svojstvo kulturnoga dobra upisuju se u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Oblik, sadržaj i način vođenja Registra propisan je Pravilnikom o obliku, sadržaju i načinu vođenja Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske. Registar se sastoji od tri liste: lista zaštićenih kulturnih dobara, lista kulturnih dobara od nacionalnog značaja i lista preventivno zaštićenih kulturnih dobara.[58]

Svakodnevni rad cjelokupne službe za zaštitu kulturne baštine Republike Hrvatske obavlja se zahvaljujući Informacijskom sustavu kulturne baštine Republike Hrvatske TEUTA. Njegovim osnivanjem nastoji se osigurati uvid u cjeloviti spomenički fond Republike Hrvatske, stvoriti platforme neophodne za rad na zaštiti kulturne baštine u smislu pružanja uvida u razinu dokumentiranosti spomenika i u postojeću dokumentaciju o spomeniku kao i praćenje stanja zaštite

[55] Detaljan popis svih zakona, pravilnika, uredbi i stretegija nalaze se na mrežnoj stranici Ministarstva kulture RH: https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=81 (pristupljeno 25.03.2018.)
[56] Osnovni zadaci konzervatorskog odjela obuhvaćaju: utvrđivanje svojstva kulturnog dobra, pravna zaštita i upis u Registar kulturnih dobara RH; uspostavljanje mjera zaštite i očuvanja kulturnih dobara; izdavanje odobrenja za konzervatorsko-restauratorske radove na kulturnim dobrima; utvrđivanje posebnih uvjeta zaštite kulturnog dobra u postupku izdavanja lokacijske dozvole i rješenja o uvjetima građenja; poslovi inspekcije; izdavanje odobrenja na izvoz i iznošenje kulturnih dobara i izrada konzervatorskih elaborata za potrebe prostornog planiranja.
[57] Mrežna stranica Ministarstva kulture RH: http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=134 (pristupljeno 25.03.2018)
[58] Javno objavljeni Registar na mrežnim stranicama Ministarstva kulture (službeni naziv – Web Registar) moguće je vidjeti na sljedećem linku: http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=31 (pristupljeno 26.03.2018.)

i izvršenih programa zaštite i očuvanja na kulturnim dobrima te osigurati zaštita kulturne baštine u najizravnijem smislu.[59]

Financiranje kulturnih dobara Republike Hrvatske vrši se preko različitih fondova i modela, kao što su sredstva proračuna županije, gradova i općina, donacije i koncesije, sredstva fondova Europske Unije te kreditna sredstva Razvojne banke Vijeća Europe (CEB). Što se tiče financiranja kulturnih dobara sredstvima državnog proračuna, jednom godišnje Ministarstvo raspisuje natječaj za prikupljanje Programa zaštite i očuvanja kulturnih dobara u sklopu Javnog poziva za potrebe u kulturi Republike Hrvatske. Što se tiče aktualnih promjena u zakonodavstvu RH u području zaštite kulturne baštine, treba naglasiti da su zadnje izmjene i dopune Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara usklađene sa drugim važećim zakonima, kao što su Zakon o koncesijama, Zakon o gradnji, Zakon o prostornom uređenju i sl. Posebno se ističe dio kojim se Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara usklađuje sa Zakonom o gradnji (čl. 60., 61., 61.a, 61.b i 62.). Taj dio regulira izdavanje posebnih uvjeta zaštite kulturnog dobra, potvrdu da je glavni projekt u skladu s posebnim uvjetima zaštite, prethodno odobrenje za radnje koje mogu narušiti i prouzročiti promjene na kulturnom dobru te izradu konzervatorskog elaborata radi utvrđivanja posebnih uvjeta zaštite kulturnog dobra.[60]

2.4. Uloga dionika u zaštiti kulturne baštine

Zaštita kulturne baštine oduvijek je bila aktualna tema u znanstvenoj i stručnoj literaturi. Osim analize relevantnih međunarodnih konvencija i povelja, koje su uspješno postavile temelje za disciplinu i praksu zaštite kulturne baštine, velika pozornost posvećuje se analizi relevantnih dionika koji sudjeluju u upravljanju i zaštiti kulturne baštine. To posebno dolazi do izražaja u djelima koja se bave različitim ekonomskim aspektima valorizacije i upravljanja kulturnom baštinom, napose u turizmu kao gospodarskoj djelatnosti. Naime, ekonomija (ekonomika) kulturne baštine izučava kulturu s ciljem trajnog očuvanja i održavanja kulturne vrijednosti u što izvornijem obliku. Ova osobita ekonomska znanstvena disciplina doprinosi boljem razumijevanju vrijednosti baštine na način da daje uvid u osnovne zakonitosti ponašanja pojedinaca, ekonomskih institucija

[59] Mrežna stranica Ministarstva kulture RH: http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=392 (pristupljeno 26.03.2018.)
[60] Sabljak, 2015., op. cit., str. 54-55

i društva u cjelini.[61] Drugim riječima, doprinosi boljem razumijevanju ponašanja svih dionika, javnih, privatnih i civilnih, koji sudjeluju u korištenju i zaštiti kulturne baštine, što je iznimno važno ako se žele maksimizirati ekonomski učinci koji nastaju zbog njenog korištenja.

Dionici (*stakeholders*) su bilo koji pojedinci, skupine, organizacije ili tvrtke koje imaju, ili mogu imati, značajan interes u uspjehu ili neuspjehu određenog projekta, bilo da su u projekt uključeni kao aktivni sudionici, savjetnici, ili su pak vanjska interesna skupina. Osnovna postavka analize dionika je da različite skupine imaju i različite interese, kapacitete i probleme koje je potrebno individualno analizirati u procesu pripreme projekta, kako bi ih se razumjelo i anticipiralo, a projekt usmjerilo adekvatnoj identifikaciji problema i ciljeva te odabiru strategije djelovanja.[62] Važni dionici koji sudjeluju u području valorizacije i zaštite kulturne baštine su:

- Potrošači (uživaju direktne privatne koristi od baštine),
- Korisnici eksternih koristi (uživaju eksterne koristi od kulturne baštine kao javnog dobra, npr. turističko – ugostiteljski subjekti),
- Podržavatelji (trpe neke direktne troškove vezane uz konkretno javno kulturno dobro, npr. lokalno stanovništvo nekog područja),
- Javni sektor (podnose najveći dio troškova održavanja i restauracije kulturnih dobara),
- Menadžeri (zaduženi za donošenje odluka koje se odnose na upravljanje konkretnim kulturnim dobrom ili lokalitetom).[63]

Identifikacija ključnih dionika u procesu zaštite kulturne baštine temelj je za uspješnu implementaciju svih projekata zaštite. Razina utjecaja dionika u očuvanju kulturne baštine ovisi o njihovim razinama odgovornosti i ovlastima te o razini obrazovanja i stupnju ekonomske sposobnosti. Njihova odgovornost i autoritet kreću se od povremenih doprinosa u anketama i fokus grupama do potpunog sponzorstva projekata zaštite, što uključuje pružanje financijske i političke podrške. Dionici koji ignoriraju tu odgovornost mogu imati štetan utjecaj u upravljanju kulturnom baštinom. Također, menadžeri koji ignoriraju druge dionike, posebno lokalno stanovništvo i civilne udruge, mogu očekivati otpor u postupku zaštite i valorizacije, što na koncu može dovesti do štetnih

[61] prema: Mason, P. ed. 1999. *Economics and heritage conservation*. Los Angeles: Getty Conservative Institute.
[62] Project Management Institute (PMI), 2006. *Standard for program management*. USA: Pennsylvania, str. 1- 2.
[63] Throsby D., 1997. Making preservation happen: the pros and cons of regulation. U: Schuster, J. M., Monchaux, J. D. i Riley, C. A. E. eds. *Preserving the Built Heritage: Tools for Implementation*. Hanover, NH: University Press of New England, str. 24 - 25.

utjecaja na integritet kulturne baštine i njenu održivost. Pozitivan ili negativan utjecaj dionika ovisit će o njihovoj percepciji koristi i troškova koji proizlaze iz postupka zaštite i ekonomske valorizacije kulturne baštine.[64] Uloge dionika mogu se detaljnije obrazložiti i specificirati. Uloga potrošača je da savjesno „konzumiraju“ kulturnu baštinu, što podraumijeva odgovorno ponašanje na lokalitetu i njeno očuvanje za buduće generacije potrošača. Korisnici eksternih koristi, poduzetnici i ostali poslovni subjekti, svojim poslovanjem ne smiju ugroziti kulturnu baštinu kao javno dobro te se preporuča da određeni dio sredstava od poslovanja usmjere na zaštitu i očuvanje. Nadalje, oni koji trpe direktne troškove vezane uz kulturnu baštinu trebaju ukazati na nedostatke u upravljanju kulturnom baštinom te podržati sve projekte zaštite koji štite vrijednosti i integritet baštine. Uloga javnog sektora, osim održavanja i obnove kulturne baštine, je osigurati mehanizme koordinacije i suradnje svih drugih dionika, odnosno treba pružiti svu administrativnu i pravnu pomoć zainteresiranim interesnim skupinama u projektima zaštite i valorizacije kulturne baštine, dok menadžeri kontinuirano trebaju poticati dionike na sudjelovanje u procesu donošenja odluka te ih, po potrebi, educirati o načelima očuvanja i zaštite.

2.5. Zaključna razmatranja

Ne postoji jedinstvena pravna definicija kulturne baštine, međutim, kao što se može uočiti, postoje elementi pojma kulturne baštine koji su prisutni u svim posebnim konvencijskim definicijama koje su razmatrane u prethodnim dijelovima poglavlja, pa nedvojbeno čine sadržaj suvremenog shvaćanja kulturne baštine. Svaka suviše precizna definicija kulturne baštine može prouzročiti negativan učinak, budući da su shvaćanja o manifestacijama ljudske kulture vrijednima zaštite i očuvanja promjenjiva i podložna dinamičnim društvenim procesima. Širina pojma kulturne baštine zapravo omogućava potrebnu mjeru fleksibilnosti i prilagodbu specifičnostima zaštite pojedinih vidova kulturne baštine.

Posljednjih 40 godina, od usvajanja Venecijanske povelje 1964. godine, donesene su brojne smjernice za očuvanje baštine u obliku povelja, konvencija, preporuka i načela koje su, među ostalima, pažljivo odredile opseg baštine i njene šire definicije. Taj opseg se znatno proširio od

[64] prema: Hajialikhani, M., 2009. *A Systematic Stakeholders Management Approach for Protecting the Spirit of Cultural Heritage Sites*. Quebec: ICOMOS 16th General Assembly and Scientific Symposium.

puke zabrinutosti za pojedine zgrade i lokaliete, te danas obuhvaća skupine zgrada, povijesna područja, gradove i njihova okruženja, društvene čimbenike i, u posljednje vrijeme, nematerijalnu baštinu. Iako su terminologija baštine i njezin opseg usvojeni sporazumno od strane međuanarodne zajednice, ne postoji jedinstvenost u terminologiji među zemljama. Uloga UNESCO-a i ICOMOS-a je da kroz kontinuirane intelektualne rasprave usavršavaju zajedničke pojmove, terminologiju i opseg baštine.

Susav zaštite kulturne baštine u Republici Hrvatskoj još uvijek nije dovoljno razvijen da omogući održivo korištenje kulturne baštine. Problemi sustavne zaštite kulturne baštine očituju se kroz nedostatak svijesti o njezinim vrijednostima, nedostatak dokumentiranosti i istraživanja te nedovoljno financijskih sredstava i poticajnih mjera za provođenje programa zaštite baštine. Nedostatna suradnja i koordinacija sektora koja uključuju pitanja zaštite i korištenja baštine, kao što je graditeljstvo, prostorno uređenje, turizam i poljoprivreda, uzrokuje niz problema u području upravljanja kulturnom baštinom u Republici Hrvatskoj. Pozitivan pomak viljdiv je u zakonskim izmjenama, ali još uvijek ne postoji adekvatna kontrola i nadzor provedbe.[65]

Većina lokaliteta kulturne baštine pod utjecajem je djelovanja različitog broja dionika. Odgovarajuće razumijevanje potreba, očekivanja i utjecaja raličitih i ponekad suprostavljenih dionika od iznimne je važnosti u postupku zaštite kulturne baštine kako bi se izbjegli negativni utjecaji na integritet i vrijednost. Uloga menadžmenta je da sustavno i strukturirano upravlja svim interesnim skupinama koje žele i trebaju sudjelovati u očuvanju kulturne baštine, a sve s ciljem izbjegavanja skukoba i ublažavanja potencijalnih negativnih učinaka.

[65] Prema: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2011. Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.–2015. Zagreb: Ministarstvo kulture. Dostupno na http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6 (pristupljeno 26.03.2018.) i Dumbović Bilušić, B., 2013. Kulturna baština u Hrvatskoj pred novim izazovima. *Kvartal*, 10 (1/2), 6-11.

3. TURIZAM I NJEGOVI UČINCI, S NAGLASKOM NA POVIJESNE GRADOVE

3.1. Fenomen turizma

Turizam se promatra kao mnogodimenzionalni društveni fenomen zbog "bliskih" odnosa s drugim društvenim znanostima, uključujući ekonomiju, politiku, sociologiju, kulturnu antropologiju, psihologiju, pa čak i pravo i statistiku. Povezanost turizma s društvenim znanostima nameće potrebu kritičke analize i rasvjetljavanja njegove biti kao cjelovite i specifične društvene pojave.[66] Vladajući pristup u počecima njegovog znanstvenog istraživanja bio je ekonomsko-tržišni, a kasnije se istraživačka orijentacija, zahvaljujući povećanim zahtjevima za razumijevanjem prirode i bitnih odnosa strukture turizma, usmjerila i na sociološke i okolišne aspekte.[67]

Turizam predstavlja vrlo važan segment privrednog razvoja svake zemlje s obzirom na njegov ekonomski, sociološki i ekološki faktor. Mnogi autori dali su svoj doprinos u definiranju turizma, što ne znači da su istraživanja obujma tih definicija završena. Naime, svaka nova definicija utječe na stvaranje novih pogleda i problema u ovoj „djelatnosti“, što otvara brojna polja za sve one koji se žele baviti proučavanjem teorije turizma u pronalaženju novih elemenata relevantnih za sagledavanje pojave u cjelini. Bez obzira na brojnost postojećih definicija, može se reći da svaka od njih promatra turizam kao aktivnost koja uključuje čin putovanja s jednog mjesta na drugo, određeni skup motiva za sudjelovanje u tom putovanju i angažman u aktivnostima unutar odredišta.[68] Svako definiranje turizma izazivalo je sukobe mišljenja i mnogobrojne dileme te je zbog toga došlo do nastanka brojnih definicija s ciljem dubljeg razumijevanja turizma kao pojave i uspostavljanja odgovarajućih statističkih standarda za mjerenje njegovih učinaka.[69] Stoga se turizam se u najširem smislu može razumjeti kao *"skup raznolikih individualnih iskustava o odnosima koji nastaju povodom zadovoljavanja čovjekovih potreba, koje uobičavamo zvati turističkim."*[70]

---

[66] prema: Papadopoulos, S. I., 1986. The tourism phenomenon: An examination of important theories and concepts. *The Tourist Review*, 41 (3), 2-11.
[67] prema: Stanković, M., 1985. Sociološko istraživanje turizma. *Revija za socijalnu politiku*, 15 (1/2), 75-82.
[68] Tribe, J., 1997. The indiscipline of Tourism. *Annals of Tourism Research*, 24 (3), 638–657.
[69] Petrić, 2003. op. cit., str. 24-26.
[70] Dulčić, A., 1991. *Turizam – načela razvoja i praksa*. Ekonomski fakultet Split i Institut za turizam Zagreb, str. 27.

Najveći doprinos u poimanju turizma i mogućnostima njegova praćenja s aspekta potražnje dali su UNWTO i Statistička komisija Ujedinjenih Naroda (*The United Nations Statistical Commission*). Prema njima turizam obuhvaća "*sve aktivnosti osoba na putovanju i prilikom boravka u mjestima izvan njihova uobičajenog prebivališta u razdoblju ne duljem od jedne godine, a u svrhu odmora, poslovnih i ostalih razloga.*"[71] Konačna verzija definicije usvojena je na konferenciji statističara u Vancouveru 2001. i prema toj verziji turizam obuhvaća *"sve aktivnosti osoba koje putuju i borave u mjestima izvan svoga uobičajenog okruženja u vremenu do maksimalno godine dana u svrhu odmora, poslovnih razloga te drugih razloga za koje nisu plaćeni u mjestu koje posjećuju."*[72] Osim poimanja turizma s aspekta potražnje, velika pažnja posvećena je definiranju turizma s aspekta ponude, odnosno nositelja turističkih aktivnosti, s ciljem utvrđivanja je li turizam industrija sama za sebe ili je dio šireg sustava. Kako turistički proizvod predstavlja skup različitih proizvoda i usluga koje su proizvod brojnih drugih industrija, može se zaključiti kako turizam nije jedinstvena industrija u konvencionalnom smislu, niti gospodarska djelatnost, niti gospodarska grana, niti gospodarski sektor.[73] Turizam je, u širem ekonomskom smislu, zapravo visoko sofisticiran integralni sustav u okviru nacionalnog gospodarstva čiji djelokrug i struktura nadilazi ekonomske kategorije djelatnosti, grane, industrije i sektora i koji u međuovisnosti s različitim gospodarskim granama i djelatnostima oblikuje logičku i funkcionalnu cjelinu.[74]

Najbrži rast turizma nastupa sredinom 20. stoljeća kada su stvoreni prometni i svi drugi uvjeti, posebno u polju međunarodnih odnosa, za njegovo prostorno širenje. Povećanje proizvodnje i produktivnosti rada, veći osobni i društveni standard, obrazovna i kulturna razina ljudi, modernizacija prometa i rast slobodnog vremena uvjetovali su da turizam poprimi suvremeni, masovni karakter te postane društveni fenomen i značajni čimbenik materijalnog i kulturnog blagostanja naroda širom svijeta. Suvremeni turizam je, ističu neki autori, "*dio povijesno ostvarenih društvenih i ekonomskih sloboda čovjeka. On je društvena, ekonomska, politička i kulturna činjenica suvremenog društva, fenomen nerazdvojiv od psihe, navika i potreba pojedinaca i naroda. Dio je tkiva nacionalnih privreda i politika i prostor suvremene ekonomske i kulturne*

[71] World Tourism Organization (WTO), 1994. *Recommendations on Tourism Statistics*. New York: United Nations, str. 5.
[72] Vanhove, N., 2005. *The Economics of Tourism Destinations*. London: Elsevier, str. 4.; preuzeto iz Petrić, 2003.
[73] Petrić et. al., 2013. op. cit., str. 32.
[74] Čavlek, N., Bartoluci, M., Prebežac, D. i Kesar, O., 2011. *Turizam – ekonomske osnove i organizacijski sustav*. Zagreb: Školska knjiga, str. 262.

globalizacije svijeta."[75] Masovnost, rasprostranjenost i rast suvremenog turizma najbolje se može ilustrirati statističkim podacima Svjetske turističke organizacije (UNWTO). Oni pokazuju da međunarodni turizam bilježi kontinuirani rast te čini 10% svjetskog gospodarstva (GDP-a) i 7% svjetskog izvoza. Također, međunarodni turizam doprinosi stvaranju svakog desetog radnog mjesta u svijetu, a vrijednost izvoza doseže iznos od 1,4 trilijuna dolara. Prema svjetskom turističkom barometru broj međunarodnih turističkih posjeta u 2017. godini narastao je 7% i tako dosegao broj od 1,322 milijuna dolazaka međunarodnih turista (Slika 1.). Ovo je izvan očekivanog i van konstantnog trenda rasta od 4-5 % od 2010. i predstavlja najsnažnije rezultate u posljednjih sedam godina. U 2017. godini karakterističan je kontinuirani rast u mnogim turističkim destinacijama, kao i oporavak drugih destinacija koje su pretrpjele pad u prethodim godinama. Vodeće po broju dolazaka su, očekivano, mediteranske destinacije. Europa bilježi rekordni rast od 8% u broju međunarodnih turističkih dolazaka, Afrika također 8%, Azija i Pacifik 6%, Bliski istok 5% i Amerike 3 % (Slika 2.). Po sadašnjim trendovima UNWTO u sljedećoj godini predviđa vrlo sličan rast broja međunarodnih turističkih dolazaka. Na svjetskoj razini očekuje se rast od 4-5 %. U Europi i Amerikama 3.5-4.5 %, Aziji i Pacifiku 5%-6%, u Africi 5%-7% i na Bliskom Istoku 4%-6%.[76]

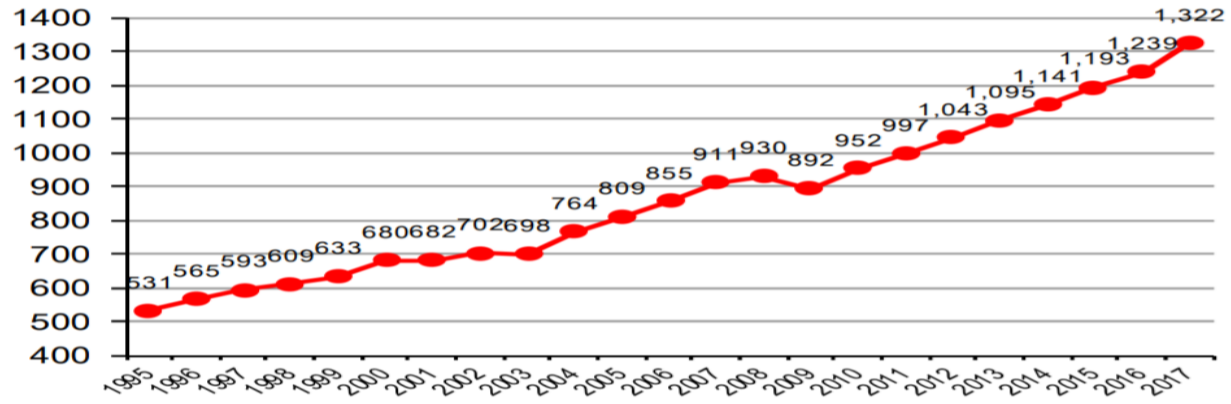

Slika 1. Međunarodni turistički dolasci u razdoblju od 1995. do 2018.

Izvor: UNWTO, 2018. *World Tourism Barometer*. Vol. 16, Advance Release January.

[75] Dragičević, M., 1990. Osnove fenomenologije turizma. *Turizam*, 38 (3), 65-72.
[76] prema: UNWTO, 2018. *World Tourism Barometer*. Vol. 16, Advance Release January.

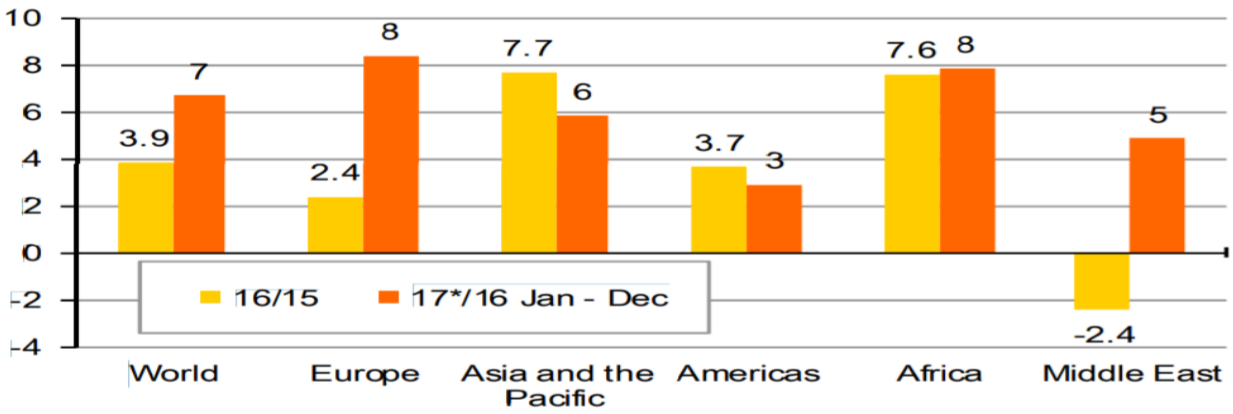

Slika 2. Kretanje međunarodnih dolazaka po regijama

Izvor: UNWTO, 2018. *World Tourism Barometer*. Vol. 16, Advance Release January.

2.2. Pozitivni i negativni učinci turizma

Razvoj turizma vrši višestruki utjecaj na gospodarstvo i društvo zemalja i regija. Utjecaji i posljedice turističke aktivnosti ne mogu se spriječiti, ali ih se mora planirati i njima upravljati kako bi se smanjili negativni učinci i maksimalno iskoristili pozitivni učinci turizma. Ti se utjecaji javljaju zbog toga što turistička kretanja, kako na međunarodnoj tako i na nacionalnoj razini, dovode do miješanja ljudi različitih društvenih i kulturnih pozadina, kao i do znatne prostorne preraspodjele kupovne moći koja ima značajan utjecaj na gospodarstvo destinacije. Znanstvena istraživanja učinaka turizma u početku su bila isključivo orijentirana na ekonomske kategorije zbog njihovog lakšeg kvantificiranja i mjerenja. Cilj tih ekonomskih studija bio je pokazati da turizam donosi neto ekonomsku korist receptivnim destinacijama, što je u mnogim slučajevima doista bilo točno. Međutim, kako turizam po svojoj prirodi ovisi o jedinstvenom okolišu i društvenim procesima, neki slučajevi pokazali su da ekonomske koristi ne mogu uvijek nadoknaditi negativne i prethodno neizmjerene ekološke i socijalne posljedice.[77]

[77] Archer, B., Cooper, C. i Ruhanen, L., 2005. The positive and negative impacts of tourism. U: Theobald, W. F. ed. *Global Tourism*, 3rd ed. Burlington: MA Elsevier, str. 79-102.

3.2.1. Ekonomski učinci turizma

Istraživanje ekonomskih učinaka je najzanimljiviji i najsloženiji aspekt teorijskog i praktičnog turizma. U različitim društveno-ekonomskim okruženjima i uvjetima ekonomski učinci turizma manifestiraju se na različite načine, posebno kada je riječ o njihovoj veličini, strukturi i intenzitetu utjecaja na gospodarstvo. Ekonomska snaga turizma može se promatrati kroz 10 temeljnih ekonomskih funkcija turizma u procesu privrednog razvoja zemlje ili regije, a to su: multiplikativna, induktivna, konverzijska funkcija, funkcija zapošljavanja, poticanja međunarodne razmjene dobara, apsorpcijska funkcija, funkcija uravnoteženja platne bilance, funkcija razvoja gospodarski nedovoljno razvijenih područja, integracijska funkcija te akceleracijska funkcija.[78]

Za potrebe makroekonomske analize utjecaja turizma na gospodarstvo najčešće se koriste tri pristupa u podjeli ekonomskih učinaka turizma. Prvi pristup dijeli učinke na *fizičke* i *financijske* ekonomske učinke turizma. Fizički učinci odnose se na kvantitativne pokazatelje razvoja (npr. broj ostvarenih noćenja, obujam smještajnih kapaciteta, broj i struktura zaposlenih, broj održanih poslovnih skupova), dok se financijski učinci odnose na sve one učinke koji se mogu izraziti u novčanoj vrijednosti (npr. visina i struktura turističke potrošnje, vrijednost BDP-a od turizma u ukupnom BDP-u, veličina i struktura inozemnih ulaganja, kretanje prihoda i rashoda javnog sektora i sl.). Drugi pristup omogućava podjelu na *izravne* i *neizravne* ekonomske učinke turizma. Izravni (direktni) učinci nastaju u početnoj fazi gospodarskih kretanja kao posljedica izravne turističke potrošnje (npr. rast dohotka, aprecijacija nacionalne valute), dok neizravni učinci nastaju kao lančana reakcija ili posljedica prethodno ostvarenih izravnih ekonomskih učinaka turizma (npr. rast cijena nekretnina, utjecaj na regionalni razvoj, razvoj komplementarnih djelanosti turizmu). Treći pristup ekonomske učinke dijeli na *pozitivne* i *negativne*. Ostale podjele dijele ekonomske učinke na registritrane i neregistrirane, vidljive i skrivene te mjerljive i nemjerljive.[79]

Ekonomske učinke turizma nije moguće izolirano promatrati zbog međuovisnosti s ostalim učincima koji se postižu razvojem turizma, kao što su društveni, kulturološki i okolišni (prostorni) učinci. Primjerice, ako se promatra učinak turizma na zaposlenost, dohodak i život stanovnika izolirano od svih potencijalnih učinaka koje turizam može imati na ostale sfere u ekonomiji i društvu, može se doći do pogrešnog zaključka kako je učinak turizma isključivo pozitivan. Primjeri

[78] detaljan opis ekonomskih funkcija u: Čavlek et al., 2011. op. cit., str. 261-285.
[79] Ibidem

pozitivnih ekonomskih učinaka turizma su: povećanje javnih prihoda države i lokalne samouprave, rast dohotka po osnovi ostvarene turističke potrošnje, rast direktnog i indirektnog zapošljavanja, rast poduzetničke aktivnosti, aktiviranje neprivrednih resursa i osnaživanje regionalnog razvoja. Turizam uzrokuje i određene ekonomske implikacije koje se percipiraju negativno, kao što su neravnomjernost ostvarenog učinka tijekom godine, tj. sezonalnost, sezonska aprecijacija nacionalne valute, niska stopa povrata na investicije te rast društvenih troškova nastalih zbog razvoja turizma. Nadalje, rast cijena proizvoda i usluga na receptivnom području neželjena je posljedica kojoj je izloženo domicilno stanovništvo. Rast cijena nekretnina na turističkim receptivnim područjima uzrokuje napuštanje primarnih djelatnosti te opadanje broja domicilnog stanovništva. Posebno je bitno istaknuti nedostatke turističkih receptivnih područja u kojima su intermedijarna dobra uvezena, što dovodi do odljeva sredstava i smanjenja multiplikativnog potencijala pozitivnih učinaka.[80]

3.2.2. Socio-kulturni učinci turizma

Između različitih zemalja prisutne su velike kulturološke razlike, stoga je za očekivati da će prilikom interakcije turista i domaćina na receptivnom području nastupiti određene sociokulturne posljedice. Ta razlika je često prisutna unutar istog emitivnog područja gdje kulturološka specifičnost i socijalno obilježje regije pridonosi stvaranju sociokulturnih posljedica domaćeg turizma. Istraživanje socijalnih i kulturnih utjecaja turizma potrebno je razmatati s aspekta gosta, domaćina i njihove interakcije.[81] Takvim pristupom u istraživanju učinaka uvažavaju se motivacija, stavovi i očekivanja gosta, način pružanja usluge i organizacija receptivnog područja, a sve s ciljem da se negativne konotacije turizma na društvene procese i kulturu receptivnog područja ublaže ili u potpunosti neutraliziraju.[82]

U sociološkoj i kulturnoj domeni evidentni su različiti učinci turizma, a njihov obujam određen je socio-kulturnim različitostima gosta i domaćina, kao što su religiozna uvjerenja, obrasci ponašanja, pravila odijevanja, tradicija, životni stilovi i sl. Pozitivni socio-kulturni učinci turizma

[80] Prema: Archer et al., 2005. op. cit., str. 82-84. i Čavlek et al., 2011.
[81] Affeld, D., 1975. *Social aspects of the development of tourism*. United Nations: Planning and development of the tourist industry in the ECE region. USA, New York, 109-115.
[82] Archer et al., 2005. op. cit., str. 88.

manifestiraju se kroz poticanje lokalnog ponosa, što se postiže revitalizacijom kulture, običaja i nasljeđa, unaprjeđenje suradnje, razumijevanja i mira, izgradnju javne infrastrukture, osiguranje sredstava za restauraciju i konzervaciju nasljeđa te oživljavanje lokalnih umjetnosti, obrta i arhitektonske tradicije. S druge strane, negativni socio-kulturni učinci povezani su s migratornim pritiscima na turistička područja, posebno obalna, te s tim povezana depopulacija ruralnih i slabije razvijenih područja. Nadalje, izgradnja turizmu potrebne infrastrukture uzrokuje povećane porezne pritiske koji izazivaju brojne socio-ekonomske posljedice u vidu povećanja troškova života i cijena unutar receptivnog područja. Turizam svojim razvojem i djelovanjem izaziva brojne druge specifične oblike negativnih socio-kulturnih utjecaja. Ti utjecaji manifestiraju se u područjima seksualne devijacije (prostitucija, širenje spolno prenosivih bolesti i sl.), kriminala (porast krađa, alkoholizam i konzumacija opojnih sredstava) i zdravlja (povećana mogućnost epidemija raznim zaraznim bolestima zbog velikog broja turista).[83]

Interakcija turista i lokalnog stanovništva na receptivnim područjima, koja za posljedicu ima poboljšanje razumijevanja i dobre volje među narodima, predstavlja veliku društvenu korist turizma. Iako je to u mnogim slučajevima točno, pogotovo u onim zemljama gdje su turisti rijetki, zasigurno ne vrijedi za destinacije koje se suočavaju s nekontroliranim rastom broja dolazaka. Naime, povećani priljev broja turista, posebice u izoliranim i manje razvijenim područjima, može prouzročiti iseljavanje lokalnog stanovništva i premještanje na nova područja zbog manje izloženosti kulturološkoj različitosti koja je popraćena dolaskom gostiju. Lokalne kulture postaju sve više prožete zapadnjačkim vrijednostima i uvjerenjima, a što se nastavno odražava na promjene u njihovu načinu života. Receptivno stanovništvo sve izraženije počinje razmišljati o ekonomskim koristima koje mogu ostvariti na temelju turizma te okupacija materijalnim sve više dobiva na značaju u stavovima i interakciji s ljudima.[84]

3.2.3. Okolišni učinci turizma

Turizam je osjetljiviji na degradaciju okoliša više nego druge gospodarske djelatnosti. Okoliš je njegov primarni resurs te on za svoj razvoj traži kvalitetan i očuvan prostor. Obujam i priroda

[83] Petrić, 2003. op. cit., str. 133-135.
[84] Prema: Archer et al., 2005. op. cit., str. 89-90.

okolišnih učinaka turizma ovisi o veličini razvoja, volumenu posjetitelja i prostornoj i vremenskoj koncentraciji turističkih aktivnosti.[85]

Najveći pritisci turizma na okoliš su uglavnom posljedica koncentracije turističke djelatnosti u relativno ograničenom prostoru i vremenu. Pozitivni okolišni učinci vidljivi su u područjima zaštite i restauracije spomenika prirode i kulture te industrijskog i graditeljskog nasljeđa, zatim u stvaranju posebnih zaštićenih područja nacionalnih parkova i parkova prirode, održavanju šuma, plaža i ostalih atraktivnih prirodnih područja, te u poboljšanju infrastrukture. No, negativni učinci u okolišu su ipak uočljiviji i često su predmet istraživanja u literaturi. Iscrpljivanje prirodnih resursa, vizualna degradacija prostora proizašla iz neprihvatljivog načina građenja turističkih smještajnih objekata, onečišćenje vodnih resursa ispuštanjem otpadnih voda iz turističkih objekata i plovila namijenjenih turizmu, neodgovarajuće zbrinjavanje komunalnog i drugog otpada, povećano onečišćenje zraka i buka zbog povećanog prometa posjetitelja, izravno oštećivanje prirodne i kulturne baštine prekomjernim turističkim posjetima samo su neki od negativnih učinaka turizma na okoliš.[86] Primjeri negativnih učinaka turizma na okoliš u praksi su također uočljivija. Tako su neka močvarna područja koja služe za opskrbu osnovnih sastojaka lokalne ribarske industrije isušena za potrebe izgradnje turističke marine. Nadalje, vodoopskrba potrebna lokalnim seljacima u poljoprivredi preusmjerena je na korištenje od strane turističkih hotela i golf igrališta, dok su šumska planinska područja u potpunosti iscrpljena za stvaranje skijaških staza, što dovodi do erozije tla, poplava, blatnjavih područja i gubitka bioraznolikosti.[87]

3.3. Povijesni gradovi kao specifične turističke destinacije

Grad je složen društveni fenomen koji se prostorno, a posebno vremenski, manifestira u razlličitim oblicima i sa različitim funkcijama. Urbane sredine imaju multifunkcionalni karakter kroz koji razvijaju administrativne, ekonomske, kulturne i druge funkcije, a, osim navedenih, sve više ih je razvilo i turističku funkciju. Gradovi kao turističke destinacije nalaze se u neraskidivoj vezi s turizmom koja je po svojoj prirodi dvosmjerna. Urbane sredine osiguravaju različite društvene, kulturne i ekonomske aktivnosti koje privlače turiste, ali istovremeno predstavljaju glavni izvor

[85] Farrell, B. H. i Runyan, D., 1991. Ecology and tourism. *Annals of Tourism Research*, 18 (1), 26-40.
[86] Petrić, 2003. op. cit., str. 139-140.
[87] Archer et al., op cit., str. 92.

turističke migracije.[88] Turizam u gradskim naseljima predstavlja jedan od najrasprostranjenijih i najmasovnijih vidova turističkog prometa u svijetu, a većina gradova obiluje različitim resursima koji služe kao turističke atrakcije.[89] Povijesni gradovi, zahvaljujući kontinuiranom procesu razvoja kroz povijest, obiluju raznim atrakcijama povijesnog i kulturnog karaktera i zbog toga predstavljaju glavna mjesta kulturnih turističkih kretanja u svijetu. Turistička ponuda u njihovim jezgrama prilično se razlikuje od turističke ponude koja je karakteristična za destinacije kod kojih je izražena sezonalnost. Naime, povijesni gradovi imaju mogućnost oblikovati ponudu na način da turistički promet bude zastupljen tokom cijele godine.[90]

Svaka turistička destinacija je karakteristična zbog svojih raznovrsnih obilježja koji je određuju, kao što su geografski položaj, povijest, kultura, gastronomija, klima i sl. Povijesni gradovi, za razliku od klasičnih turističkih destinacija, često objedinjuju više prethodno navedenih obilježja i zbog te raznolikosti privlače različite profile posjetitelje. Kako turističke destinacije po svojoj definiciji "*predstavljaju fleksibilan, dinamičan prostor čije granice određuje samo tržište (turistička potražnja), neovisno o administrativnim granicama*"[91], polazišta u toj definiciji moguće je primijeniti u kontekstu gradova kao turističkih destinacija. Područje koje definira turistička potražnja često obuhvaća povijesne jezgre tih gradova čiji je prostor dinamičan zbog njegovog povijesnog konteksta i kulture života njegovih stanovnika, ali i činjenice da se tu nalazi glavna turistička ponuda koja je motiv dolaska posjetitelja. Međutim, potrebno je uzeti u obzir činjenicu da je taj prostor u punoj većoj mjeri osjetljiviji na pritiske turističkog razvoja, što stvara potrebu za razvojem novih i prilagodbom postojećih modela upravljanja turističkim destinacijama. Takvi modeli moraju biti temeljeni na interdiciplinarnom pristupu upravljanja, što podrazumijeva integraciju urbanističkih i arhitektonskih alata u procese upravljanja razvojem turizma.

Model integriranog upravljanja kvalitetom (*Integrated Quality Managemen*t – IQM) koje je Europska komisija (2000) predložila kao mogući koncept održivog razvoja urbanih destinacija može poslužiti kao referentna točka svim povijesnim gradovima u planiranju turističkog razvoja.

---

[88] Galdini, R., 2007. Tourism and the city: opportunity for regeneration. *Tourismos: an international multidisciplinary journal of tourism,* 2 (2), 95-111.
[89] Petrić, L. i Mikulić, D., 2009. Uloga kulturnog turizma u procesu urbane regenracije. *Acta Turistica Nova,* 3 (1), 5-26.
[90] Van der Borg, J., Costa, P. i Gotti, G., 1996. Tourism in European heritage cities. *Annals of Tourism Research*, 23 (2), 306-321.
[91] Petrić, 2003. op. cit., str. 59.

Ovaj multidionički model upravljanja kvalitetom testiran je na 15 europskih urbanih destinacija. Rezultati primjene u promatranim destinacijama pokazali su poboljšanja u područjima upravljanja resursima, infrastrukture i unutarnje mobilnosti, suradnje i komunikacije, stvaranja turističkih proizvoda, zadovoljstva turista i konkurentnosti, društveno-ekonomskog napretka i blagostanja lokalne zajednice te očuvanja i zaštite okoliša. U modelu je vidljiva dinamičnost procesa planiranja i provedbe razvoja te je vidljiva očita suradnja javnog i privatnog sektora zajedno s lokalnim stanovništvom (Slika 3.).[92]

<table>
<tr><th>5 FAZA →</th><th>1) IDENTIFIKACIJA PARTNERA</th><th>2) IZBOR IZMEĐU AKCIJA</th><th>3) IMPLEMENTACIJA AKCIJA</th><th>4) MJERENJE UČINAKA</th><th>5) EVALUACIJA I PRILAGODBA</th></tr>
<tr><td>KLJUČNI→ ELEMENTI FAZE↓</td><td>ZAJEDNIČKI PROJEKTI</td><td>STRATEGIJE I POLITIKE</td><td>OPERACIONALIZA-CIJA I PROVEDBA</td><td>INDIKATORI</td><td>REZULTATI</td></tr>
<tr><td>TEMELJNI KONCEPTI</td><td>SURADNJA I UMREŽENOST</td><td>RAZVOJ I KREIRANJE</td><td>IMPLEMENTACIJA</td><td>NADZOR I KONTROLA</td><td>EVALUACIJA I PRILAGODBA</td></tr>
<tr><td rowspan="5">SADRŽAJ</td><td rowspan="3">DEFINIRANJE VODSTVA, ODABIR GLAVNIH PARTNERA I MEĐUSOBNA POVEZANOST</td><td>ANALIZA STANJA</td><td>INICIJATIVA VODSTVA</td><td rowspan="2">ZADOVOLJSTVO TURISTA I TURISTIČKE PONUDE</td><td rowspan="5">PREPORUKE VODSTVU I OSTALIM DIONICIMA

EDUKACIJA DIONIKA</td></tr>
<tr><td>TEMELJNI CILJEVI STRATEGIJE</td><td rowspan="2">PODRŠKA SVIH UKLJUČENIH DIONIKA</td></tr>
<tr><td>MJERE I AKCIJE</td><td rowspan="2">KVALITETA ŽIVOTA LOKALNOG STANOVNIŠTVA</td></tr>
<tr><td rowspan="2">PODJELA ULOGA I ODGOVORNOSTI MEĐU DIONICIMA</td><td rowspan="2">PRIORITETI: ZAŠTITA OKOLIŠA LJUDSKI RESURSI ODRŽIVI RAZVOJ</td><td rowspan="2">RAZVOJ I PRUŽANJE TURISTIČKE USLUGE</td></tr>
<tr><td>UTJECAJ NA LOKALNO STANOVNIŠTVO I OKOLIŠ</td></tr>
<tr><td>UKLJUČENI DIONICI</td><td colspan="5">JAVNI SEKTOR (NACIONALNA, REGIONALNA I LOKALNA RAZINA)
PRIVATNI SEKTOR (INTERDISCIPLINARNI KARAKTER)
NEVLADINE ORGANIZACIJE I LOKALNO STANOVNIŠTVO</td></tr>
<tr><td></td><td>↑</td><td>↑</td><td>↑</td><td>↑</td><td>←</td></tr>
<tr><td colspan="6">CIKLUS</td></tr>
</table>

INTEGRACIJA →

INTEGRACIJA →

Slika 3. Model integralnog upravljanja kvalitetom turizma u urbanim destinacijama

Izvor: preuzeto i prilagođeno prema European Commission, 2000. *Towards quality urban tourism. Integrated quality management (IQM) of urban tourist destinations*. Brussels: European Commission.

[92] European Commission, 2000. *Towards quality urban tourism. Integrated quality management (IQM) of urban tourist destinations*. Brussels: European Commission.

3.3.1. Posebni oblici turizma u povijesnim gradovima

Gradovi često obiluju resursima koji zadovoljavaju potrebe za razvoj posebnih oblika turizma. Posebni oblici turizma su organizacije različitih oblika turizma usklađenih s prirodnim i društvenim vrijednostima određenog lokalnog područja. "*Utemeljen je na selekciji programa, odgovornom ponašanju svih sudionika, ekološkom i ekonomskom načelu uravnoteženog razvoja, kvalitetnoj razini usluge, izvornom identitetu i humanitetu usluge, uz poželjan i zakonomjeran te uravnotežen odnos broja turista i broja lokalnih stanovnika na određenom području*."[93] Potencijal povijesnih gradova da razviju posebne oblike turizma ovisi o brojnim čimbenicima, kao što su infrastruktura, financije, ljudski kapital, prostor te pripadajući resursi i njihova upotrebna vrijednost. Veliki povijesni gradovi s kompleksnom urbanom sredinom imaju mogućnosti za razvoj više oblika turizma, kao što su kulturni, sportsko-rekreacijski, manifestacijski, zdravstveni, elitni. Ovi oblici turizma gradovima mogu pomoći u disperziji turističke aktivnosti, posebno u onim gradovima čija su središta prenapučena posjetiteljima, te u diverzifikaciji turističkih proizvoda.

Velike urbane sredine i gradski centri nametnuli su se svojim povoljnim položajem kao i resursima, te sve više preuzimaju vodeću poziciju na turističkom tržištu. Povećana potražnja za urbanim turizmom može biti objašnjena kroz rezultat rastuće mobilnosti ljudi za koje su gradovi neizbježna točka zaustavljanja, ali i kroz rezultat promjena koje pretvaraju gradove u centre kulture i mjesta za opuštanje i rekreaciju.[94] Urbani turizam definiran je kao razvijena turistička aktivnost u urbanim centrima koji imaju odgovarajuću turističku infrastrukturu sa svojim prirodnim, povijesnim i kulturnim elementima, osiguravajući mogućnost stvaranja i korištenja širokog asortimana proizvoda i usluga.[95] Sve usluge i proizvodi koji se pružaju posjetiteljima u urbanim sredinama i gradskim centrima mogu se povezati s urbanim turizmom, dok njihova tipologija uvjetuje posebni oblik turizma koji je dominantan. Kulturni turizam, u kojem prevladava interes potražnje za objektima i sadržajima kulturnog karaktera, najčešći je oblik turizma koji se javlja u povijesnim gradovima jer posjetiteljima pruža mogućnost upoznavanja sa suvremenim životom grada i većeg prostora. Prema definiciji UNWTO-a označava "*kretanje osoba s primarno kulturnom motivacijom, kao što su npr. studijska putovanja na predstave, festivale i ostale događaje, posjeti*

[93] Geić, S., 2011. *Menadžment selektivnih oblika turizma*. Split: Sveučilište u Split, str. 223.
[94] Milošević, S., 2011. Tendencije u urbanom turizmu. *TIMS Acta*, 5 (1), 61-69.
[95] Ashworth, G. i Page, S. J., 2011. Urban tourism research: Recent progress and current paradoxes. *Tourism Management*, 32 (1), 1-15.

baštinskim lokalitetima, putovanja zbog proučavanja prirode, folklora ili umjetnosti te hodočašća".[96] U sklopu kulturnog turizma postoji prostor za razvoj njegovih specijaliziraih podoblika: baštinski turizam, povijesni turizam, umjetnički turizam i manifestacijski turizam (kulturne manifestacije). Sustavan i integrirani razvoj modela i koncepata koji spajaju turizam i kulturu, kao što su kreativne industrije, može osigurati razvoj cjelogodišnjeg turizma u povijesnim gradovima te poslužiti kao katalizator urbane regeneracije i jačanja gradskog imidža. Povijesni gradovi u razdobljima ekonomske i društvene tranzicije koja je uništila proizvodnju i izazvala strukturalne probleme vezane uz nezaposlenost, kroz razvoj turizma i njegovih posebnih oblika mogu osigurati radna jesta i potpomoći fizičku obnovu zapuštenih zona gradskih središta.[97]

3.3.2. Utjecaj turizma na povijesne gradove

Razvoj turizma u povijesnim gradovima donosi pozitivne i negativne posljedice u ekonomskoj, sociološkoj, kulturnoj i okolišnoj domeni, a karakter tih utjecaja ovisi o pristupima njegovom razvoju. Rast turizma u povijesnim gradovima širom svijeta često se objašnjava kao ishod globalnih gospodarskih kretanja. U literaturi se navode četiri faktora koja su potakla gradove na razvoj turizma: pad dugogodišnjih proizvodnih aktivnosti; potreba stvaranja novih gospodarskih djelatnosti ili suočavanje s visokom nezaposlenošću; percepcija turizma kao industrije rasta; nada da će razvoj turizma rezultirati regeneracijom i revitalizacijom gradskih jezgri.[98]

Turizam kao ekonomski alat pomaže povijesnim gradovima u borbi protiv nezaposlenosti i jačanju poduzetničke aktivnosti. Ti utjecaji mogu se pokazati negativnima u slučaju kada je zaposlenost isključivo sezonalna, a poduzetnička aktivnost usmjerena samo na tercijarne djelatnosti, zanemarujući pritom tradicionalne zanate i obrte koji su dio kulturnog nasljeđa povijesnih gradova. Promjena strukture gospodarskih djelatnosti u povijesnim gradovima jedan je od najčešćih ekonomskih implikacija turističkog razvoja i često je negativna. Premještanje proizvodnih djelatnosti i zatvaranje tradicionalnih te razvoj djelatnosti isključivo povezanih s turizmom, kao

[96] Jelinčić, D. A., 2008. *Abeceda kulturnog turizma*. Zagreb: Meandarmedia, str. 50.
[97] Petrić i Mikulić, 2009. op.cit., str. 7.; prilagođeno od: Law, C. M., 2002. *Urban Tourism - The Visitor Economy and the Growth of Large Cities*. London and New York: Continuum, str. 49.
[98] Chang, T. C., Milne, S., Fallon, D. i Pohlmann, C., 1996. Urban Heritage Tourism: The Global-Local Nexus. *Annals of Tourism Research*, 23 (2), 284-305.; prema: Law, C. M., 1993. *Urban Tourism. Attracting Visitors to Large Cities*. London: Mansell.

što su smještaj, ugostiteljstvo, turističke agencije i maloprodaja suvenira, izmjenjuje urbanu sliku povijesnih gradova i njihov identitet. Ekonomske koristi postaju kratkoročne, a štete dugoročne, što je često slučaj u manjim povijesnim gradovima koji su sezonalne destinacije s ograničenim kapacitetima razvoja. Nadalje, turizam u povijesnim gradovima egzistira na eksploataciji baštine, autohtonih kulturnih krajolika i povijesnih identiteta koje, u slučaju brzog, stihijskog i nekontroliranog razvoja, uništava i mijenja. Ovakav utjecaj turizma vidljiv je u gradovima koji nemaju temeljne urbanističke planove i strategije razvoja turizma. Naime, nedostatak planskog pristupa donosi akutne i trajne probleme gradovima i zajednicama: preopterećenje infrastrukture, depopulacija povijesne jezgre, gentrifikacija[99], komodifikacija[100] javnog prostora i baštine, rad u nehumanim uvjetima, nedostupnost stambenih prostora, apartmanizacija i degradacija prirodnog okoliša. Svi prethodno navedeni socio-kulturni i okolišni utjecaji masovnog turizma mogu biti rezultat dugogodišnjeg neodrživog pristupa razvoju turizma te turizam, umjesto katalizatora urbane regeneracije, preuzima ulogu generatora urbanog propadanja.[101]

[99] Proces prenamjene zapuštenih radničkih četvrti i starih gradskih središta u stambeno-poslovne zone u koje se nastanjuju dobrostojeći pripadnici srednje klase umjesto originalnog stanovništva, koje sebi ne može priuštiti povećanje nameta i troškova života u tim dijelovima grada. Gentrifikacija može narušiti interakciju između grada i pojedinca, onemogućiti identifikaciju sa zajednicom i smanjiti socijabilnost lokalnog stanovništva u urbanim središtima.

[100] Postupak kojim su nekomercijalne pojave kao običaji ili način života pojednostavljeni i pretvoreni u ekonomska dobra s primarnom svrhom prodaje na tržištu. Komodifikacija lokalne kulture u povijesnim gradovima može uzrokovati zamrzavanje života, gubitak identiteta, socijalnu dezorijentaciju i prijezir prema nasljeđenim vrijednostima.

[101] prema: Chang et al., 1996.; Van der Borg et al.; 1996.; Russo, 2001.; Petrić i Mikulić, 2009.; Chen i Chen, 2010.

4. ULOGA LOKALNOG STANOVNIŠTVA U RAZVOJU TURIZMA DESTINACIJE

4.1. Pojam lokalne zajednice

Postoje brojne definicije i tumačenja pojma lokalne zajednice te u razumijevanju značenja tog pojma treba se najprije jasno odrediti sam pojam "zajednice". Zajednica se može definirati kao "*skupina pojedinaca koji žive ili rade na istom zemljopisnom području s nekim zajedničkim kulturama ili zajedničkim interesima*."[102] Sociologija navodi dva pristupa u definiranju pojma zajednice. Prvi pristup koristi teritorijalni koncept (*territorial concept*) prema kojem se zajednica definira kao organizacija društva unutar određenog zemljopisnog područja. Kroz taj koncept zajednica se može pozicionirati na karti te ima svoje ime, granice, orijentire, vrste ljudi i prepoznatljive simbole. Drugi pristup koristi racionalni koncept (*rational concept*) gdje zajednica označava organizaciju ljudi koji su povezani komunikacijom, prijateljstvom i zajedničkim interesima, neovisno o zemljopisnom položaju.[103] Drugi autori pojam zajednice definiraju kao skup višestrukih dionika s formalnim i neformalnim pravilima i normama koje oblikuju njihove interakcije u procesima na lokalnoj razini.[104] Na koji se način sociologija nosila s problemom definiranja zajednice i njenih značajki pokazuje pregled nekih tipičnijih definicija u tablici 3.

Geograska definicija zajednice svrstava pod određeni i ograničeni teritorij. Ovo značenje zajednice se dodatno određuje prefiskom “lokalna” i bitno je označeno nadležnošću lokalne uprave kao najnižeg nosioca političke vlasti. Tako se lokalna zajednica može definirati kao ljudi koji žive unutar zemljopisno definiranog područja i koji imaju društvene i psihološke veze jedni s drugima i mjestom gdje žive.[105] Lokalna zajednica može predstavljati bilo koju postojeću ili potencijalnu mrežu pojedinaca, skupina i organizacija koje dijele ili imaju potencijal da dijele zajedničke brige, interese i ciljeve.

---

[102] Geiger Zeman, M. i Zeman, Z., 2010. *Uvod u sociologiju (održivih) zajednica*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 24.
[103] prema: Ivanovic, M., 2009. *Cultural Tourism*. USA: Juta and Company Limited, str. 14-15.
[104] Muganda, M., Sirima, A. i Ezra, P. M., 2013. The role of local communities in tourism development: Grassroots perspectives from Tanzania. *Journal of Human Ecology*, 41 (1), 53-66.
[105] Mattessich, P. i Monsey, M., 2004. *Community Building: What Makes It Work*. Wilder Foundation: Fieldstone Alliance, str. 56.

4.2. Turizam i lokalno stanovništvo

Već odavno je utvrđeno da se „*turizam oslanja na dobru volju i suradnju lokalnih stanovnika jer su oni sastavni dio turističkog proizvoda*.“[106] S obzirom da turizam postaje sve važniji za lokalne zajednice širom svijeta, pogotovo u zemljama u razvoju gdje je turizam pokretač gospodarskog razvoja u cjelini, potreba za njihovim sudjelovanjem u procesu razvoja postaje glavna briga nositelja turističkog razvoja. Lokalno stanovništvo može predstavljati glavni resurs o kojem ovisi turizam, a njihovo postojanje na određenom mjestu u određenom trenutku može se koristiti za opravdanje razvoja samog turizma. Naime, lokalno stanovništvo može biti osnovni razlog za turiste da posjete određeno područje, da dožive način života i njihove autohtone proizvode.[107] Dugoročno planiranje u turizmu povezano je s reakcijama lokalnog stanovništva prema turizmu jer se turizam može razvijati i rasti samo kada lokalno stanovništvo ima pozitivan stav prema njemu i kada shvaća svoju ulogu u procesu njegova razvoja. Integracija lokalnog stanovništvo je neophodna jer ono što je turistima proizvod koji se nudi na turističkom tržištu to je lokalnom stanovništvu životni prostor u kojem se odvija svakodnevni život. Sudjelovanje lokalnog stanovništva preduvjet je održivog ravoja turizma te njihova participacija u procesima donošenja odluka može spriječiti loše odluke menadžemnta koje kasnije mogu rezultirati uništavanjem postojećih vrijednosti u njihovoj sredini.[108]

Utjecaj turizma na lokalno stanovništvo je dvojak. S jedne strane, stimulira neke pozitivne osobine lokalnog ponašanja (promiče samosvijest, ponos, samopouzdanje i solidarnost među stanovništvom), dok, s druge strane, izaziva negodovanje zbog prisutnosti turista (vodi do osjećaja dosade, opozicije pa čak i mržnje prema turistima).[109] Odnos lokalnog stanovništva prema turistima, ali i turizmu u cjelini, može se objasniti kroz Doxeyev model iritacije koji uočava jednostavan skup faza s kojima se opisuje percepcija i uključenost lokalne zajednice na povećanje broja posjetitelja u destinaciji. U nastavku slijedi detaljan opis odnosa lokalne zajednice prema turistima za svaku od faza razvoja (Tablica 3.).

---

[106] Petrić, L., 2012. *Upravljanje razvojem turizma – aktualne teme i trendovi*. Split: Ekonomski fakultet, str. 122.
[107] Aref, F., Gill, S. S. i Aref, F., 2010. Tourism Development in Local Communities: As a Community Development Approach. *Journal of American Science*, 6 (2), 155-161.
[108] Rudan, 2012. op. cit., 58-60.
[109] Jelinčić, D., 2006. Turizam vs. Identitet: globalizacija i tradicija. *Etnološka istraživanja*, 11 (1), str. 165

Tablica 3: Odnos lokalnog stanovništva prema turistima kroz faze razvoja turizma

FAZA	OPIS
Euforija	Rast entuzijazma zbog turističkog razvoja; zajednički osjećaj zadovoljstva; mogućnost lokalnog participiranja; priljev novca i uspostava interesantnih kontakata
Apatija	Ekspanzija turističke industrije; prihvat turista radi zarade; veća zainteresiranost za ostvarenje profita; osobni kontakti postaju formalniji
Iritacija	Industrija je gotovo dosegla točku saturacije; ekspanzija objekata je nužna; zadiranje u lokalni način života
Antagonizam	Iritacija prema turistima postaje otvorenija; turist se promatra kao nagovjestitelj svega lošeg; opća pristojnost daje prostora antagonizmu
Posljednja faza	Okoliš se bespovratno mijenja; resursna osnova i tip turista su promijenjeni; suočavanje s izazovima masovnog turizma

Izvor: Križman Pavlović, D., 2008. *Marketing turističke destinacije*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, str. 207.

Turizam uzrokuje kulturne promjene koje utječu na društveno i kulturno tkivo lokalnog društva te često dovode do demonstracijskog efekta i akulturacije. Akulturacija se odnosi na socijalne razmjene i označava situaciju kada se jedna kultura (manje dominantna) počinje služiti i koristiti elemente druge kulture kao rezultat njihove razmjene. S tim u vezi poznat je i demonstracijski efekt koji se u turizmu objašnjava kroz usvajanje stila i ponašanja turista od strane lokalnog stanovništva, odnosno preslikavanje obrasca ponašanja turista. Domaćini primjećuju materijalnu superiornost turista, a karakterizira ih osjećaj manje vrijednosti i često su na rubu egzistencijalnog minimuma. Pozitivan učinak je taj da ohrabruje domaćine da bolje i produktivnije izvršavaju svoje poslove, što je posebno vidljivo u zemljama u razvoju, ali isto tako može izazvati nesretnost, ljubomoru i mržnju zbog nemogućnosti dostizanja takvog životnog stila koji im se prikazuje.[110]

[110] prema: Petrić, 2003. op. cit., str. 135-136 i Jelinčić, 2006. op.cit., str. 166-167.

Razumijevanje odnosa između turizma i lokalnog stanovništva može se poboljšati provedbom istraživanja stavova lokalnog stanovništva prema razvoju turizma i njegovim učincima. Ovaj problem često je u središtu istraživanja turizma zbog toga što lokalno stanovništvo najviše trpi pozitivne i negativne posljedice njegovog razvoja. Turistička literatura je od kraja 1980-ih posvetila veliku pozornost razumijevanju reakcije stanovništva na razvoj turizma u lokalnoj zajednici, što se podudara s trendom kada je sve više gradova i regija počelo razmatrati turizam kao važan alat za jačanje lokalnog gospodarstva, te su mnoga empirijska istraživanja pokazala da je percepcija stanovništva prema učincima turizma ovisna o nizu čimbenika. Dominantna teorijska baza za razumijevanje percipiranih utjecaja turizma od strane stanovnika na lokalnu zajednicu i njihov život, kao što je navedeno u uvodnom dijelu, bila je teorija društvene razmjene. Razlog je taj što se spomenuta teorija bavi razumijevanjem razmjene resursa između pojedinaca i skupina u situaciji interakcije. Primjena ove teorije u turizmu ukazala je da na stavove stanovnika prema učincima turizma utječe njihova procjena stvarnih i percipiranih ishoda koje turizam proizvodi u njihovoj zajednici. Unatoč tome što su mnogi ispitivali prikladnost ove teorije u kontekstu ovih istraživanja, ipak se može smatrati korisnom referencom za istraživanje stavova stanovnika o koristima i troškovima koji se odnose na razvoj turizma.[111]

4.2.1. Uloga dionika lokalne zajednice u procesu upravljanja razvojem turizma

U lokalnoj zajednici postoje akteri s različitim ulogama u razvoju turizma, uključujući privatni sektor, javnu vlast i razne agencije, civilna društva (nevladine organizacije) i lokalno stanovništvo. Lokalne zajednice smatraju se važnim pokretačem turističkog razvoja, upravo zbog toga što se u njihovim prostorima odvijaju aktivnosti turističke privrede. Stoga se smatraju moralnim i legitimnim dionicima u turizmu jer njihovi interesi utječu na smjer razvoja, ali isto tako na njih utječu i odluke ključnih kreatora politika.[112] To ukazuje na postojanje dvije kategorije dionika: prva su dionici koji utječu na donošenje odluka, a druga su dionici na koje utječu usvojene odluke. Sukladno s tim, može se reći da se razina uključenosti lokalne zajednice u različita područja

[111] prema: Petrić, L. i Pivčević, S., 2016. Community based tourism development – Insights from Split, Croatia. *Tourism and Hospitality Industry – Congress Proceedings*, str. 294-307.
[112] Muganda et al., 2013. op. cit., str. 56

odlučivanja određuje u mjeri u kojoj one utječu na odluke ili su pod utjecajem odluka i politika.[113] Također, promatrajući prethodno poglavlje o ulozi dionika u zaštiti kulturne baštine, može se reći da su dionici uključeni u razvoj turizma isti oni koji su dužni djelotvorno i koordinirano ulagati napore u području zaštite kulturne baštine, s obzirom na njenu funkciju u razvoju turizma.

Uloga javnog sektora u turizmu ostvaruje se kroz donošenje i provedbu propisa o turizmu, razvoj glavne infrastrukture, upravljanje marketingom i promocijom na turističkom području, zaštitu postojeće imovine, osiguravanja prostora, aktivnosti i proizvoda koji su namijenjeni za javnu uporabu. Ukratko, javni sektor dužan je osigurati preduvjete za razvoj turizma i oblikovati turističku politiku na način da je usklađena s općim razvojnim ciljevima i prioritetima gospodarstva. Što se tiče privatnog sektora, njegova uloga najčešće je usmjerena prema ulaganjima u smještaj (hoteli), ugostiteljstvo (restorani i barovi) i zabavu (trgovački centri, manifestacije, tematski parkovi, izleti i sl.), te često dobiva poticaje od strane javnog sektora, pogotovo u projektima javnog-privatnog karaktera. Civilna uduženja i njihova uloga u turizmu ovisi o vrsti udruženja i ciljevima koje zastupaju. Udruge za zaštitu okoliša predstavljaju dominantu grupu nevladinih oganizacija koje sudjeluju u razvoju turizma. Ukazuju na probleme koje turizam generira u okolišu i često su pokretači turističkih projekata koji su usmjereni na zaštitu okoliša. Njihova uloga dodatno je ojačana kroz provedbu edukacija građana i sudjelovanja u javnim raspravama i savjetovanjima prilikom donošenja zakona i pravilnika. Koordinacija i sudjelovanje svih dionika u razvoju turizma, kao i razumijevanje njihove prirode djelovanja, predstavljaju preduvjete za razvoj održivog turizma koji će osigurati dugoročnu ravnotežu između troškova i koristi turističkog razvoja.[114]

Uloga dionika lokalne zajednice u kontekstu politike i odlučivanja o razvoju turizma ovisi o vrsti i razini participativnog pristupa unutar turističke destinacije. Postoje različite razine sudjelovanja od jednostavnog dijeljenja informacija do potpunog prijenosa moći i odgovornosti. Intezitet utjecaja pojedinih dionika na donošenje odluka i stvaranje politika ovisit će o stupnju razvijenosti mehanizama participacije u odredištu. Primjerice, proces odlučivanja i kreiranja politika u zemljama u razvoju obično je odozgo prema dolje (top-down pristup), što podrazumijeva

[113] Mayers, J., 2005. *Stakeholder Power Analysis*. London: International Institute for Environment and Development (IIED)

[114] prema: Byrd, E. T., 2007. Stakeholders in sustainable tourism development and their roles: applying stakeholder theory to sustainable tourism development. *Tourism Review*, 62 (2), 6-13.

dominatnu ulogu javne vlasti i njenih tijela. U takvom neuravnoteženom scenariju upravljanja moć ostalih dionika lokalne zajednice da utječu na donošenje odluka je upitna jer njihovo sudjelovanje teško može nadmašiti puko savjetovanje i razmjenu informacija.[115] Iako je turistička literatura uspostavila dobre temelje za sudjelovanje lokalne zajednice u razvoju turizma, još uvijek ne postoji detaljna analiza praktičnih načina na koji može sudjelovati te u kojoj mjeri.[116]

4.2.2. Osposobljavanje lokalne zajednice za razvoj turizma

Proces upravljanja razvojem turizma zahtijeva određenu raspodjelu moći i odgovornosti između različitih dionika na lokalnoj razini. Ovo je karakteristično za razvijene zemlje gdje se država zbog potreba razvoja odriče dijela odgovornosti i prenosi ih na niže razine vlasti. Osim volje i kapaciteta javne vlasti da se odrekne dijela odgovornosti, vrlo je bitno utvrditi koliko su članovi lokalne zajednice sposobni preuzeti dio odgovornosti i upravljati razvojem u budućnosti. To su ključna pitanja tzv. koncepta osposobljavanja, odnosno „empowerment-a".[117] Pojam osposobljavanja najprije se koristio u društvenim i humanističkim znanostima, kao što su sociologija i antropologija, u kontekstu jačanja uloge marginaliziranih skupina ljudi, a tek kasnije se počinje upotrebljavati u poduzećima i ostalim društvenim organizacijama. Njegova raširenost u mnogim disciplinama dovela je do različitih definicija i interpretacija, ali prema općoj terminologiji označava mogućnost pojedinaca ili skupina da vode i odlučuju o vlastitima poslovima i interesima. Prema tome osposobljavanje (*empowerment*) se može definirati kao „*proces kojim se omogućava osobama ovladavanje vlastitom okolinom i postizanje samoodređenja na osnovu individualne ili interpersonalne promjene ili promjene društvenih struktura koje utječu na život i ponašanje pojedinca.*"[118] To je proces koji članovima ili cijeloj lokalnoj zajednici daje sposobnost da donosi i provodi razvojne odluke te da, sukladno s tim, snosi odgovornost za provedene odluke.

Povezivanje i umrežavanje različitih aktivnosti te osnivanje prikladnih institucionalnih struktura ključni su elementi u osnaživanju lokalne zajednice. To se može postići korištenjem sljedećih

[115] Mannigel, E., 2008. Integrating parks and people: How does participation worked in protected area management. *Society and Natural Resources*, 21, 498-511.
[116] Muganda et al., 2013. op. cit., str. 64.
[117] Petrić, L., 2012. op. cit., str. 120
[118] Ibidem, str. 120-121.: prema: Sofield, T. H., 2003. *Empowerment for sustainable tourism development*. Amsterdam: Elsevier Emerald Group Publishing.

metoda osposobljavanja: edukacija, vođenje, mentoriranje, osiguravanje resursa i sredstava, strukturiranje i aktualiziranje. Ove metode osiguravaju razmjenu informacija, pomoć drugima u procesu učenja i korištenja informacija, uključivanje drugih u proces donošenja odluka te promociju organizacijskih aranžmana koji pojedincima i skupinama pomažu u efikasnom provođenju odluka i aktivnosti.[119] Korištenjem ovih metoda osigurava se visoka razina participacije lokalne zajednice u procesima donošenja odluka i krerianja politika. Takav pristup upravljanju turizmom osigurava razvoj tursitičkih sadržaja sukladno potrebama lokalnog područja te može ostvariti niz pozitivnih rezultata na gospodarskom, društvenom, psihološkom i političkom području. Osim metoda osposobljavanja, potrebno je navesti i određene vrste osposobljavanja u kontekstu turizma (Tablica 4.).

Tablica 4: Vrste osposobljavanja lokalne zajednice za razvoj turizma

Vrste osposobljavanja	Značajke osposobljavanja
Gospodarsko	Dugoročne financijske koristi u destinaciji; Povećani protok novca unutar destinacije; Primjetna poboljšanja infrastrukture i usluga.
Psihološko	Prepoznavanje kulture, tradicije i povijesti te rast samopuzdanja; Rast povjerenja u vođe zajednice; Poboljšanje društvenog položaja zbog radnih mjesta i povećanih prihoda.
Društveno	Uspostava ravnoteže unutar zajednice; Rast povezanosti članova unutar zajednice; Pokretanje razvojnih inicijativa (npr. gradnja cesta, obrazovnih institucija) i osiguravanje sredstava.
Političko	Uspostava foruma gdje ljudi mogu iznositi probleme i pitanja vezana za turističke inicijative; Povećana potražnja za mišljenjima interesnih skupina i članova zajednice; Povećane mogućnosti sudjelovanja u procesu odlučivanja.

Izvor: Vučetić, Š. i Bunja, Đ., 2010. Planiranje razvoja turizma na lokalnoj razini - izazov za turističku destinaciju. Krpan, T. i Sušac, V. (ur.) *Mediji i turizam: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa*, Zadar: Odjel za turizam i komunikacijske znanosti Sveučilišta u Zadru, str. 145-159.; prema Petrić, L., 2007. Osposobljavanje lokalnih zajednica za održivi razvoj turizma: primjer Hrvatske. *Turizam*, 55 (4), 461-474.

[119] Ibidem, str. 121.

5. ANALIZA POVIJESNE JEZGRE SPLITA I DOSADAŠNJI RAZVOJ TURIZMA U GRADU SPLITU

5.1. Prostorna analiza povijesne jezgre

Zaštićeni lokalitet svjetske baštine pod punim nazivom „Povijesni kompleks Splita s Dioklecijanovom palačom“ smješten je na istočnoj obali Jadrana, na prostoru Splitsko–dalmatinske županije, odnosno Grada Splita kao druge po veličini jedinice lokalne samouprave u Republici Hrvatskoj. Lokalitet pokriva površinu oko 21 ha (Slika 4.). Upis na listu temeljio se na trima[120] od šest kriterija za upis svjetske baštine koji su opisani u drugom poglavlju.[121]

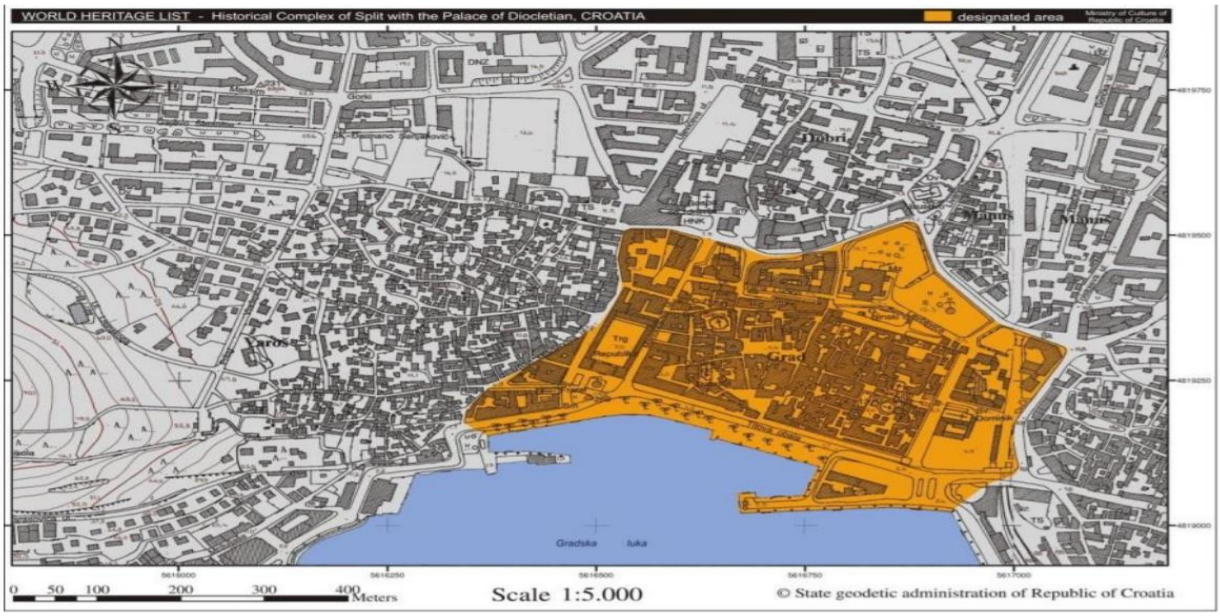

Slika 4. Granice „Povijesnog kompleksa Splita s Dioklecijanovom palačom”

Izvor: Grad Split, 2015. *Nacrt prijedloga Plana upravljanja povijesnom jezgrom Splita i plana upravljanja podrumima Dioklecijanove palace* (sažetak). Petrić, L., Petrić, M. i Tomić-Kolurdović, I. (ur.), Split, str. 9.

[120] predstavlja važno razmjenjivanje ljudskih vrijednosti kroz određeno vremensko razdoblje u jednom kulturnom području svijeta, na području razvoja arhitekture ili tehnologije, monumentalnih umjetnosti, urbanizma ili dizajna krajolika **(ii)**; posjed jedinstvena ili barem izvanrednog svjedočanstva kulturne tradicije jedne postojeće ili nestale civilizacije **(iii)**; izvanredan primjer gradnje, arhitektonskog ili tehnološkog kompleksa ili krajolik koji predstavlja važne etape (ili važnu etapu) ljudske povijesti **(iv)**.

[121] Grad Split, 2015. Petrić et al. (ur.), op. cit., str. 7-10.

Granice područja povijesne jezgre još uvijek nisu usklađene, a zadnjih pet godina bile su predmet izmjena. Neusklađenost granica posljedica je različitih određenja unutar prostorno planske dokumentacije.[122] Osim u domeni zaštite baštine, granice se ne podudaraju s granicama gradskog kotara Grad i drugih sustava koji se odnose na ovaj prostor, što dodatno otežava praćenje stanja u prostoru, planiranje i koordinaciju pojedinih aktivnosti. Nadalje, pored zone A (UNESCO-ove zaštite), važna je i zona B (nacionalna zaštita) koja djeluje kao kontaktni prostor povijesne jezgre Splita (Slika 5.). Također je zaštićena kao kulturna-povijesna cjelina zbog vlastitih spomeničkih i ambijetalnih vrijednosti, ali i činjenice da osigurava funkcioniranje jezgre kao centra grada. Stoga je nužno integralno upravljanje ovim prostorom koji zajedno s povijesnom jezgrom čini jednu funkcionalnu cjelinu. Trajno uklanjanje nedoumica oko granica te jednoznačno definiranje zone A i B temelj je za uspješnu izradu planova upravljanja i njihovu implementaciju.[123]

Prema prostornom planu uređenja (PPU) grada Splita zona povijesne jezgre prepoznata je kao zona mješovite namjene u kojoj se planira izgradnja turističkih kapaciteta. Generalni urbanistički plan (GUP) Splita prepoznao je povijesnu jezgru kao visokokonsolidirano područje, uglavnom mješovite namjene, i ističe nadležnost službe zaštite za sve intervencije u prostoru. U GUPu je određeno 16 posebnih područja unutar zone A za koje je prije provođenja zahvata obavezna izrada konzervatorske studije. Provedbeni urbanistički plan (PUP) povijesne jezgre stavljen je izvan snage, što dovodi do nepredvidljivosti u zahvatima u prostoru. Svi navedeni prostorni i urbanistički planovi izrađeni su prije nego što se Split suočio s ubrzanim turističkim razvojem. Trenutno na snazi ne postoji primjeren prostorno-planski odgovor na brojne negativne procese u prostoru potaknute turizmom.[124] Međutim, postoji Nacrt prijedloga plana upravljanja povijesnom jezgrom Splita koji kroz strateške smjernice opisuje niz modaliteta djelovanja za cjelovitu i funkcionalnu zaštitu prostora povijesne jezgre, uključujući i odgovore na negativne implikacije turističkih aktivnosti.

[122] Prema Generalnom urbanističkom planu (GUP) grada Splita granice obuhvaćaju površinu od 23,3 ha, dok granice prema Rješenju o utvrđivanju Kulturno-povijesne cjeline grada Splita Ministarstva kulture obuhvaćaju 20,5 ha. (Ibidem, str. 46.)
[123] Ibidem, str. 46-48.
[124] Ibidem, str. 49-50.

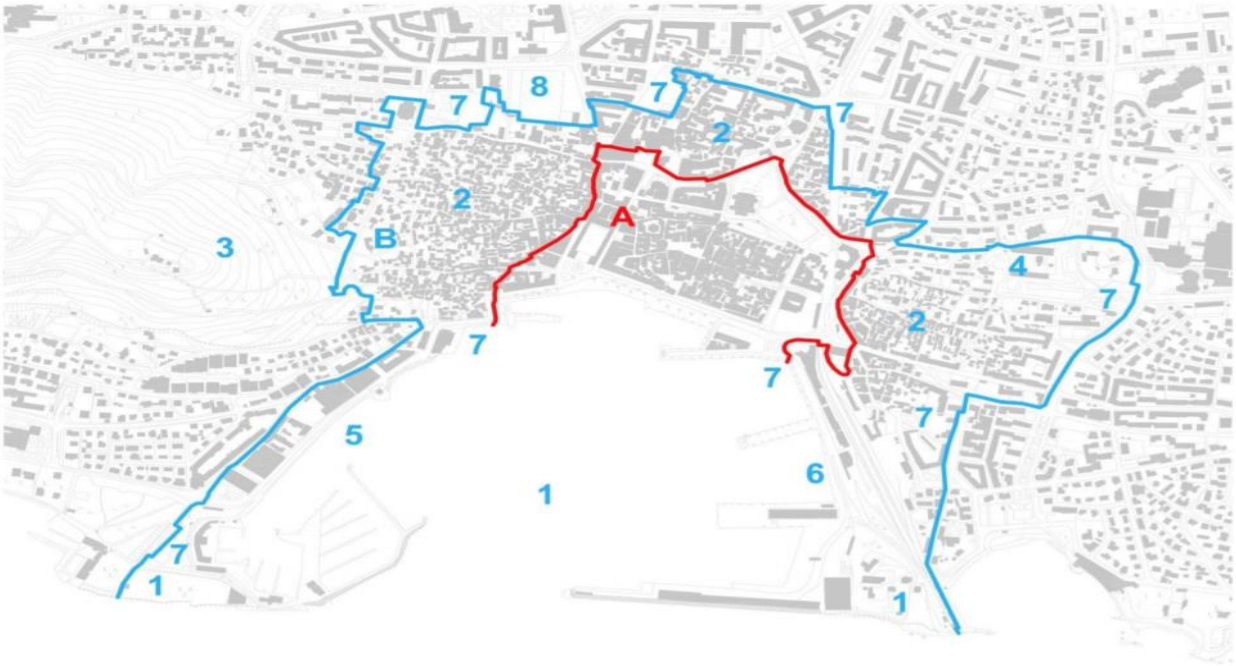

Slika 5. Elementi kontaktne zone povijesne jezgre Splita[125]

Izvor: Grad Split, 2015. *Nacrt prijedloga Plana upravljanja povijesnom jezgrom Splita i plana upravljanja podrumima Dioklecijanove palace* (sažetak). Petrić, L., Petrić, M. i Tomić-Kolurdović, I. (ur.), Split, str. 49.

5.2. Analiza stanja povijesne jezgre Splita

Cjelovita analiza stanja povijesne jezgre Splita (prostor, kultura i kulturna baština, društvo i društveni procesi, gospodarstvo i poduzetništvo, financijska analiza i modeli upravljanja) dostupna je na mrežnim stranicama grada Splita u sklopu Nacrta prijedloga plana upravljanja povijesnom jezgrom Splita i plana upravljanja podrumima Dioklecijanove palače (*Analiza stanja*).[126] Za potrebe ovog poglavlja sumirat će se određeni podaci predstavljeni u sažetoj verziji plana.

[125] 1 – lučki bazen; 2 – gradska područja Varoš, Lučac i Dobri; 3 – park šuma Marjan (topografski i povijesni kontekst jezgre); 4 – tvrđava Gripe (topografski i povijeni kontekst jezgre); 5 – Zapadna obala s pretežno turističkim sadržajem uz upravne i poslovne funkcije; 6 – Istočna obala s pretežno prometnim sadržajem i potencijalom za razvoj poslovne i turističke infrastrukture; 7 – postojeći i potencijalni prometni, opskrbni i logistički elementi; 8 – Stari plac kao dodatan prostor za događanja na otvorenom.

[126] http://www.split.hr/Default.aspx?art=7774&sec=1106 (pristupljeno 10.06.2018.)

5.2.1. Kultura i kulturna baština[127]

Za upravljanje kulturnom baštinom povijesne jezgre Splita najznačajniji nacionalni dokument je Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara s nizom provedbenih akata. Insitucionalni okvir za upravljanje kulturom povijesne jezgre čine Ministarstvo kulture (posredstvom Konzervatorskih odjela) i Gradska uprava Split s pripadajućim odsjecima (Odsjek za kulturu i umjetnost i Odsjek za staru gradsku jezgru). Većina ustanova u kulturi, kao što su kazališta, muzeji, galerije, instituti i sl., koncentrirana je u povijesnoj jezgri Splita i njezinoj bližoj okolici te je za adekvatnu valorizaciju kulturnih resursa nužno promatrati ih u međuopovezanosti sa širim urbanim područjem.

Sredstva za financiranje kulture troše se na pokrivanje troškova zaposlenih i materijalnih troškova u ustanovama pod gradskom skrbi te na razvoj kulturne djelatnosti. Najveći iznos proračunskih sredstava namijenjenih razvoju kulturne djelatnosti u Gradu Splitu troši se na financiranje raznih kulturnih ustanova i institucija za organizaciju i provođenje kulturnih programa i aktivnosti. Financijska ulaganja na području povijesne jezgre uglavnom se odnose na sanaciju i obnovu, malim dijelom na prezentaciju baštine, dok ostale aktivnosti (primjerice, aktivnosti stvaranja informacijskih baza, edukacije dionika i suradnja, pripreme i kreiranje specijaliziranih pravilnika i ostale dokumentacije i sl.), neophodne za upravljanje ovakvim povijesnim lokalitetom, nisu planirane.[128] Nadalje, problemi financiranja očituju se kroz nedostatak kriterija raspodjele sredstava za financiranje javnih potreba u kulturi. Drugim riječima, preciznu sliku o financiranju kulture i baštine u povijesnoj jezgri nije moguće dobiti zbog nepotpunih podataka i nedostatka transparentnosti.

Što se tiče kulturne djelatnosti unutar povijesne jezgre, osim kazališnih, muzejskih, galerijskih i izložbenih prostora, važnu ulogu u razvoju ima tradicija održavanja kulturnih manifestacija, djelovanje brojnih udruga u kulturi, postojanje kinotečnh i umjetničkih programa u kinoteci Zlatna vrata koji održavaju kulturni život povijesne jezgre izvan turističke sezone, te djelovanje religijskih

[127] prema: Grad Split, 2015. Petrić et al. (ur.), str. 80-105.

[128] Prema Izmjenama i dopunama proračuna grada Splita za 2018. predviđeno je 8.348.000 kuna Odsjeku za staru gradsku jezgru i baštinu (projekcije za 2019. i 2020. iznose 4.300.000 kuna), dok je 95.966.240 kuna predviđeno Odsjeku za kulturu i umjetnost (projekcije za 2019. i 2020. iznose 96.187.800 i 83.035.350 kuna). U proračunu je opisana i preraspodjela sredstava za određene aktivnosti. (Grad Split, 2018. *Izmjene i dopune proračuna za 2018*. Dostupno na: http://www.split.hr/Default.aspx?art=9794&sec=1768 – pristupljeno 14.06.2018.)

i obrazovnih institucija. Potencijali dodatnog razvoja kulturne djelatnosti vidljivi su na području kontaktne zone gdje postoji infrastruktura za takve djelatnosti. Naglasak se treba staviti na razvoj starih obrta i kulturnih aktivnosti koje nisu primarno komercijalne namjene. Kulturna baština povijesne jezgre Splita, materijalna i nematerijalna, izlagački se predstavlja kroz pseudopovijesne turističke sadržaje, poput scenskih uprizorenja s naglaskom na antici i srednjovjekovlju. Prezentacija ostalih povijesnih razdoblja je zanemarena, kao i prezentacija specifičnih kulturnih tradicija različitih vjerskih, nacionalnih i drugih zajednica koje žive ili su živjele u povijesnoj jezgri. Iz navednog proizlazi potreba promicanjem i širenjem koncepta kulture i kulturne baštine unutar povijesne jezgre, što podrazumijeva sustavno i aktivno promicanje revitalizacije svakodnevnog života te usklađivanje lokalne i turističke razine razvoja.

5.2.2. Društvo i društveni procesi[129]

Analiza društvene dimenzije povijesne jezgre Splita od iznimne je važnosti za sveukupnu kulturnu vrijednost tog područja te joj je potrebno pristupati s jednakom pozornošću kojom se pristupa dimenziji materijalne kulturne baštine. Spoznaje o društvenim procesima nužno je integrirati u sve javne politike upravljanja s ciljem očuvanja kontinuiteta interakcije lokalnog stanovništva s prostorom.

Demografski procesi na području povijesne jezgre vrlo su nepovoljni. Smanjenje broja stanovnika na njezinom području je višestruko veće nego kad je riječ o smanjenju stanovnika na području grada Splita u cjelini (smanjenje stanovništva Splita u međupopisnom razdoblju 2001.-2011. godine iznosi 6%, a na području povijesne jezgre čak 28%) (Slika 5.). Istraživanje stanovnika pokazalo je da na tom prostoru živi pretežno starije stanovništvo (47% ih ima više od 56 godina života), kućanstva se dominantno sastoje od jednog ili dva člana (49%), dok je 78% kućanstva bez djece. Intezitet depopulacije pokazuje smanjenje broja mladog stanovništva u dobi od 15 do 29 godina (48% manje u odnosu na 2001.). Obrazovna struktura stanovništva poboljšala se u zadnjih nekoliko godina te je danas bolja ne samo od splitskog, nego i od hrvatskog prosjeka. Unatoč infrastrukturnim problemima, stanovnici su u visokom postotku (60%) zadovoljni uvjetima vlastitog stanovanja u povijesnoj jezgri, ali isto tako smatraju da izrazitu štetu na prostoru na kojem

[129] prema: Ibidem, str. 110-140.

žive čine turisti čiji je motiv posjećivanje ugostiteljskih objekata zbog konzumacije alkoholnih pića.

Slika 6. Postoci smanjenja broja stanovnika na pojedinim područjima povijesne jezgre Splita u međupopisnom razdoblju 2001. - 2011.

Izvor: Grad Split, 2015. *Nacrt prijedloga Plana upravljanja povijesnom jezgrom Splita i plana upravljanja podrumima Dioklecijanove palace* (sažetak). Petrić, L., Petrić, M. i Tomić-Kolurdović, I. (ur.), Split, str. 49.

Stanovnici povijesne jezgre najvećim problemima smatraju loše održavanje zelenih površina, zagađenost zraka, buku koju stvaraju klubovi i kafići, otpad na ulici, nedovoljno održavanje ulica i cesta, nedovršenu komunalnu infrastrukturu (vodovod i kanalizacija), kao i lošu kvalitetu zraka. Problemi koje donosi život u povijesnoj jezgri doveli su do samoorganiziranja lokalnog stanovništva i njegova povećana angažmana u civilnom društvu. Uz probleme koje donosi turistifikacija, stanarima i stanarkama jezgre organiziranim u udruge civilnog društva više od svega smeta odnos prema kulturnoj baštini i uništavanje načina života koji doživljavaju kao specifičan za ovaj prostor. Bez obzira na probleme s kojima je suočeno stanovništvo, ističe se njihova odlučnost

da se ne isele s prostora uz koji ih veže osjećaj pripadnosti (70,3% je izjavilo da se ne namjerava iseliti iz jezgre). Povijesna jezgra Splita danas nije više „zona tranzicije“, odnosno prostor u kojem se privremeno boravi, nego prostor u kojem uglavnom žive starosjedioci (38% živi na tom prostoru cijeli životni vijek).

5.2.3. Gospodarstvo[130]

Gospodarska aktivnost i glavna obilježja gospodarskih subjekata u povijesnoj jezgri analizirani su na skupu podataka iz perioda 2011.-2014. U povijesnoj jezgri, u analiziranom razdoblju, gospodarski je aktivno ukupno 1.680 poslovnih subjekata. Od ukupno 1.680 poslovnih subjekata prisutnih na prostoru povijesne jezgre, 46,25 % se odnosi na trgovačka društva (od toga broja 95% ih otpada na društva s ograničenom odgovornošću), dok 20,1 % poslovnih subjekata ima status obrta. Prema podacima dostavljenim od gradskih službi evidentno je da je unutar zone A, na njenom užem području aktivno 847 poslovnih subjekata, dok na području tržnice djeluje još 833 poslovnih subjekata (od ukupno 1.680). Značajno je napomenuti da se stanje na terenu svakodnevno mijenja te da jedan dio gospodarskih subjekata ne posluje kontinuirano tijekom cijele godine (obiteljska poljoprivredna gospodarstva - OPG, manji proizvodno-trgovački obrti i sl.). U podacima nisu navedeni ni subjekti koji povremeno, temeljem koncesijskih odobrenja, obavljaju gospodarsku aktivnost na javnim gradskim površinama u povijesnoj jezgri (štandovi i pokretne naprave).

U gospodarskim subjektima koji posluju na području povijesne jezgre registrirano je 4.036 stalno zaposlenih djelatnika ili prosječno 2,4 stalno zaposlene osobe po gospodarskom subjektu. Od ukupnog broja gospodarskih subjekata koji posluju u gradskoj jezgri bez tržnice (847), cca. 80% ima 1-3 stalno zaposlena, 15 % ih ima 3-10 stalno zaposlenih, a svega 5% ima 10-20 stalno zaposlenih. To daje prosjek od 3,3 stalno zaposlena po subjektu ili ukupno brojku od 2.800 stalno zaposlenih. Prema dostupnim podacima najveći broj poslovnih subjekata na prostoru povijesne jezgre bavi se trgovinom na malo, čak njih 75% (od čega se 31% odnosi na obiteljsko-poljoprivredna gospodarstva). 63% tih poslovnih subjekata je locirano na prostoru povijesne jezgre mimo tržnice, a na području same tržnice njih 470 (37%). Druga po značenju je ugostiteljska

[130] Prema: Ibidem, str. 144-159.

djelatnost (pružanje usluga smještaja te prehrane i točenja pića) u kojoj je registriran ukupno 301 poslovni subjekt (18%), od čega je na području Kotara Grad njih ukupno 266. Na području povijesne jezgre registrirano je i 28 poslovnica putničkih i rent-a-car agencija, 18 financijskih institucija (banaka i mjenjačnica) te 17 raznih subjekata za pružanje osobnih usluga (frizerski i kozmetički saloni i sl.), dok je 48 subjekata registrirano kao slobodna zanimanja.

Aktualni gospodarski razvoj povijesne jezgre Splita, a i šire, karakterizira okretanje prema uslužnim djelatnostima, što je posljedica je gubitka proizvodne, industrijske baze u Splitu i njegovom bližem okruženju te općeg trenda tercijarizacije gospodarstva u Republici Hrvatskoj. Posljedica tog procesa jest i sve intenzivnije okretanje ka razvoju turizma, s obzirom na njegovu ulogu u društvu i utjecaj na blagostanje pojedinca. Povijesna jezgra Splita sve je više okrenuta zadovoljavanju primarnih turističkih potreba, kao što su smještaj, prehrana i piće, prodaja izleta. Time se njena gospodarska valorizacija počela vezivati isključivo uz ugostiteljstvo kao samo jedan segment turizma, što je dovelo do stvaranja turističko-ugostiteljske monokulture.

5.2.4. Modeli upravljanja povijesnom jezgrom

Povijesnu jezgru Splita treba promatrati kao sustav koji posjeduje stalnu sposobnost komunikacije. Takvi sustavi, poznati kao autopoietični, su u svom načelu samoodrživi i samoobnovljivi te u njima postoji mogućnost samoorganiziranja, što nije slučaj u sustavima koji su nepodesni za samoregulaciju, kao što su lokaliteti u kojima prevladava isključivo spomenička baština.[131] S obzirom na kompleksnost tih sustava, nije lako predložiti model upravljanja koji će osigurati cjelovitu zaštitu i integritet povijesne jegre. Međutim, koncept integralnog upravljanja prepoznat je kao mogući model upravljanja ovakvim lokalitetima jer se temelji na kontinuiranoj aktivnosti koja osigurava usklađivanje kratkoročnih ciljeva lokalne razine s dugoročnim ciljevima i politikama razvoja nacionalne i internacionalne razine.[132]

Model upravljanja treba osigurati izravnu participaciju građana i stalne konzultacije o njihovim potrebama, ali i sustavnu edukaciju svih građana Splita (podjednako rezidenata jezgre i

[131] Ibidem, str, 170. Prema: Luhmann, N., 1984. Soziale Systeme: Grundriß einer allgemeinen Theorie. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
[132] Ibidem, str. 170. Prema: Filipić, P. i Šimunović, I., 1993. O ekonomiji obalnih područja: planiranje i upravljanje. Split: Ekonomski fakultet.

nerezidenata) o kulturnoj vrijednosti i općem značaju povijesne jezgre Splita. Osim toga, ciljevi tih modela moraju biti usklađeni sa zahtjevima zaštite lokaliteta svjetske baštine, nacionalnim zahtjevima te razvojnim ciljevima grada Splita kao cjeline. To upućuje na potrebu uspostave partnerstva s raznim aktivnim dionicima, s obzirom da odgovornost upravljanja zbog potreba ne može snositi jedna pravna osoba. Trenutno stanje upravljanja lokalitetom ukazuje na odgovornost nacionalne (Ministarstvo kulture RH posredstvom aktualnog voditelja konzervatorskog odjela u Splitu) i lokalne (Odsjek za staru gradsku jezgru) razine vlasti. Međutim, kako je grad Split prema Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara nominirani "vlasnik" kulturnog dobra, može se reći da je glavni "upravitelj" lokaliteta koji je dužan osmisliti i pokrenuti prikladan model upravljanja. Također, trenutno stanje upravljanja karakterizira djelovanje brojnih drugih dionika koji direktno i indirektno utječu na razvojne procese u povijesnoj jezgri: Splitsko-dalmatinska županija, Lučka uprava Split, Javna ustanova park šuma Marjan, Turistička zajednica grada Splita, Katolička crkva kao vlasnik najvećeg broja nekretnina u povijesnoj jezgri, vlasnici pojedinačnih objekata, poduzetnici i civilne udruge.[133]

5.3. Analiza turističke potražnje i ponude grada Splita

Analiza statistike turističkog prometa pokazuju kontinuirani rast turističke potražnje na razini destinacije te brži rast noćenja od dolazaka (Slika 6.). Prosječna duljina boravka turista u gradu Splitu povećala sa 1,88 dana u 2004. na 3,04 u 2016. U odnosu na vrijeme izrade prethodnog Razvojno-marketinškog plana turizma grada Splita, kada je Split bio tranzitna destinacija te je vizija razvoja destiancije bila *„…transformacija grada iz tranzitnog centra neiskorištenih razvojnih resursa u prepoznatljivu destinaciju urbanog turizma mediteranskog stila“,* to predstavlja značajan pozitivan iskorak. Unatoč značajnom porastu potražnje, ključno i trajno obilježje turističke potražnje jest sezonalnost.[134]

U 2017. godini na području Splita ostvareno je 728.552 turističkih dolazaka i 2.164.439 turističkih noćenja, što je porast od 25% u dolascima i 24% u noćenjima u odnosu na 2016. godinu. Najbrojniji turisti bili su s onih tržišta prema kojima je Turistička zajednica grada Splita, u suradnji s

[133] Ibidem, str. 171-174.
[134] Turistička zajednica grada Splita (TZGS), 2017. Pivcevic (ur.), op. cit., str. 52.

Turističkom zajednicom Splitsko-dalmatinske županije i Hrvatskom turističkom zajednicom, usmjerila najveći dio promotivnih aktivnosti. Najviše turističkih dolazaka i noćenja ostvarili su turisti iz Ujedinjene Kraljevine, Njemačke, SAD-a, Francuske, Poljske, Australije, Nizozemske, Švedske, Finske i Italije.[135] Važan segment turističke potražnje grada već duži niz godina su posjetitelji s kruzera čiji broj, od 2002., uz iznimku par godina, ima kontinuirani trend rasta te je do 2015. povećan više od 13 puta. U analizi pokazatelja turističke potražnje važno je i spomenuti podatke o turističkom prometu u nautici. Podaci pokazuju njegov kontinuirani rast na području grada Splita (dolasci su porasli za 32,4%, a noćenja za 30,5% u periodu 2011-2015.).[136]

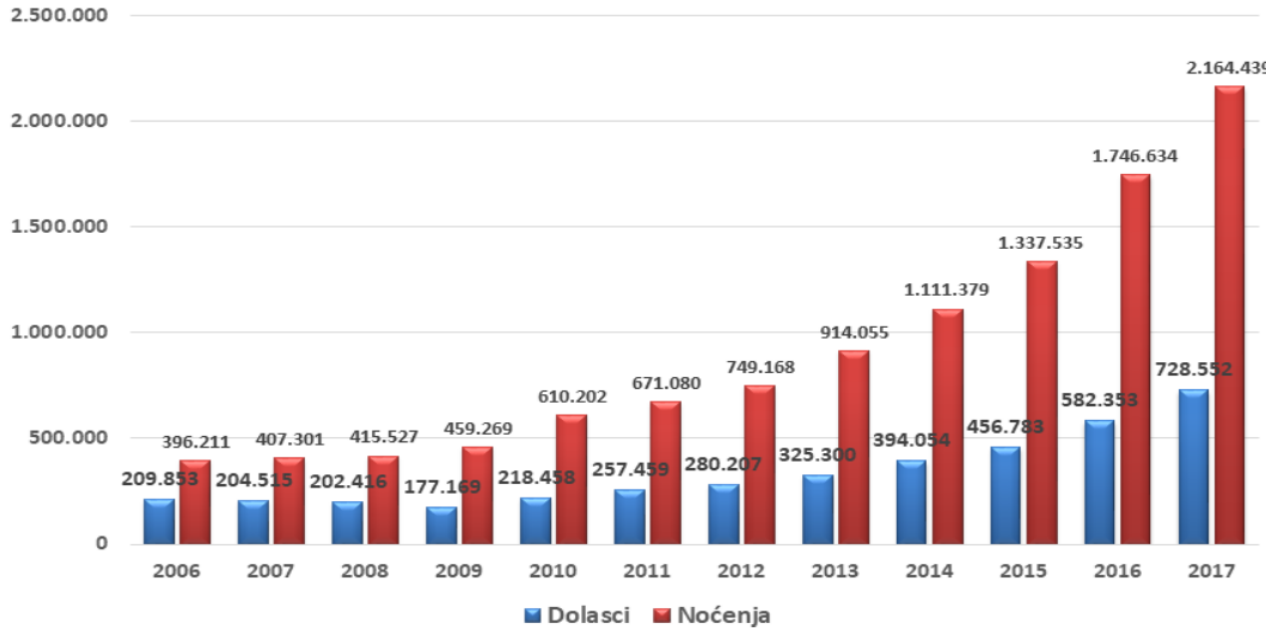

Slika 7. Dolasci i noćenja u gradu Splitu u razdoblju 2006-2017.

Izvor: Turistička zajednica grada Splita (TZGS)

[135] TZGS, 2018. Financijsko izvješće i realizacija programa rada Turističke zajednice grada Splita za 2017. godinu. Split, str. 3.
[136] Detaljna analiza segmenata turističke potražnje u: TZGS, 2017. Pivcevic (ur.), op. cit., str. 53-69.

Osnovnu turističku ponudu grada Splita čine smještajni kapaciteti, ugostiteljski objekti za prehranu i piće i turističke agencije sa širokom paletom aktivnosti u gradu i okruženju.[137] Nadalje, što se tiče ostale turističke suprastrukture, na području TZGS djeluju 4 turističko-informativna centra (TIC-a) koji pružaju usluge informiranja posjetitelja u destinaciji. Turističku ponudu ili suprastrukturu Splita čine i servis lokalnog prometa, raspoloživi prostori za događanja i manifestacije, trgovina na malo te ostale usluge koje direktno ili indirektno zadovoljavaju potrebe turističkih aktivnosti.

Analiza razvoja strukture smještajnih kapaciteta po vrstama pokazuje dominantan udio i brz rast smještaja u domaćinstvima, čiji se kapacitet u razdoblju 2010.-2016. povećao 3,5 puta. Nešto veći rast zabilježen je u kategoriji hotelskog i drugog smještaja. Promatrajući strukturu smještajnih kapaciteta, koji su u odnosu na 2016. povećani za 20%, privatni smještaj dominira, dok hotelski smještaj, koji čini temeljnu turističku receptivu i mjerilo razvijenosti destinacijske ponude, čini tek 11% kreveta u destinaciji (Slika 7.). Ova nepovoljna struktura bi se kroz sljedećih nekoliko godina trebala značajno promijeniti planiranim rastom ponude hotelskih kapaciteta koje bi Split trebao dobiti kroz dovršenje i stavljanje u funkciju započetih investicija (Hotel Marjan, Amabasador), preuređenje i stavljanje u punu funkciju hotela Bellevue i Central te najavljene gradnje novih objekata (bačvice, Trstenik, Žnjan, Westgate toranj). Obzirom na važnost i značaj hotelskih kreveta u ukupnoj destinacijskoj ponudi te razvijenost iste u gradu Splitu, realizacija ovih projekata nadilazi interes njihovih investitor jer je u pitanju javni destinacijski interes. U kontekstu očekivanog porasta kapaciteta, može se očekivati i pojačana potražnja te deficit kvalificiranog kadra kao posljedica iseljavanja lokalnog stanovništva. Kada je riječ o ugostiteljskim objektima za pružanje usluga hrane i pića, činjenica je kako je posljednjih nekoliko godina broj objekata koji se bave uslugama pripreme i usluživanja hrane porastao, kao i raznolikost i kvaliteta njihove ponude. Značajan i rastući broj ugostiteljskih objekata nudi vrlo kvalitetnu internacionalnu i nacionalnu kuhinju. Glavno obilježje ovog područja je kvaliteta tradicionalne kuhinje i namirnica te tradicija poljoprivrede i ribarstva, što mu daje značajnu priliku za razvoj visokokvalitetne gastronomije. Konačno, sagledavajući ukupnu strukturu i ponudu ugostiteljskih objekata, može se zaključiti kako u gradu Splitu postoji svijest i interes za gastro kulturu jer je došlo do porasta broja i kvalitete ponude objekata za hranu i piće. S druge strane, važno je napomenuti kako prevladava zasićenost

[137] Podaci o broju smještajnih kapaciteta, ugostiteljskih objekata i turisičkih agencija koji djeluju na području grada Splita mogu se pronaći na službenoj mrežnoj stranici TZGS-a. Link: https://visitsplit.com/hr/1197/vodic i https://visitsplit.com/hr/139/grad-gastronomije (pristupljeno 25.06.2018.)

ugostiteljskim objektima, posebice u povijesnoj jezgri, koji posluju isključivo tijekom razdoblja ljetne sezone i nedovoljan broj stručnog kadra, zbog percepcije djelatnosti kao prostora za brzu i laku zaradu.[138]

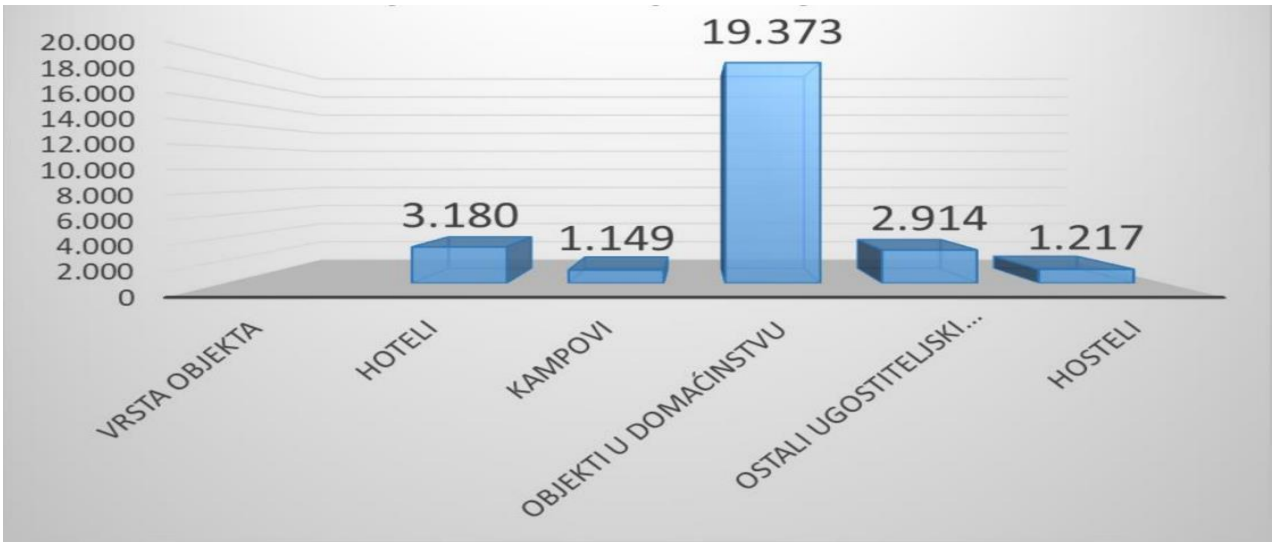

Slika 8. Stanje broja kreveta na području TZGS-a u 2017. godini

Izvor: Turistička zajednica grada Splita (TZGS)

5.4. Ključni problemi i rizici[139]

Ne može se reći da je stanje u prostoru povijesne jezgre zadovoljavajuće. Neusklađenost granica zone A i kontaktnog prostora, nepostojanje osnovnih urbanističkih planova i dokumenata zaštite i nedostatak sustavnog praćenja podataka u prostoru predstavljaju ključne probleme u njegovom upravljanju. Dodatne probleme u prostoru uzrokuje ubrzani i nekontrolirani razvoj turizma koji je doveo do povećanja cijena nekretnina (funkcija stanovanja), smanjenja površina javnih prostora za potrebe ugostiteljskih i ostalih objekata kojima su ciljani korisnici turisti, pretvaranja stambenih objekata u apartmane, te povećanih problema u prometnoj pristupačnosti i prometa u mirovanju.

[138] Detaljna analiza turističke ponude grada Splita u: TZGS, 2017. Pivcevic (ur.), op. cit., str. 43-51.
[139] Detaljnije o ključnim problemima i potencijalnim rizicima u povijesnoj jezgri Splita u: Grad Split, 2015. Petrić et al. (ur.), op. cit., str. 78-79., 106-109., 141.-143., 160-162., 174-176.

Također valja napomenuti da veliki broj javnih prostora nije do kraja uređen i definiran, što stvara lošu sliku o stanju prostoru i negativnu percepciju kod lokalnog stanovništva i turista.

Aktualno stanje u kulturi posljedica je njene neadekvatne valorizacije u društvenom i ekonomskom smislu. Prezentacija kulture temelji se faktografskom, statičnom pristupu i ne pruža jedinstven doživljaj prilikom interakcije s posjetiteljima. Kulturna ponuda u povijesnoj jezgri koncentrirana je na period glavne turističke sezone i često je pseudokulturnog karaktera zbog nedostatne suradnje kulturnih ustanova s turističkim, što stvara sliku da je isključivo orijentirana na privlačenje turista. Kulturni sadržaji u razdobljima izvan sezone bitno su smanjeni, a neki od njih su premješteni na lokacije izvan povijesne jezgre. Dodatni problemi nastali su zbog prenamjene određenih kulturnih prostora, s posljedicom dislokacije pojedinih ustanova koje su imale potencijal za interakciju s lokalnim stanovništvom, i gubitka prostora za kulturne manifestacije na otvorenom. Svi navedeni problemi posljedica su nedovoljne educiranosti menadžera i donositelja odluka u kulturi, ali i ispreplitanja raznih ovlasti na prostoru povijesne jezgre. Ključni problemi vidljivi su i u arheološkim istraživanjima koji ne prate standarde znanosti i ne poštuju uvijek Pravilnik o arheološkim istraživanjima Ministarstva kulture RH. Zahvaljujući takvom pristupu, primjetna je dezorganiziranost u prikupljanju arheološke dokumentacije i pokretnih nalaza, što otežava temeljitu analizu stanja materijalne kulturne baštine u povijesnoj jezgri.

Analiza stanja društvenih procesa ukazuje na brojne probleme i rizike povezane s društvenim procesima. Nedefinirana koncepcija turističkog razvoja uzrokovala je dominaciju sadržaja turističko-ugostiteljskog karaktera nauštrb kulturnih i drugih sadržaja namijenjenih lokalnom stanovništvu, što je posljedično dovelo do dislokacije lokalnog stanovništva i prethodno postojećih kulturnih namjena i aktera iz povijesne jezgre. Jedna od značajki društvenog konteksta jest i nisko vrednovanje znanja i intelektualnosti, što je izninmno važno za razvoj gospodarstva zasnovanog na znanju. Ovo upućuje na nisku razinu razvijenosti ljudskog kapitala koji je znantno slabiji od snage baštinskih kulturnih resursa kojima raspolaže povijesna jezgra. Procesi povezani s migracijom stanovništva, kao što je odljev gradu potrebne visokokvalificirane radne snage, mogu imati nepovoljne učinke na društveni razvoj povijesne jezgre Splita.

Gospodarska slika razvijenosti povijesne jezgre nepotpuna je zbog nedostatka dokumentacijske osnove za praćenje stanja i trendova u segmentu razvijenosti. To predstavlja glavnu prepreku u strateškom planiranju budućnosti razvoja povijesne jezgre u gospodarskom smislu. Osim toga,

poguban utjecaj na gospodarstvo ima i neadekvatna informacijska baza prostora po vlasničkoj i namjenskoj strukturi te neriješeni imovinski i pravni odnosi. Provedba mjera selektivnih potpora u segmentu poticanja malog poduzetništva od strane grada Splita, kao i praćenje efekata iskorištenosti potpora, još uvijek nije na zadovoljavajućoj razini. Takav pasivan pristup razvoju poduzetništva doveo je dominacije uslužnog sektora u gospodarskoj strukturi povijesne jezgre i općenito njene "turistifikacije". Drugim riječima, gospodarska aktivnost nastaje mimo sustavnog promišljanja jer prati isključivo razvojni trend u segmentu turizma, dok su ostale djelatnosti, posebno tradicionalne, zanemarene zbog percepcije o niskim povratima na ulaganja.

Aktualni proces upravljanja zaštićenom povijesnom jezgrom Splita pod utjecajem je vanjskih okolnosti, prije svega institucionalne i pravne naravi, i internih slabosti. Glavni problem očituje se kroz neodgovarajuće razgraničenje ovlasti i nadležnosti institucija na lokalnoj i nacionalnoj razini. Velik broj međusobno neusklađenih zakona direktno i indirektno utječe na upravljanje zaštićenom povijesnom jezgrom te je grad Split, zahvaljujući tome, velikim dijelom ograničen u načinu upravljanja povijesnom jezgrom. Pored toga, valja naglasiti da grad Split kao vlasnik i "upravitelj" kulturnog dobra ne posjeduje adekvatna znanja o upravljanju, načinu provođenja i praćenja postignuća, odnosno ne uvažava suvremene spoznaje o integralnom konceptu upravljanja. Ovo je posebno vidljivo u procesima donošenja odluka o prioritetnim aktivnostima koje se temelje na subjektivnim procjenama, a ne na unaprijed definiranim kriterijima i sustavima bodovanja.

Brojke u turizmu grada Splita ukazuju na kontinuirani rast turističke potražnje i ponude. Međutim, taj rast uzrokovao je niz problema u gradu, pogotovo u povijesnoj jezgri Splita u kojoj se odvija glavnina turističkih tokova. Kao posljedica intenzivnog rasta broja posjetitelja, raste i indeks turističke funkcionalnosti, što ukazuje na zasićenost prostora jezgre turističkim posjetiteljima. Visoka koncentracija turizma u povijesnoj jezgri predstavlja prijetnju dugoročnoj održivosti lokaliteta, kako s aspekta prostornog, tako i gospodarskog i demografskog razvoja. Dodatan pritisak, osim turističke potražnje, stvara i turistička ponuda koja je većim dijelom koncentrirana na području zone A i B (primjerice, prema podacima iz 2014. na prostoru povijesne jezgre i njene kontaktne zone nalazilo se 42% od ukupnog broja kapaciteta u Splitu, a taj udio je danas sigurno veći). Nesustavan pristup razvoju turizma te nepostojanje planova upravljanja tokovima posjetiteljima ugrozili su resurse povijesne jezgre i život lokalnog stanovništva na tom prostoru.

6. ANALIZA UČINAKA TURIZMA IZ PERSPEKTIVE LOKALNOG STANOVNIŠTVA POVIJESNE JEZGRE SPLITA

U svrhu testiranja istraživačkih hipoteza provedeno je istraživanje o učincima turizma iz perspektive stanovnika povijesne jezgre Splita. Za potrebe istraživanja kreiran je strukturirani anketni upitnik kako bi se dobile što preciznije i ujednačenije informacije od strane stanovnika. Odgovori su jednim dijelom prikupljeni na društvenoj mreži gdje se okupljaju stanari povijesne jezgre Splita (19 ispitanika), a dijelom terenskim istraživanjem autora (77 ispitanika). Što se tiče terenskog istraživanja, direktnim kontaktom sa stanovnicima prikupljeno je 48 odgovora, dok je naknadno u stambenim objektima ostavljeno još 120 anketnih upitnika s kontakt podacima autora. Od ostavljenih 120 anketnih upitnika vraćeno je 29 ispunjenih i svi su prihvaćeni, što znači da stopa povrata anketnih upitnika iznosi 24,17%. Odgovori stanovnika prikupljeni su tijekom lipnja, srpnja i prve polovice kolovoza 2018. godine. Za analizu rezultata korištene su metode deskriptivne statistike i grafičkog prikazivanja, dok je testiranje hipoteza provedeno u SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*) programu koristeći adekvatne statističke testove.

6.1. Karakteristike uzorka

Uzorkom je obuhvaćeno 96 stanovnika povijesne jezgre Splita.[140] U uzorku je bilo 43,8% muškaraca te 56,3% žena kako je prikazano u tablici 5.

Tablica 5: Distribucija stanovnika povijesne jezgre prema spolu

	Frequency	Percent	Percent	Cumulative Percent
Muško	42	43,8	43,8	43,8
Žensko	54	56,3	56,3	100,0
Total	96	100,0	100,0	

Izvor: obrada autora

[140] Prema popisu stanovništva iz 2011. godine na području povijesne jezgre Splita živi 2320 stanovnika, što je smanjenje od 28% u odnosu na 2001. godinu. To znači da obuhvaćeni uzorak čini 4,14% od ukupne populacije. Međutim, s obzirom da su u popis uključene i maloljetne osobe koje nisu bile ciljane dobne skupine u istraživanju, obuhvaćeni uzorak čini nešto više od 4,14% populacije.

Što se tiče dobne strukture ispitanika, najviše ih je bilo u skupini između 36 i 45 godina (43,8%), zatim s 25% slijedi skupina od 46 do 65 godina. Najmanje ispitanika je bilo između 18 i 25 godina (6,3%), što je i očekivano s obzirom na trend iseljavanja mladog stanovništva iz povijesne jezgre Splita (Tablica 6.).

Tablica 6: Distribucija stanovnika povijesne jegre prema dobnoj skupini

	Frequency	Percent	Percent	Cumulative Percent
18 - 25	6	6,3	6,3	6,3
26 - 35	10	10,4	10,4	16,7
36 - 45	42	43,8	43,8	60,4
46 - 65	24	25,0	25,0	85,4
više od 65	14	14,6	14,6	100,0
Total	96	100,0	100,0	

Izvor: obrada autora

U tablici 7. prikazana je distribucija ispitanika prema razini obrazovanja. Uočljivo je da najviše ispitanika, čak više od polovica (52,1%), ima završeni fakultet (preddiplomski ili diplomski studij). Trećina ispitanika navela je srednju školu, dok je samo dvoje ispitanika sa završenom osnovnom školom. Prema podacima iz popisa 2011. godine 20% stanovnika imalo je završeni fakultet ili više, dok je 54% završilo samo srednju školu. Čak 19% stanovnika je imalo osnovnu školu ili manje.

Tablica 7: Distribucija stanovnika povijesne jezgre prema razini obrazovanja

	Frequency	Percent	Percent	Cumulative Percent
Osnovna škola	2	2,1	2,1	2,1
Srednja škola	32	33,3	33,3	35,4
Preddiplomska / Diplomska razina	50	52,1	52,1	87,5
Magisterij znanosti / Doktorat	12	12,5	12,5	100,0
Total	96	100,0	100,0	

Izvor: obrada autora

Promatrajući razinu mjesečnih prihoda (u kunama) ispitanika, uočljivo je da je više od trećine s prihodima do 8000 kuna (39,6%). Najmanje ih je s prihodima iznad 20000 kuna (6,3%). Četvero ispitanika u uzorku nije odgovorilo na ovo pitanje (Tablica 8.).

Tablica 8: Distribucija ispitanika povijesne jezgre prema razini mjesečnih prihoda (kune)

		Frequency	Percent	Percent	Cumulative Percent
	do 8000	38	39,6	41,3	41,3
	8001 - 12000	22	22,9	23,9	65,2
	12001 - 16000	16	16,7	17,4	82,6
	16001 - 20000	10	10,4	10,9	93,5
	više od 20000	6	6,3	6,5	100,0
	Total	92	95,8	100,0	
Missing		4	4,2		
Total		96	100,0		

Izvor: obrada autora

Od 96 ispitanika njih 68,8% živi više od 20 godina na području povijesne jezgre Splita, a zatim slijede ispitanici koji tu žive od 16 do 20 godina (22,9%). Najmanje ispitanika izjavilo je da na području jezgre žive 5 godina ili manje, dok nitko od ispitanika u uzorku nije označio od 6 do 10 godina. Dvoje ispitanika nije dalo odgovor na ovo pitanje (Tablica 9.).

Tablica 9: Distribucija ispitanika povijesne jezgre prema duljini života na području povijesne jezgre

		Frequency	Percent	Percent	Cumulative Percent
	do 5	2	2,1	2,1	2,1
	11 do 15	4	4,2	4,3	6,4
	16 - 20	22	22,9	23,4	29,8
	više od 20	66	68,8	70,2	100,0
	Total	94	97,9	100,0	
Missing		2	2,1		
Total		96	100,0		

Izvor: obrada autora

Po pitanju radnog statusa najviše ispitanika, više od polovice (58,3%), jest zaposleno. Najmanje ispitanika ima status studenta, dok je čak petina nezaposlena (Tablica 10.). Prema podacima iz popisa 2011. godine tada je 32% stanovnika povijesne jezgre bilo zaposleno, 10% je bilo nezaposleno, dok je 27% bilo umirvoljeno.

Tablica 10: Distribucija ispitanika povijesne jezgre prema radnom statusu

	Frequency	Percent	Percent	Cumulative Percent
Nezaposlen/a	20	20,8	20,8	20,8
Student/ica	2	2,1	2,1	22,9
Umirovljen/a	18	18,8	18,8	41,7
Zaposlen/a	56	58,3	58,3	100,0
Total	96	100,0	100,0	

Izvor: obrada autora

Ispitivanje radnog angažmana u turizmu (Tablica 11.) pokazuje da je u uzorku više od polovice ispitanika izjavilo da njihov posao nije povezan s turizmom (60,4%). Ovo se odnosi na trenutno zaposlene, ali i one ispitanike koji su izjavili da su nezaposleni i umirovljeni, s obzirom da prijašnje radno mjesto nije bilo povezano s djelatnostima u turizmu. Isto se odnosi i na ispitanike čiji je posao povezan s turizmom ili je bio povezan s djelatnostima u turizmu (u slučaju da su naveli da su nezaposleni ili umirovljeni).

Tablica 11: Distribucija ispitanika povijesne jezgre prema radnog angažmanu u turizmu

	Frequency	Percent	Percent	Cumulative Percent
Da	38	39,6	39,6	39,6
Ne	58	60,4	60,4	100,0
Total	96	100,0	100,0	

Izvor: obrada autora

Što se tiče oblika radnog angažmana u turizmu, najviše ispitanika angažirano je kroz privatno iznajmljivanje ili pružanje usluga smještaja u domaćinstvu (25%). Iako se to ne promatra kao klasična poduzenička aktivnost, određenom stanovništvu predstavlja dodatan ili jedini izvor prihoda. Petina ispitanika (20%) radi u hotelima, hostelima i durgim smještajnim kapacitetima, dok je 15% ispitanika navelo više oblika radnog angažmana istovremeno (Slika 8.).

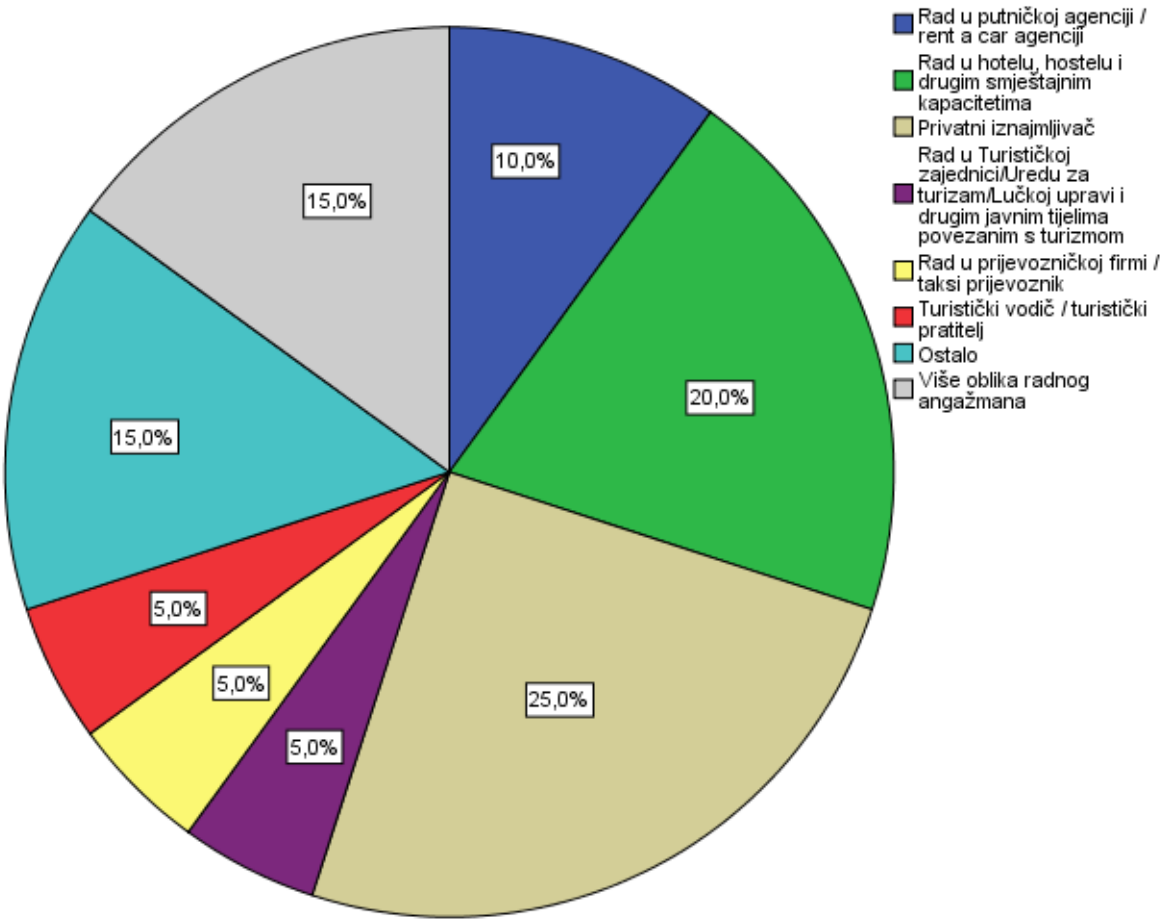

Slika 9. Struktura ispitanika povijesne jezgre prema obliku radnog angažmana u turizmu

Izvor: obrada autora

U tablici 12. prikazane su prosječne ocjene stupnja slaganja ispitanika s tvrdnjama o ekonomskim učincima. Ispitanici se najviše slažu s tvrdnjama „turizam je postao dominantna aktivnost u povijesnoj jezgri Splita" i „turizam je doveo do povećanja cijena nekretnina u povijesnoj jezgri Splita". S druge strane, ispitanici se najmanje slažu s tvrdnjama „turizam je podigao standard i kvalitetu života u povijesnoj jezgri Splita" i „turizam je osigurao ekonomske koristi stanovnicima povijesne jezgre Splita". Općenito se može reći da ispitanici imaju viši stupanj slaganja s tvrdnjama o negativnim ekonomskim učincima.

Što se tiče socio-kulturnih učinaka, prosječne ocjene pokazuju da se ispitanici najviše slažu s tvrdnjama „turizam je doveo do iseljavanja stanovnika iz povijesne jezgre Splita” i „turizam je umanjio razinu kvalitete življenja u povijesnoj jezgri Splita”. Najniži stupanj slaganja ispitanici pokazuju s tvrdnjama “turizam potiče sudjelovanje stanovnika u kulturnim aktivnostima” i „turizam pridonosi zaštiti kulturne baštine u povijesnoj jezgri Splita”(Tablica 13.). I ovdje ispitanici pokazuju viši stupanj slaganja s tvrdnjama o negativnim socio-kulturnim učincima.

Prosječne ocjene stupnja slaganja ispitanika s tvrdnjama o okolišnim učincima pokazuju da se ispitanici najviše slažu s tvrdnjama da je „turizam doveo zagušenosti prostora povijesne jezgre posjetiteljima i „turizam uzrokuje dodatne pritiske na komunalnu infrastrukturu“, dok je najniži stupanj stupanj slaganja s tvrdnjom „turizam pozitivno utječe na uređenost javnih površina u povijesnoj jezgri Splita“ (Tablica 14.).

Tablica 12: Prosječna ocjena, medijalna ocjena, prosječno odstupanje od prosječne ocjene, prosječno kvadratno odstupanje od prosječne ocjene stupnja slaganja ispitanika s tvrdnjama o ekonomskim učincima

	N	Mean	Median	Std. Deviation	Variance
Turizam je stvorio nova radna mjesta u povijesnoj jezgri Splita	96	3,46	3,5	1,45	2,104
Turizam je osigurao porast investicija u povijesnoj jezgri Splita	96	3,81	4	1,34	1,796
Turizam je osigurao ekonomske koristi stanovnicima povijesne jezgre Splita	96	2,96	3	1,465	2,146
Turizam je osigurao ekonomske koristi poduzećima u povijesnoj jezgri Splita	94	3,26	3	1,336	1,784
Turizam je podigao standard i kvalitetu života u povijesnoj jezgri Splita	96	2,33	2	1,427	2,035
Turizam je povećao cijene proizvoda u povijesnoj jezgri Splita	96	4,56	5	1,003	1,007
Turizam je povećao ekonomski jaz između stanovnika povijesne jezgre angažiranih u turizmu i ostalih koji nisu angažirani u turizmu	96	3,92	4	1,063	1,13
Turizam je općenito doveo do povećanja troškova života u povijesnoj jezgri Splita	96	4,46	5	0,917	0,84
Turizam je postao dominantna aktivnost u povijesnoj jezgri Splita	96	4,88	5	0,603	0,363
Turizam je doveo do povećanja cijena nekretnina u povijesnoj jezgri Splita	96	4,83	5	0,627	0,393

Izvor: obrada autora

Tablica 13: Prosječna ocjena, medijalna ocjena, prosječno odstupanje od prosječne ocjene, prosječno kvadratno odstupanje od prosječne ocjene stupnja slaganja ispitanika s tvrdnjama o socio-kulturnim učincima

	N	Mean	Median	Std. Deviation	Variance
Turizam potiče sudjelovanje stanovnika u kulturnim aktivnostima	96	2,08	2	1,194	1,425
Turizam je obogatio lokalne kulturne sadržaje u povijesnoj jezgri Splita	96	2,65	3	1,384	1,915
Turizam je pojačao svijest stanovnika o vrijednosti kulturne baštine povijesne jezgre Splita	96	2,54	2,5	1,507	2,272
Turizam je povećao Vaše razumijevanje prema drugim kulturama i narodima	96	2,92	3	1,374	1,888
Turizam pridonosi zaštiti kulturne baštine u povijesnoj jezgri Splita	96	2,21	2	1,178	1,388
Turizam je umanjio razinu kvalitete življenja u povijesnoj jezgri Splita	94	4,17	5	1,233	1,519
Turizam je povećao stopu vandalizma u povijesnoj jezgri Splita	96	3,44	3	1,28	1,638
Turizam je doveo do iseljavanja stanovnika iz povijesne jezgre Splita	96	4,73	5	0,703	0,494
Turizam proizvodi dodatne sigurnosne probleme u povijesnoj jezgri Splita (elementarne nepogode, terorizam i sl.)	96	3,31	3	1,394	1,943
Turizam negativno utječe na Vaš stil života	96	3,52	4	1,616	2,61

Izvor: obrada autora

Tablica 14: Prosječna ocjena, medijalna ocjena, prosječno odstupanje od prosječne ocjene, prosječno kvadratno odstupanje od prosječne ocjene stupnja slaganja ispitanika s tvrdnjama o okolišnim učincima

	N	Mean	Median	Std. Deviation	Variance
Turizam pozitivno utječe na uređenost javnih površina u povijesnoj jezgri Splita	96	3,21	3	1,436	2,061
Turizam pridonosi poboljšanju kvalitete javnih i privatnih objekata u povijesnoj jezgri Splita	96	3,35	3	1,369	1,873
Turizam je doveo do zagušenosti prostora povijesne jezgre posjetiteljima	96	4,58	5	0,89	0,793
Turizam uzrokuje buku i onečišćenje okoliša u povijesnoj jezgri Splita	96	4,42	5	0,937	0,877
Turizam uzrokuje dodatne pritiske na komunalnu infrastrukturu	96	4,5	5	0,962	0,926
Turistički sadržaji su negativno utjecali na vizualni izgled povijesne jezgre Splita	96	3,56	3,5	1,478	2,186

Izvor: obrada autora

Promatrajući prosječne ocjene stupnja slaganja ispitanika s tvrdnjama o razvoju turizma u povijesnoj jezgri Splita, može se uočiti da je najniži stupanj slaganja s tvrdnjom „građani nisu angažirani u upravljanju razvojnim procesima u povijesnoj jezgri Splita“ (Tablica 15.).

Tablica 15: Prosječna ocjena, medijalna ocjena, prosječno odstupanje od prosječne ocjene, prosječno kvadratno odstupanje od prosječne ocjene stupnja slaganja ispitanika s tvrdnjama o razvoju turizma u povijesnoj jezgri Splita

	N	Mean	Median	Std. Deviation	Variance
Način na koji se razvija turizam u povijesnoj jezgri i gradu nije održiv (ne vodi se računa o resursima i budućim potrebama građana)	96	4,5	5	0,984	0,968
Turizmom se u povijesnoj jezgri i Splitu ne upravlja odgovorno	96	4,54	5	0,962	0,925
Građani nisu angažirani u upravljanju razvojnim procesima u povijesnoj jezgri Splita	96	4,38	5	1,078	1,163

Izvor: obrada autora

U tablici 16. prikazana je prosječna ocjena spremnosti ispitanika da sudjeluju u procesu donošenja odluka vezanih za razvoj turizma u povijesnoj jezgri Splita (1-potpuno nespreman/a, 5- potpuno voljan/a).

Tablica 16: Prosječna ocjena, medijalna ocjena, prosječno odstupanje od prosječne ocjene, prosječno kvadratno odstupanje od prosječne ocjene spremnosti ispitanika da sudjeluju u procesu donošenja odluka vezanih za razvoj turizma u povijesnoj jezgri Splita

N	Mean	Median	Std. Deviation	Variance
96	4,10	5,00	1,302	1,694

Izvor: obrada autora

Promatrajući mišljenje ispitanika o tome kako bi se trebale donositi razvojne odluke u turizmu na području povijesne jezgre Splita, može se uočiti da najviše ispitanika (37,5%) žele da se odluke donose "putem povremenih neformalnih tribina i radionica na kojim zainteresirani građani iznose svoje stavove i prijedloge, a relevantna gradska tijela ih bilježe i uvažavaju" (Slika 9.).

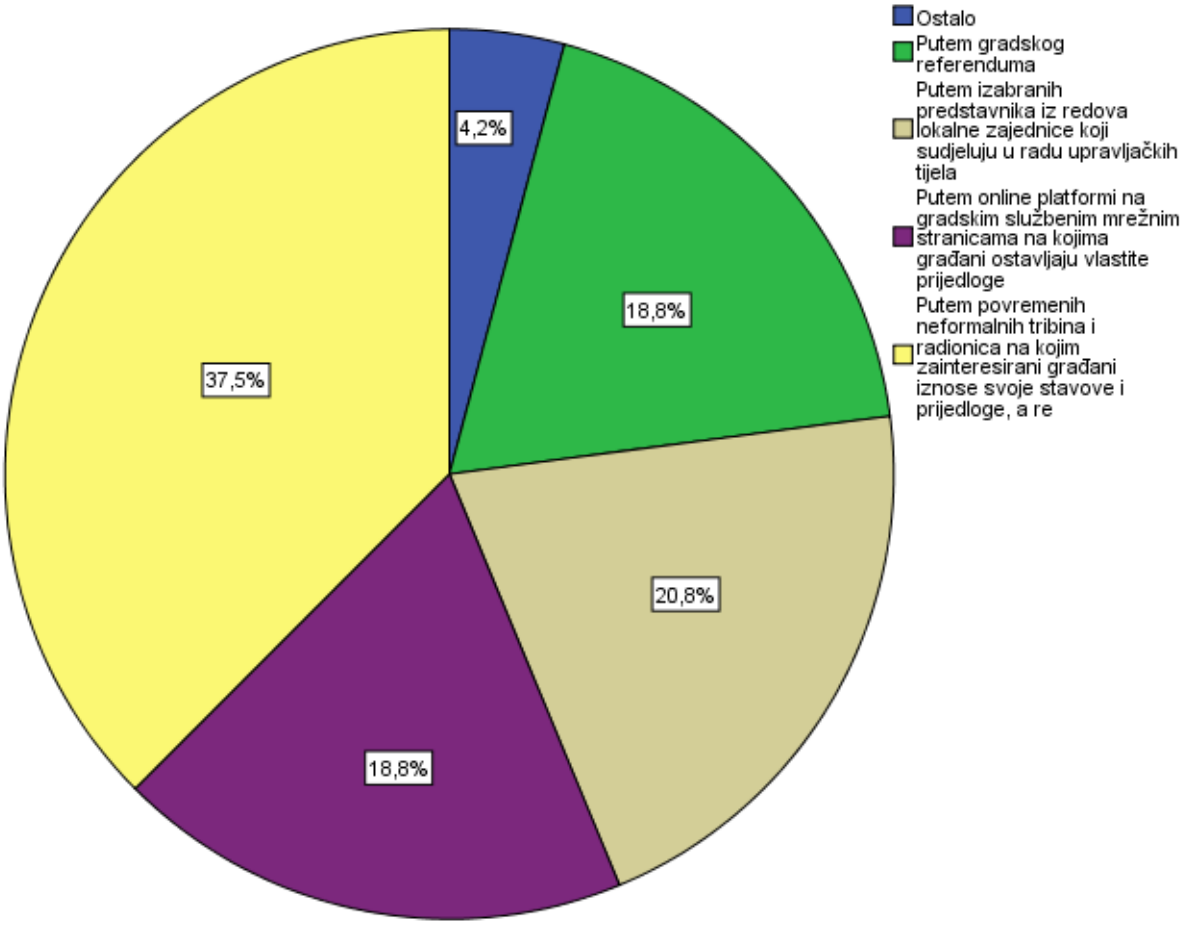

Slika 10. Struktura mišljenja ispitanika povijesne jezgre o načinima donošenja odluka vezanih uz razvoj turizma u povijesnoj jezgri Splita

Izvor: obrada autora

6.2. Testiranje hipoteza

S obzirom da se slaganje s tvrdnjama o učincima turizma mjerilo ordinalnom skalom do 1 do 5 pri čemu nije zadovoljen uvjet ekvidistance, korišteni su neparametrijski statistički testovi (Mann Whitney U-test za dva nezavisna uzorka, Kruskal-Wallis test za više od dva nezavisna uzorka te Spearmanov koeficijent korelacije ranga). Testiranje hipoteza se vrši uz graničnu signifikantnost testa od 5%. Testiranje započinje s prvom istraživačkom hipotezom koja glasi:

1) **H1: Postoje značajne razlike u percepciji stanovnika s obzirom na njihova socio-demografska obilježja o različitim učincima razvoja turizma**

Za prihvaćanje ili odbacivanje ove hipoteze potrebno je izvršiti testiranje pomoćnih hipoteza. Prva pomoćna hipoteza (H1a) ispituje postojanje značajne razlike u percepciji stanovnika ***o ekonomskim učincima*** turizma s obzirom na socio-demografska obilježja (spol, dob, duljina boravka, obrazovanje, angažman u turizmu).

U tablicama 17. i 18. prikazani su odgovarajući rezultati Mann-Whitney U-testa za zadani uzorak ispitanika prema spolu i radnom angažmanu. Može se vidjeti da je empirijska signifikantnost u oba slučaja manja od 5% ($p_{1,2} \approx 0\%$) pa se donosi zaključak da postoji statistički značajna razlika u percepciji ekonomskih učinaka turizma između stanovnika muškog i ženskog spola te između stanovnika koji rade u turizmu i onih koji nisu. Na temelju podataka u tablici 19. može se zaključiti da stanovnici muškog spola i oni koji su zaposleni u turizmu pozitivnije gledaju na ekonomske učinke turizma u povijesnoj jezgri Splita.

Tablica 17: Rezultati Mann-Whitney U-testa za uzorak ispitanika prema spolu

Test Statistics[a]

	Percepcija ekonomskih učinaka
Mann-Whitney U	560,000
Wilcoxon W	2045,000
Z	-4,252
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000

a. Grouping Variable: Spol

Izvor: obrada autora

Tablica 18: Rezultati Mann-Whitney U-testa za uzorak ispitanika prema radnom angažmanu

Test Statistics[a]

	Percepcija ekonomskih učinaka
Mann-Whitney U	536,000
Wilcoxon W	2247,000
Z	-4,253
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000

a. Grouping Variable: Radni angažman u turizmu

Izvor: obrada autora

Tablica 19: Rangovi ocjene ekonomskih učinaka uzorka ispitanika prema spolu i radnom angažmanu

Ranks				
	Spol	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Percepcija ekonomskih učinaka	Muško	42	62,17	2611,00
	Žensko	54	37,87	2045,00
	Total	96		
	Radni angažman u turizmu	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Percepcija ekonomskih učinaka	Da	38	63,39	2409,00
	Ne	58	38,74	2247,00
	Total	96		

Izvor: obrada autora

U tablicama 20, 21. i 22,. prikazani su odgovarajući rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema dobnoj skupini, razini obrazovanja i duljini stanovanja. Empirijska signifikantnost za uzorak ispitanika prema dobnoj skupini je manji od 5% (p=0,5%) pa se donosi zaključak da postoji statistički značajna razlika u percepciji stanovnika o ekonomskim učincima turizma s obzirom na dob. S druge strane, empirijska razina signifikantnosti je u preostala dva slučaja veća od 5% (p=16,1% i p= 43,9%) pa se donosi zaključak da ne postoji statistički značajna razlika u

percepciji stanovnika o ekonomskim učincima turizma s obzirom na razinu obrazovanja i duljini stanovanja u povijesnoj jezgri Splita. Prema podacima iz tablice 23. može se uočiti da su stanovnici u dobi od 46 do 65 godina negativnije gledaju na ekonomske učinke turizma u povijesnoj jezgri Splita.

Zaključno, prva pomoćna hipoteza (H1a) se ne može u potpunosti prihvatiti jer ne postoje razlike u percepciji stanovnika o ekonomskim učincima turizma s obzirom na razinu obrazovanja i duljinu stanovanja u povijesnoj jezgri Splita.

Tablica 20: Rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema dobi

Test Statistics[a,b]

	Percepcija ekonomskih učinaka
Chi-Square	15,013
df	4
Asymp. Sig.	,005

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Dob

Izvor: obrada autora

Tablica 21: Rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema razini obrazovanja

Test Statistics[a,b]

	Percepcija ekonomskih učinaka
Chi-Square	5,147
df	3
Asymp. Sig.	,161

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Obrazovanje

Izvor: obrada autora

Tablica 22: Rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema duljini stanovanja

Test Statistics[a,b]

	Percepcija ekonomskih učinaka
Chi-Square	2,707
df	3
Asymp. Sig.	,439

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Koliko godina živite na području stare gradske jezgre Split?

Izvor: obrada autora

Tablica 23: Rang ocjene ekonomskih učinaka uzorka ispitanika prema dobnoj skupini, duljini stanovanja i razini obrazovanja

Ranks			
	Dob	N	Mean Rank
Percepcija ekonomskih učinaka	18 - 25	6	56,17
	26 - 35	10	42,10
	36 - 45	42	57,64
	46 - 65	24	31,25
	više od 65	14	51,93
	Total	96	
	Koliko godina živite na području stare gradske jezgre Split?	N	Mean Rank
Percepcija ekonomskih učinaka	do 5	2	31,50
	11 do 15	4	65,50
	16 - 20	22	49,50
	više od 20	66	46,23
	Total	94	
	Obrazovanje	N	Mean Rank
Percepcija ekonomskih učinaka	Osnovna škola	2	62,50
	Srednja škola	32	43,31
	Preddiplomska / Diplomska razina	50	53,78
	Magisterij znanosti / Doktorat	12	38,00
	Total	96	

Izvor: obrada autora

Druga pomoćna hipoteza (H1b) ispituje postojanje značajne razlike u percepciji stanovnika ***o socio-kulturnim učincima*** turizma s obzirom na socio-demografska obilježja (spol, dob, duljina boravka, obrazovanje, angažman u turizmu).

U tablicama 24. i 25. prikazani su odgovarajući rezultati Mann-Whitney U-testa za uzorak ispitanika prema spolu i radnom angažmanu u turizmu. Može se uočiti da je empirijska signifikantnost u oba slučaja manja od signifikantnosti testa od 5% (p≈0%) pa se donosi zaključak da postoji statistički značajna razlika u percepciji socio-kulturnih učinaka turizma između stanovnika muškog i ženskog spola te između stanovnika koji rade u turizmu i onih koji nisu. Prema podacima iz tablice 26. može se vidjeti da stanovnici muškog spola i oni koji su zaposleni u turizmu imaju bolju percepciju o sociokulturnim učincima turizma u povijesnoj jezgri Splita.

Tablica 24: Rezultati Mann-Whitney U-testa za uzorak ispitanika prema spolu (H1b)

Test Statistics[a]

	Percepcija socio-kulturnih učinaka
Mann-Whitney U	548,000
Wilcoxon W	2033,000
Z	-4,335
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000

a. Grouping Variable: Spol

Izvor: obrada autora

Tablica 25: Rezultati Mann-Whitney U-testa za uzorak ispitanika prema radnom angažmanu u turizmu (H1b)

Test Statistics[a]

	Percepcija socio-kulturnih učinaka
Mann-Whitney U	386,000
Wilcoxon W	2097,000
Z	-5,372
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000

a. Grouping Variable: Radni angažman u turizmu

Izvor: obrada autora

Tablica 26: Rangovi ocjene socio-kulturnih učinaka uzorka ispitanika prema spolu i radnom angažmanu u turizmu (H1b)

Ranks				
	Spol	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Percepcija socio-kulturnih učinaka	Muško	42	62,45	2623,00
	Žensko	54	37,65	2033,00
	Total	96		
	Radni angažman u turizmu	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Percepcija socio-kulturnih učinaka	Da	38	67,34	2559,00
	Ne	58	36,16	2097,00
	Total	96		

Izvor: obrada autora

U tablicama 27., 28. i 29. prikazani su odgovarajući rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema dobi, duljini stanovanja i razini obrazovanja. Empirijska signifikantnost za uzorak ispitanika prema dobi je manja od 5% (p=0,2%) pa se donosi zaključak da postoji statistički značajna razlika u percepciji socio-kulturnh učinaka turizma između stanovnika različitih dobnih skupina. S druge strane, empirijska signikantnost u preostala dva slučaja je veća od 5% (p=16,7% i p=37,2%) pa se donosi zaključak da ne postoji statistički značajna razlika u percpeciji stanovnika o socio-kulturnim učincima s obzirom na duljinu stanovanja u povijesnoj jezgri Splita i razinu obrazovanja. Prema podacima iz tablice 30. može se uočiti da stanovnici između 46 i 65 godina imaju lošiju percepciju o socio-kulturnim učincima turizma u povijesnoj jezgri Splita u odnosu na ostale dobne skupine.

Zaključno, druga pomoćna hipoteza (H1b) ne može se u potpunosti prihvatiti jer ne postoje značajne razlike u percepciji stanovnika o socio-kulturnim učincima turizma s obzirom na razinu obrazovanja i duljinu stanovanja u povijesnoj jezgri Splita.

Tablica 27: Rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema dobnoj skupini (H1b)

Test Statistics[a,b]

	Percepcija socio-kulturnih učinaka
Chi-Square	16,957
df	4
Asymp. Sig.	,002

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Dob

Izvor: obrada autora

Tablica 28: Rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema duljini stanovanja u povijesnoj jezgri Splita (H1b)

Test Statistics[a,b]

	Percepcija socio-kulturnih učinaka
Chi-Square	5,073
df	3
Asymp. Sig.	,167

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Koliko godina živite na području stare gradske jezgre Split?

Izvor: obrada autora

Tablica 29: Rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema razini obrazovanja (H1b)

Test Statistics[a,b]

	Percepcija socio-kulturnih učinaka
Chi-Square	3,131
df	3
Asymp. Sig.	,372

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Obrazovanje

Izvor: obrada autora

Tablica 30: Rang prosječne ocjene socio-kulturnih učinaka uzorka ispitanika prema dobi, duljini stanovanja i razini obrazovanja (H1b)

Ranks			
	Dob	N	Mean Rank
Percepcija socio-kulturnih učinaka	18 - 25	6	54,17
	26 - 35	10	53,10
	36 - 45	42	54,40
	46 - 65	24	28,50
	više od 65	14	59,36
	Total	96	
	Koliko godina živite na području stare gradske jezgre Split?	N	Mean Rank
Percepcija socio-kulturnih učinaka	do 5	2	16,50
	11 do 15	4	68,00
	16 - 20	22	49,59
	više od 20	66	46,50
	Total	94	
	Obrazovanje	N	Mean Rank
Percepcija socio-kulturnih učinaka	Osnovna škola	2	49,50
	Srednja škola	32	51,31
	Preddiplomska / Diplomska razina	50	49,82
	Magisterij znanosti / Doktorat	12	35,33
	Total	96	

Izvor: obrada autora

Treća pomoćna hipoteza (H1c) ispituje postoje li značajne razlike u percepciji stanovnika ***o okolišnim učincima*** turizma s obzirom na socio-demografska obilježja (spol, dob, duljina boravka, obrazovanje, angažman u turizmu).

U tablicama 31. i 32. prikazani su odgovarajući rezultati Mann-Whitney U-testa za uzorak ispitanika prema spolu i radnom angažmanu u turizmu. Može se uočiti da je empirijska signifikantnost u oba slučaja manja od signifikantnosti testa od 5% (p=0,1% i p≈0%) pa se donosi zaključak da postoji statistički značajna razlika u percepciji okolišnih učinaka turizma između stanovnika muškog i ženskog spola te između stanovnika koji rade u turizmu i onih koji nisu. Prema

podacima iz tablice 33. može se uočiti kako stanovnici muškog spola i oni koji rade u turizmu pozitivnije gledaju na okolišne učinke turizma u povijesnoj jezgri Splita.

Tablica 31: Rezultati Mann-Whitney U-testa za uzorak ispitanika prema spolu (H1c)

Test Statistics[a]

	Percepcija okolišnih učinaka
Mann-Whitney U	666,000
Wilcoxon W	2151,000
Z	-3,470
Asymp. Sig. (2-tailed)	,001

a. Grouping Variable: Spol

Izvor: obrada autora

Tablica 32: Rezultati Mann-Whitney U-testa za uzorak ispitanika prema radnom angažmanu u turizmu (H1c)

Test Statistics[a]

	Percepcija okolišnih učinaka
Mann-Whitney U	506,000
Wilcoxon W	2217,000
Z	-4,483
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000

a. Grouping Variable: Radni angažman u turizmu

Izvor: obrada autora

Tablica 33: Rangovi ocjene okolišnih učinaka uzorka ispitanika prema spolu i radnom angažmanu u turizmu (H1c)

Ranks				
	Spol	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Percepcija okolišnih učinaka	Muško	42	59,64	2505,00
	Žensko	54	39,83	2151,00
	Total	96		
	Radni angažman u turizmu	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Percepcija okolišnih učinaka	Da	38	64,18	2439,00
	Ne	58	38,22	2217,00
	Total	96		

Izvor: obrada autora

U tablicama 34., 35. i 36. prikazani su odgovarajući rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema dobi, duljini stanovanja i razini obrazovanja. Može se vidjeti da je empirijska signifikantnost za uzorak ispitanika prema dobi manja od 5% (p=0,7%) pa se donosi zaključak da postoji statistički značajna razlika u percepciji stanovnika o okolišnim učincima turizma s obzirom na dob. S druge strane, emipirijska signifikantnost u preostala dva slučaja je veća od 5% (p=16,5% i p=17,9%) pa se donosi zaključak ne postoji statistički značajna razlika u percepciji stanovnika o okolišnim učincima turizma s obzirom na duljinu stanovanja u povijesnoj jezgri i razinu obrazovanja. Prema podacima iz tablice 37. može se uočiti da stanovnici u dobi između 46 i 65 imaju lošiju percepciju okolišnih učinaka turizma u povijesnoj jezgri Splita u odnosu na ostale dobne skupine.

Zaključno, kao i prethodne dvije pomoćne hipoteze, treća pomoćna hipoteza (H1c) se ne može u potpunosti prihvatiti jer ne postoje značajne razlike u percepciji stanovnika o okolišnim učincima turizma s obzirom na razinu obrazovanja i duljinu stanovanja u povijesnoj jezgri Splita.

Tablica 34: Rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema dobnoj skupini (H1c)

Test Statistics[a,b]

	Percepcija okolišnih učinaka
Chi-Square	14,236
df	4
Asymp. Sig.	,007

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Dob

Izvor: obrada autora

Tablica 35: Rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema duljini stanovanja u povijesnoj jezgri Splita (H1c)

Test Statistics[a,b]

	Percepcija okolišnih učinaka
Chi-Square	5,098
df	3
Asymp. Sig.	,165

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Koliko godina živite na području stare gradske jezgre Split?

Izvor: obrada autora

Tablica 36: Rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema razini obrazovanja (H1c)

Test Statistics[a,b]

	Percepcija okolišnih učinaka
Chi-Square	4,907
df	3
Asymp. Sig.	,179

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Obrazovanje

Izvor: obrada autora

Tablica 37: Rang prosječne ocjene okolišnih učinaka uzorka ispitanika prema dobi, duljini stanovanja i razini obrazovanja (H1c)

Ranks			
	Dob	N	Mean Rank
Percepcija okolišnih učinaka	18 - 25	6	61,17
	26 - 35	10	60,90
	36 - 45	42	53,17
	46 - 65	24	30,83
	više od 65	14	50,50
	Total	96	
	Koliko godina živite na području stare gradske jezgre Split?	N	Mean Rank
Percepcija okolišnih učinaka	do 5	2	27,50
	11 do 15	4	74,50
	16 - 20	22	46,77
	više od 20	66	46,71
	Total	94	
	Obrazovanje	N	Mean Rank
Percepcija okolišnih učinaka	Osnovna škola	2	11,50
	Srednja škola	32	48,00
	Preddiplomska / Diplomska razina	50	51,82
	Magisterij znanosti / Doktorat	12	42,17
	Total	96	

Izvor: obrada autora

Dakle, s obzirom da niti jedna od pomoćnih hipoteza (H1a, H1b i H1c) nije u potpunosti prihvaćena, ne može se prihvatiti glavna hipoteza o tome da **postoje značajne razlike u percepciji stanovnika s obzirom na njihova socio-demografska obilježja o različitim učincima razvoja turizma.**

Druga istraživačka hipoteza (H2) glasi:

2) **H2: Postoji veza između ekonomske ovisnosti o turizmu i percipiranih učinaka turizma**

U tablici 38. prikazani su odgovarajući rezultati Mann-Whitney U-testa za testiranje druge istraživačke hipoteze. Empirijska signifikantnost je manja od 5% (p≈0%) pa se može donijeti zaključak da postoji statistički značajna veza između ekonomske ovinosti o turizmu i percipiranih učinaka turizma. Drugim riječima, u potpunosti se prihvaća druga istraživačka hipoteza. Na temelju podataka iz tablice 39. može se uočiti da stanovnici koji rade u turizmu, odnosno oni čiji prihodi ovise o turizmu, pozitivnije gledaju na učinke turizma u povijesnoj jezgri Splita.

Tablica 38. Rezultati Mann-Whitney U-testa za uzorak ispitanika prema radnom angažmanu u turizmu (H2)

Test Statistics[a]

	Percepcija učinaka
Mann-Whitney U	412,000
Wilcoxon W	2123,000
Z	-5,174
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000

a. Grouping Variable: Radni angažman u turizmu

Izvor: obrada autora

Tablica 39: Rangovi ocjene svih učinaka turizma uzorka ispitanika prema radnom angažmanu u turizmu (H2)

Ranks

	Radni angažman u turizmu	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Percepcija učinaka	Da	38	66,66	2533,00
	Ne	58	36,60	2123,00
	Total	96		

Izvor: obrada autora

Posljednja istraživačka hipoteza glasi:

3) **H3: Postoji veza između percipiranih učinaka turizma i podrške razvoju turizma**

Za lakše testiranje ove hipoteze postavljene su pomoćne hipoteze. Prva pomoćna hipoteza (H3a) ispituje postojanje direktne pozitivne veze između percipiranih pozitivnih učinaka turizma i podrške razvoju turizma, dok druga pomoćna hipoteza (H3b) ispituje postojanje direktne negativne veze između percipiranih negativnih učinaka turizma i podrške razvoju turizma

Prema tablici 40. može se zaključiti da je korelacija između percepcije pozitivnih učinaka turizma i podrške razvoju turizma pozitivna i jako slaba (rˆ=0,049). Sukladno s tim, može se očekivati da će stanovnik koji je pozitivne učinke turizma dobro percipirao biti više voljan sudjelovati u razvoju turizma u povijesnoj jezgri Splita. Empirijska signifikantnost je veća od 5% (p=63,3%) te se donosi zaključak da ne postoji statistički značajna pozitivna veza između percipiranih pozitivnih učinaka turizma i podrške razvoju turizma. Drugim riječima, ne prihvaća se prva pomoćna hipoteza (H3a).

Tablica 40: Koeficijent korelacije ranga između percepcije pozitivnih učinaka turizma i podrške razvoju turizma

Correlations

			Percepcija pozitivnih učinaka	Ocijenite u kojoj ste mjeri Vi osobno voljni sudjelovati u procesu donošenja odluka vezanih za razvoj turizma u povijesnoj jezgri Splita
Spearman's rho	Percepcija pozitivnih učinaka	Correlation Coefficient	1,000	,049
		Sig. (2-tailed)	.	,633
		N	96	96
	Ocijenite u kojoj ste mjeri Vi osobno voljni sudjelovati u procesu donošenja odluka vezanih za razvoj turizma u povijesnoj jezgri Splita	Correlation Coefficient	,049	1,000
		Sig. (2-tailed)	,633	.
		N	96	96

Izvor: obrada autora

Prema tablici 41. može se zaključiti da je korelacija između percepcije negativnih učinaka turizma i podrške razvoju turizma jako slaba, ali pozitivna (r^=0,107). Empirijska signifikantnost je veća od 5% (p=30,1%) pa se može donijeti zaključak da ne postoji statistički značajna negativna veza između percipiranih negativnih učinaka turizma i podrške razvoju turizmu. Drugim riječima, ne prihvaća se druga pomoćna hipoteza (H3b).

Zaključno, s obzirom da su obje pomoćne hipoteze (H3a i H3b) odbačene, **ne može se prihvatiti** glavna istraživačka hipoteza o tome da postoji veza između percipiranih učinaka turizma i podrške razvoju turizma.

Tablica 41: Koeficijent korelacije ranga između percepcije negativnih učinaka turizma i podrške razvoju turizma

Correlations

			Percepcija negativnih učinaka	Ocijenite u kojoj ste mjeri Vi osobno voljni sudjelovati u procesu donošenja odluka vezanih za razvoj turizma u povijesnoj jezgri Splita
Spearman's rho	Percepcija negativnih učinaka	Correlation Coefficient	1,000	,107
		Sig. (2-tailed)	.	,301
		N	96	96
	Ocijenite u kojoj ste mjeri Vi osobno voljni sudjelovati u procesu donošenja odluka vezanih za razvoj turizma u povijesnoj jezgri Splita	Correlation Coefficient	,107	1,000
		Sig. (2-tailed)	,301	.
		N	96	96

Izvor: obrada autora

6.3. Rasprava rezultata

Provedeno istraživanje pruža mogućnost povećanja sadašnjih znanja u kontekstu percepcije stanovnika o utjecaju turizma u povijesnom gradu. Svrha ove studije bila je ispitati percepciju lokalnih stanovnika o učincima razvoja turizma u povijesnoj jezgri Splita. Provedeno istraživanje nije potvrdilo sve postavljene istraživačke hipoteze, što znači da rezultati nisu u potpunosti usklađeni s nekim teorijskim postavkama o percpeciji učinaka turizma iz perspektive stanovništva određenog područja. Bez obzira na takve zaključke, ipak se mogu usporediti s rezultatima drugih istraživanja. Promatrajući srednje vrijednosti stupnja slaganja s tvrdnjama o različitim pozitivnim i negativnim učincima turizma, stanovnici povijesne jezgre Splita pokazuju veći stupanj slaganja s tvrdnjama o negativnim učincima turizma u njihovoj sredini. Ovo ukazuje da rezidenti imaju višu razinu znanja i svijesti kada su u pitanju negativne implikacije turističkog razvoja, što potvrđuje navode nekih drugih istraživanja.[141] Postojanje značajne razlike u percepciji različitih učinaka turizma između stanovnika s obzirom na određena socio-demografska obilježja, kao što su spol, dob i radni angažman u turizmu, potvrđeno je u nekim istraživanjima[142], dok su druga istraživanja pokazala da socio-demografske varijable nisu značajno povezane s percepcijom stanovništva o učincima razvoja.[143] U drugim istraživanjima[144] percepcije stanovnika o razvoju turizma potvrđeno je da ne postoji značajna razlika u percepciji učinaka turizma između stanovnika različite razine obrazovanja, iako su oni s višom razinom obrazovanja pokazali veću svijest kada su u pitanju negativni aspekti turističkog razvoja. Međutim, razina obrazovanja i duljina stanovanja pokazale su se značajnim varijablama u istraživanju stavova rezidenata o razvojnim učincima turizma u povijesnom gradu York u Engleskoj.[145] Veza između ekonomske ovisnosti i percipiranih učinaka turizma potvrđena je u ovom istraživanju kao i u brojnim drugim.[146] Stanovnici čiji je posao,

---

[141] Andereck et al., 2005. op. cit., str. 1071-072.

[142] Min, Z., Xiaoli, P. i Bihu, W. 2012. Research on Residents' perceptions on Tourism Impacts and attitudes: A Case Study of Pingyao Ancient City. *International Forum on Urbanism: Escola Técnica Superior d'Arquitectura de Barcelona*.; Chen, J. S., 2000. An investigation of urban tourism residents' loyalty of tourism. *Journal of Travel and Tourism Research*, 24 (1), 5-19.

[143] McCool, S. F. i Martin, S. R., 1994. Community attachment and attitudes toward tourism development. *Journal of Travel Research*, 32 (3), 29-34.

[144] Sharma, B. i Dyer, P. An Investigation of Differences in Residents' Perceptions on the Sunshine Coast: Tourism Impacts and Demographic Variables. *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, 11 (2), 187-213.

[145] Lee, T. J., Li, J. i Kim, H. 2007. Community Residents' Perceptions and Attitudes Towards Heritage Tourism in a Historic City. *Tourism and Hospitality Planning & Development*, 4 (2), 91-109.

[146] Ap, 1992. op. cit., str. 686-687.; Andereck et al., 2005. op. cit., str. 1069.; Chen, 2001. op. cit., str. 543; Lee et al., 2007. op. cit., str. 106.

uključujući pritom i prihode, povezan s turizmom pozitivnije gledaju na razvojne učinke turizma u svojoj sredini. Drugim riječima, stanovnici koji su više ovisni o turizmu bolje shvaćaju prednosti koje donosi turizam, odnosno bolje prepoznavaju raspon njegovih pozitivnih, ali i negativnih, učinaka. Zanimljivo je istaknuti da su stanovnici povijesne jezgre Splita iskazali volju za sudjelovanjem u procesu razvoja turizma, odnosno podršku budućem razvoju turizma, neovisno o njihovoj percepciji o njegovim učincima, bilo pozitivnim ili negativnim. To je u suprotnosti s drugim istraživanjima koja su pokazala da percepcija pozitivnih učinaka ima značajan pozitivan utjecaj na podršku razvoju turizma, dok izražena percepcija negativnih učinaka ima značajan negativan utjecaj na podršku razvoju turizma.[147] Reultati ovog istraživanja pokazuju visoku razinu spremnosti stanovništva za participacijom u turističkim razvojnim procesima, što posljedično stvara potrebu za provedbom istraživanja njihovih uloga i aktivnosti u društvenim procesima svoje lokalne sredine, zatim pozadine obrazovanja kao ključne kompomente za određivanje inteziteta utjecaja na razvoj turizma, te preferencije o načinima i područjima sudjelovanja. Veća spremnost stanovnika da sudjeluju u razvoju turizma u povijesnoj jezgri Splita može se objasniti i kao rezultat njihove percpecije o načinu dosadašnjeg upravljanja razvojem turizma kojeg karakterizira neuključenost rezidenata u procesu donošenja odluka.

Ograničenja ovog istraživanja najviše se očituju kroz broj ispunjenih anketnih upitnika i strukture ispitanika proizašle iz analize rezultata. Naime, moguće je da bi rezultati istraživanja bili drugačiji da je broj ispitanika bio veći i da je struktura po pitanju duljine stanovanja i razine obrazovanja bila povoljnija. Nadalje, ovo istraživanje isključivo je usmjereno na stanovnike povijesne jezgre, dok su ostali stanovnici grada Splita izostavljeni iz ovog istraživanja, što ne pruža mogućnost usporedbe njihove percepcije o razvojnim učincima s obzirom na blizinu stanovanja. Takva istraživanja su potrebna s obzirom na trend intenzivnog razvoja turizma u gradu Splitu posljednjih nekoliko godina. Također, stanovnici su u anketama istaknuli puno veći stupanj slaganja kada su u pitanju negativni učinci turizma u ekonomskoj, socio-kulturnoj i okolišnoj dimenziji, ali, usprkos tome, još uvijek imaju pozitivan stav prema budućem razvoju turizma, tj. spremni su sudjelovati u procesu donošenja ključnih odluka vezanih za razvoj turizma. To se može objasniti činjenicom da stanovnici povijesne jezgre ne trpe dugo posljedice njegova intenzivnog razvoja, ali i činjenicom da određeni dio stanovništva ima posredne ili neposredne koristi od turizma, posebno oni koji su

[147] Chen, 2010. op. cit., str. 540-541.; Lee et al., 2007. op. cit., str. 105-106.

radno angažirani u turizmu. Stoga se može reći da nalazi ovog istraživanja podupiru temelje teorije društvene razmjene i ukazuju na potrebu provedbe daljnjih istraživanja o ovoj temi. Također se treba naglasiti da su rezultati ovog istraživanja zbog veličine i strukture uzorka isključivo indikativne prirode i ne mogu se generalizirati.

7. PREPORUKE BUDUĆEG DJELOVANJA

Razvoj i planiranje turizma u urbanim destinacijama oduvijek će biti intrigantna tema u turističkoj literaturi s obzirom da još uvijek nije uspostavljen univerzalni model upravljanja prilagođen različitim kontekstima. No istaknuto je da se upravljanje razvojem turizma ne smije promatrati kao samostalni proces nego kao integralni dio ekonomskih i društvenih razvojnih procesa. Turizam se treba integrirati u postojeće društveno i ekonomsko okruženje na način da čuva prepoznatljive komparativne prednosti i atribute lokalne sredine i kulture, a ne da iste isključivo eksploatira. To zahtijeva uspostavljanje mreže kooperativnih odnosa između različitih razina javne vlasti, korporativnih organizacija, civilnih udruga i lokalnog stanovništva.

Razvoj turizma u povijesnoj jezgri Splita prema stavovima stanovništva nije održiv i ne vodi računa o postojećim resursima i budućim potrebama. Turizmom se ne upravlja odgovorno te se stvara potreba za revizijom postojećeg sustava upravljanja i modela razvoja, što zahtijeva detaljnu analizu vanjskih i unutarnjih faktora koji utječu na razvoj turizma u Republici Hrvatskoj i Splitu. Rezultati ovog istraživanja ukazuju da je potreban zaokret u razvoju i planiranju turizma u povijesnoj jezgri Splita te se, sukladno s tim, predlaže da budući razvoj bude temeljen na principima i načelima modela integriranog upravljanja kvalitetom (IQM), koji se pokazao uspješnim u pojedinim urbanim destinacijama diljem Europe. S obzirom na aktualno stanje i probleme u povijesnoj jezgri Splita, ključne faze ovog modela prilagođene su kontekstima gospodarskog, kulturnog i društvenog razvoja, a ne samo turističkog. To znači da turizam ne smije biti prioritet u razvoju povijesne jezgre Splita, već treba biti dio cjelovitog gospodarskog razvoja tog područja i alat koji podržava urbanu regeneraciju.

Prva faza inetgriranog upravljanja kvalitetom je identifikacija partnera. Prva faza zahtijeva uspostavu suradnje i umrežavanje ključnih dionika na području povijesne jezgre Splita i provedbu zaejdničkih projekata tih dionika (Tablica 42.). Realizacija projekata u prvoj fazi može doprinijeti lakšem planiranju druge faze. Druga faza podrazumijeva kreiranje određenih strategija/politika razvoja u povijesnoj jezgri Splita koje trebaju biti usklađene sa strategijama na razini grada, županije i države. Odabrana područja razvoja su kultura i prostor, gospodarstvo i društvo (Talica 43.). Svaki prioritet ili cilj u strategijama mora imati razrađene mjere i akcije kako bi se sustavno i odgovorno moglo pristupiti fazi njihove implementacije i operacionalizacije (3. faza). Mjere definiraju korake pomoću kojih će se u provedbenoj fazi realizirati zacrtana vizija i strateški ciljevi,

dok akcijski planovi definiraju nužne procedure, procese i operacije za realizaciju prioriteta i mjera. U akcijskim planovima treba odrediti tko je zadužen za provođenje procedura, procesa i operacija, u kojem je razdoblju predviđeno izvršenje istih, koji su okvirni resursi i financijski izvori potrebni za njihovu realizaciju te kako će se pratiti realizacija njihove provedbe odnosno rezultati koje generiraju. Unaprijed definirani kvantitativni i kvalitativni indikatori za nadzor i kontrolu realizacije ciljeva, mjera i akcija preduvjet su za kvalitetno mjerenje učinaka razvoja koja predstavlja četvrtu fazu modela integriranog upravljanja kvalitetom. Odabir korištenih indikatora ovisi o akutalnom stanju i problemima u prostoru, kulturi, gospodarstvu i društvu, te o budućem stanju koje se kroz razvoj želi postići. Peta faza obuhvaća evaluaciju realizacije svih prethodnih faza modela. U ovoj fazi daju se preporuke svim dionicima o potrebnim mjerama prilagodbe u svakoj od prethodnih faza, što ukazuje na dinamičnost provedbe ovog modela upravljanja.

Cjeloviti razvoj povijesne jezgre Splita u prostornom, kulturnom, gospodarskom i društvenom smislu zahtijeva uključenost njenih rezidenata u planske procese. Kako se ovo istraživanje bavi analizom razvojnih učinaka turizma u povijesnoj jezgri Splita iz perspektive stanovništva kao ključnog dionika, u nastavku se daju preporuke za provedbu drugih istraživanja među lokalnim stanovništvom koja bi trebala biti sastavni dio prvih dviju faza prethodno opisanog modela:

- Istraživanje stavova stanovništva o stanju u kulturi i prostoru u povijesnoj jezgri Splita (svijest o kulturnim vrijednostima, načini prezentacije kulturne baštine, preferencije o uređenju prostora i sl.);
- Istraživanje stavova stanovništva o gospodarskom razvoju povijesne jezgre Splita (potrebne gospodarske djelatnosti, poduzetnička inicijativa kod lokalnog stanovništva i sl.);
- Istraživanje zadovoljstva stanovništva kvalitetom života u povijesnoj jezgri Splita (naglasak na stambene uvjete i društvene djelatnosti);
- Istraživanje stavova stanovništva izvan povijesne jezgre Splita o mogućnostima preseljenja u povijesnu jezgru Splita (naglasak na mlade i obitelji s djecom);
- Istraživanje stavova i percepcije stanovništva o razvoju turizma u povijesnoj jezgri Splita (zadovoljstvo radom u turizmu, zadovoljstvo turističkom ponudom i potražnjom, zadovoljstvo stanjem razvojnih resursa, preferencije o modalitetima participacije u procesima donošenja odluka i sl.).

Tablica 42: Prijedlog dionika i projekata u povijesnoj jezgri Splita u sklopu prve faze integriranog upravljanja kvalitetom

IDENTIFIKACIJA PARTNERA / DIONIKA U POVIJESNOJ JEZGRI SPLITA		
USPOSTAVA SURADNJE I UMREŽAVANJE	ZAJEDNIČKI PROJEKTI	NOSITELJI PROJEKATA I SURADNICI
Uspostava i oblikovanje suradnje između ključnih dionika zaduženih za upravljanje povijesnom jezgrom Splita (nacionalna i lokalna razina vlasti te institucije pod njihovom skrbi)	- Projekt definiranja granica zaštite kontaktne (*buffer*) zone povijesne jezgre Splita na međunarodnoj razini - Projektni prijedlog za izradu specijalnog (*lex specialis*) zakona o zaštiti, prostornom planiranju i upravljanju u lokalitetima svjetske baštine u RH - Projekti izrade svih urbanističkih planova povijesne jezgre Splita (GUP, UPU i DPU) u skladu s novim zakonskim okvirom i potrebama u prostoru - Projekti unapređenja energetske, vodovodne, prometne i komunalne infrastrukture	Vodstvo: Ministarstvo kulture RH i grad Split s pripadajućim odjelima i institucijama Suradnici/podrška: UNESCO; ICOMOS; WTO; obrazovne i kulturne institucije (znanstveni i stručni suradnici); civilne udruge; lokalno stanovništvo; poduzetnici; profesionalci (arhitekti, inženjeri, pravnici, ekonomosti, urbani planeri, hortikulturni stručnjaci, ekolozi itd.)
Uspostava suradnje između dionika privatnog i javnog sektora unutar povijesne jezgre Splita (grad Split, Županijska gospodarska komora i zainteresirani poduzetnici/obrtnici)	- Projekti potpora malom i srednjem poduzetništvu u skladu s unaprijed definiranim kriterijama - Projekti revitalizacije tradicionalnih djelatnosti - Projekti usmjereni na povlačenje sredstava iz EU fondova - Projekti javnog-privatnog partnerstva	Vodstvo: Županijska gospodarska komora i određeni broj predstavnika privatnog sektora Suradnici/podrška: ministarstva RH; grad Split; obrazovne i kulturne institucije; poduzetnici/obrtnici; financijske institucije (krediti i drugi oblici sredstava potpore)
Uspostava suradnje i partnerstva između ključnih dionika javnog i civilnog sektora u povijesnoj jezgri Splita	- Projekti u području stambene politike (potpore mladim obiteljima, obnova stambenih objekata, rješavanje infrastrukturnih problema) - Projekti unapređenja društvenog života i kulture u povijesnoj jezgri Splita (potencijal: EU fondovi) - Projekti edukacije javnih djelatnika, poduzetnika i lokalnog stanovništva	Vodstvo: Grad Split, Udruga stanovnika povijesne jezgre Splita, gradski kotar i kulturne institucije u povijesnoj jezgri Suradnici/podrška: ministarstva RH; civilne udruge, obrazovne i kulturne institucije, ostali predstavnici lokalnog stanovništva, financijske institucije (povlašteni stambeni krediti)

Izvor: izrada autora

Tablica 43: Prijedlog strategija i politika razvoja u povijesnoj jezgri Splita u sklopu druge faze integriranog upravljanja kvalitetom

RAZVOJ I KREIRANJE U POVIJESNOJ JEZGRI SPLITA			
PODRUČJE RAZVOJA/DJELOVANJA	STRATEGIJE I POLITIKE	CILJEVI/PRIORITETI	DIONICI
Kultura i prostor	Strategija i program prostornog uređenja povijesne jezgre Splita (politike urbanističkog planiranja) Kulturna strategija povijesne jezgre Splita - Politike zaštite i prezentacije materijalne kulturne baštine u povijesnoj jezgri Splita - Politike razvoja kulturnih manifestacija nemateijalne kulturne baštine povijesne jezgre Splita - Politike razvoja kreativnih industrija i kulturnih klastera u povijesnoj jezgri Splita (usklađenost sa strategijom gospodarskog razvoja)	Razvoj sustava uređenja i zaštite prostora (integritet i autentičnost) Zaštita i unapređenje kulturnih resursa i vrijednosti povijesne jezgre Splita Razvoj transprentnog sustava zaštite i upravljanja spomeničkom baštinom Razvoj kreativnog poduzetništva u kulturi (usklađenost s ciljevima stretegije razvoja poduzetništva) Razvoj infrastrukture u suglasju s potrebama kulture i prostora	Javni sektor (nacionalna razina: međuministarska suradnja; regionalna razina: Splitsko – dalmatinska županija s pripadajućim odjelima i institucijama, Županijska gospodarska komora; lokalna razina: grad Split s pripadajućim odjelima i institucijama) Privatni sektor (interdisciplinarni karakter, profesionalna udruženja poduzetnika) Civilni sektor (udruge raznih karaktera) Lokalno stanovništvo
Gospodarstvo	Strategija gospodarskog razvoja povijesne jezgre Splita - Strategija razvoja malog i srednjeg poduzetništva u povijesnoj jezgri Splita te društvenog poduzetništva - Strategija revitalizacije tradicionalnih djelatnosti i obrta u povijesnoj jezgri Splita - Strategija razvoja turizma u povijesnoj jezgri Splita (Strategija razvoja kulturnog turizma; Plan upravljanja tokovima posjetitelja u povijesnoj jezgri Splita; Plan razvoja turističke ponude)	Razvoj fizičke infrastrukture u suglasju s potrebama gospodarstva Razvoj odgovornog i održivog gospodarstva u povijesnoj jezgri Splita Razvoj i osnaživanje poduzetničke klime i ljudskih resursa Razvoj odgovornog i održivog turizma u povijesnoj jezgri Splita	
Društvo	Strategija razvoja društvenih djelatnosti u povijesnoj jezgri Splita (odgoj, obrazovanje, sport, socijalna skrb i zdravstvo)	Razvoj infrastrukture u suglasju s potrebama stanovništva i duštvenih djelatnosti	

	Strategije demografskog razvoja povijesne jezgre Splita /Demografska politika Politike edukacija lokalnog stanovništva i ostalih dionika društvenog života o vrijednostima i zaštiti integriteta povijesne jezgre Splita Politike participacija lokalnog stanovništva i ostalih zainteresiranih skupina u razvojnim procesima unutar povijesne jezgre Splita	Zadržavanje stanovništva u povijesnoj jezgri Splita unapređenjem uvjeta i kvalitete stanovaja Razvoj društvenih procesa u povijesnoj jezgri Splita (u međuodnosu sa širim prostorom grada) Razvoj i osnaživanje društvenog kapitala povijesne jezgre Splita	

Izvor: izrada autora

Zaključno, svi prethodno predloženi projekti, strategije i politike upravljanja u povijesnoj jezgri Splita trebaju koristiti načela koncepta pametnih gradova (*smart city*), što je sukladno najnovijim trendovima u svijetu i EU kada se govori o upravljanju urbanim područjima. Pametan grad je sustav koji koristi informacijsko-komunikacijske tehnologije da zadovolji potrebe svojih građana te unaprijedi učinkovitost gradskih usluga, a koji se temelji na partnerstvu više različitih dionika na lokalnoj razini. To podrazumijeva integraciju svih funkcija javnih usluga poput rasvjete, prometa, proizvodnje energije i sl. s ciljem povećanja njihove efikasnosti, smanjenja troškova i potrošnje energije, zaštite okoliša i podizanja životnog standarda stanovništva. Strategije i inicijative pametnog grada moraju sadržavati barem jednu od sljedećih karakteristika: pametno upravljanje (*smart governance*), pametni ljudi (*smart people*), pametno življenje (*smart living*), pametna mobilnost (*smart mobility*), pametno gospodarstvo (*smart economy*) i pametni okoliš (*smart environment*). Ove karakteristike predstavljaju svrhe zbog kojih dionici sudjeluju u inicijativi pametnog grada (npr. rješavanje problema zaštite okoliša, poboljšanje energetske učinkovitosti). Ključne komponente potrebne za realizaciju inicijativa pametnog grada uključuju tehnologiju, materijalne, financijske i organizacijske inpute, znanje, procese te norme i standarde provedbe. Te komponente već mogu biti prisutne ili se mogu stvoriti posebno za upotrebu u inicijativama pametnog grada.[148]

[148] Više o ovoj temi u: European Parliament, 2014. *Mapping Smart Cities in the EU*. Directorate General for Internal policies, Policy department A: Economic and Scientific policy. Dostupno na: http://www.europarl.europa.eu/studies (pristupljeno 04.09.2018.)

8. ZAKLJUČAK

Turizam se u gradovima diljem svijeta intenzivno razvija posljednjih nekoliko desetljeća te je prepoznat kao učinkovit način revitalizacije urbanih područja. Urbane politike imaju odlučujući utjecaj na smjer i način razvoja turizma. Turizam se u okviru urbanih politika treba promatrati kao dio cjelokupnog gospodarskog sustava koji u međuovisnosti s drugim gospodarskim granama osigurava uravnotežen razvoj grada i njegove okolice. Povijesni gradovi kao urbana područja predstavljaju složene višedimenzionalne društvene sustave koji su pod utjecajem raznih procesa, od globalizacije, deindustrijalizacije pa sve do procesa razvoja međunarodnog turizma. Integracija turizma u društvene i ekonomske procese povijesnih gradova izazov je za sve nositelje razvojnih odluka i procesa, što posebno dolazi do izražaja u povijesnim jezgrama na popisu svjetske baštine. Status svjetskog lokaliteta kulturne baštine donosi međuanarodnu prepoznatljivost i povećani priljev posjetitelja u povijesnim gradovima. Povećani priljev posjetitelja, bilo inozemnih ili domaćih, stvara potrebu za razvojem infrastrukture i usluga koje će zadovoljiti njihove zahtijeve. Taj razvoj karakterizira oblikovanje gradskih sadržaja za potrebe turista i, u slučaju nedostatka planskog pristupa, nekontrolirana masovnost turističkih tokova. Posljedice masovnog turizma u zaštićenim jezgrama ogledaju se kroz izmjenu lokalne kulture, urbane slike, gospodarske strukture i sustava društvenih vrijednosti, te je za očuvanje integriteta i autentičnosti tih lokaliteta nužno sustavno i plansko upravljanje njegovim razvojem, što podrazumijeva razvoj posebnih oblika turizma usklađenih s kulturom i fizičkim okruženjem grada.

Povijesni gradovi kao turističke destinacije pružaju jedinstven doživljaj kulture i načina života lokalnog stanovništva. Stil života lokalnog stanovništva predstavlja jednu od odrednica kulturnog identiteta „živih" povijesnih lokaliteta te se, stoga, lokalno stanovništvo treba smatrati ključnim dionikom u upravljačkim procesima. Naime, razvoj turizma u povijesnim gradovima oslanja se na dobru volju lokalnog stanovništva, što je jedan od preduvjeta održivosti turizma i cijelog područja općenito. U samom procesu razvoja i upravljanja turizmom potrebno je uključiti lokalnu zajednicu jer se na taj način stvara kvalitetan i održiv pristup razvoju turizma na lokalnoj razini. Planiranje turizma treba biti temeljeno na prioritetima koje određuje lokalna zajednica i stanovništvo, dok će zadovoljstvo stanovništva razvojem turizma ovisiti o stupnju uključenosti lokalne zajednice u procese donošenja ključnih odluka. Ključni element za uključivanje lokalnog stanovništva u planiranje i razvoj turizma je osnaživanje i osposobljavanje lokalne zajednice. Kako bi proces

osposobljavanja lokalnog stanovništva za razvoj turizma bio učinkovit, potrebno je kontinuirano provoditi istraživanja njihovih stavova i percepcija o razvoju turizma. Rezultati tih istraživanja pružaju uvid u karakteristike lokalnog stanovništva, njihov odnos prema turizmu s obzirom na određene karakteristike te kako turizam utječe, bilo pozitivno ili negativno, na kvalitetu njihova života.

Rezultati ovog istraživanja pružaju uvid u percepciju stanovništva povijesne jezgre Splita o učincima turističkog razvoja. Kako je Split još uvijek sezonalna turistička destinacija, ovaj tip istraživanja treba provoditi prije i nakon turističke sezone s ciljem što preciznijeg utvrđivanja posljedica turističkog razvoja iz perspektive stanovništva. Ovo istraživanje pokazalo je da stanovnici bolje percipiraju negativne učinke turizma, što ukazuje da su negativne implikacije turističkog razvoja prisutnije u povijesnoj jezgri Splita. Međutim, unatoč takvom stavu, stanovnici su pokazali volju za sudjelovanjem u upravljačkim procesima za potrebe razvoja turizma i time ukazali da još uvijek postoji potencijal za razvoj održivog turizma. No kako bi održivi razvoj turizma uspio, opći okir razvoja Splita kao grada i turističke destinacije, a posljedično i njegove povijesne jezgre, treba biti temeljen na principima i načelima integriranog upravljanja kvalitetom. Takav pristup upravljanju u zaštićenim povijesnim gradovima zahtijeva od lokalnog stanovništva sudjelovanje u savjetovanjima i anketama koje organizira javna ustanova zajedno s ostalim dionicima u sklopu izrade, provedbe i praćenja integriranog pristupa upravljanju kvalitetom, zatim poštivanje propisa koji se odnose na obnovu stambenih objekata, čistoću, korištenje komunalne infrastrukture i zaštitu okoliša, te potporu u provođenju strategija, politika i akcija u područjima kulture, prostora, gospodarstva i društva.

LITERATURA

1. Affeld, D., 1975. *Social aspects of the development of tourism*. United Nations: Planning and development of the tourist industry in the ECE region. USA, New York, 109-115.
2. Ahmad, Y., 2006. The Scope and Definitions of Heritage: From Tangible to Intangible. *International Journal of Heritage Studies*, 12 (3), 292 – 300.
3. Allen, L. R., Long. P. T., Perdue, R. R. i Kieselbach, S., 1988. The Impact of Tourism Development on Residents' Perceptions of Community Life. *Journal of Travel Research*, 27 (1), 16–21.
4. Andereck, K. L., Valentine, K. M., Knopf, R. C. i Vogt, C. A., 2005. Residents` Perception of Community Tourism Impacts. *Annals of Tourism Research*, 32 (4), 1056-1076.
5. Ap, J., 1992. Residents' Perceptions on Tourism Impacts. *Annals of Tourism Research*, 19 (4), 665-690.
6. Ap, J. i Crompton J. L., 1993. Residents' Strategies for Responding to Tourism Impacts. *Journal of Travel Research*, 32 (1), 47-50.
7. Aref, F., Gill, S. S. i Aref, F., 2010. Tourism Development in Local Communities: As a Community Development Approach. *Journal of American Science*, 6 (2), 155-161.
8. Ashworth, G. i Page, S. J., 2011. Urban tourism research: Recent progress and current paradoxes. *Tourism Management*, 32 (1), 1-15.
9. Brunt, P. i Courtney, P., 1999. Host perceptions of sociocultural impacts. *Annals of Tourism Research*, 26 (3), 493-515.
10. Byrd, E. T., 2007. Stakeholders in sustainable tourism development and their roles: applying stakeholder theory to sustainable tourism development. *Tourism Review*, 62 (2), 6-13.
11. Chang, T. C., Milne, S., Fallon, D. i Pohlmann, C., 1996. Urban Heritage Tourism: The Global-Local Nexus. *Annals of Tourism Research*, 23 (2), 284-305.
12. Chen, J. S., 2000. An investigation of urban tourism residents' loyalty of tourism. *Journal of Travel and Tourism Research*, 24 (1), 5-19.
13. Chen, J. S., 2001. Assessing and Visualizing Tourism Impacts from Urban Residents' Perspectives. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 25 (3), 235-250.
14. Chen, C. i Chen P., 2010. Resident Atitudes toward Heritage Tourism Development. *Tourism Geographies*, 12 (4), 525-545.

15. Čavlek, N., Bartoluci, M., Prebežac, D. i Kesar, O., 2011. *Turizam – ekonomske osnove i organizacijski sustav*. Zagreb: Školska knjiga.
16. Dragičević, M., 1990. Osnove fenomenologije turizma. *Turizam*, 38 (3), 65-72.
17. Drost, A., 1996. Developing Sustainable Tourism for World Heritage Sites. *Annals of Tourism Research*, 23 (2), 479-492.
18. Dulčić, A., 1991. *Turizam – načela razvoja i praksa*. Ekonomski fakultet Split i Institut za turizam Zagreb, str. 27.
19. Dumbović Bilušić, B., 2013. Kulturna baština u Hrvatskoj pred novim izazovima. *Kvartal*, 10 (1/2), 6-11.
20. Dumbović Bilušić, B., 2014. Prepoznavanje i razvrstavanje krajolika kao kulturnog naslijeđa. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske,* vol. 36, 47-66.
21. European Commission, 2000. *Towards quality urban tourism. Integrated quality management (IQM) of urban tourist destinations*. Brussels: European Commission.
22. European Parliament, 2014. *Mapping Smart Cities in the EU*. Directorate General for Internal policies, Policy department A: Economic and Scientific policy. Dostupno na: http://www.europarl.europa.eu/studies (pristupljeno 04.09.2018.)
23. Farrell, B. H. i Runyan, D., 1991. Ecology and tourism. *Annals of Tourism Research*, 18 (1), 26-40.
24. Galdini, R., 2007. Tourism and the city: opportunity for regeneration. *Tourismos: an international multidisciplinary journal of tourism*, 2 (2), 95-111.
25. García-Hernández, M., Calle Vaquero, M. i Yubero, C., 2017. Cultural Heritage and Urban Tourism: Historic City Centres under Pressure. *Sustainability*, 9 (8), 1346 – 1365.
26. Geić, S., 2011. *Menadžment selektivnih oblika turizma*. Split: Sveučilište u Split, str. 223.
27. Geiger Zeman, M. i Zeman, Z., 2010. *Uvod u sociologiju (održivih) zajednica*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 24.
28. Girard, L. F. i Nijkamp, P., eds. 2009. *Cultural Tourism and Sustainable Local Development*. Farnham: Ashgate Publishing Limited, str. 1-2.
29. Grad Split, 2015. *Nacrt prijedloga Plana upravljanja povijesnom jezgrom Splita i plana upravljanja podrumima Dioklecijanove palace* (sažetak). Petrić, L., Petrić, M. i Tomić-Kolurdović, I. (ur.), Split.; Dostupno na http://www.split.hr/Default.aspx?art=7774 (01.03.2018.)

30. Guerzoni, G., 1997. Cultural Heritage and Preservation Policies: Notes on the History of the Italian Case. U: Hutter, M., Rizzo, I. eds. *Economic Perspectives on Cultural Heritage*. London: Palgrave Macmillan, str. 107.
31. Hajialikhani, M., 2009. *A Systematic Stakeholders Management Approach for Protecting the Spirit of Cultural Heritage Sites*. Quebec: ICOMOS 16th General Assembly and Scientific Symposium.
32. International Council of Monuments and Sites (ICOMOS), 1965. International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites - the Venice Charter. *2nd International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments*, str. 1.
33. ICOMOS, 1987. *Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas - Washington charter*. Washington: ICOMOS General Assembly, str. 1.
34. Ivanovic, M., 2009. *Cultural Tourism*. USA: Juta and Company Limited, str. 14-15.
35. Jelinčić, D., 2006. Turizam vs. Identitet: globalizacija i tradicija. *Etnološka istraživanja*, 11 (1), 161-207.
36. Jelinčić, D. A., 2008. *Abeceda kulturnog turizma*. Zagreb: Meandarmedia, str. 50.
37. Jurowski, C., Uysal, M. i Williams, D., 1997. A Theoretical Analysis of Host Community Resident Reactions to Tourism. *Journal of Travel Research*, 36 (2), 3–11.
38. Križman Pavlović, D., 2008. *Marketing turističke destinacije*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, str. 207.
39. Lapaš, D., 2008. *Pravo međunarodnih organizacija*. Zagreb: Narodne Novine, str. 5 – 7.
40. Lee, T. J., Li, J. i Kim, H. 2007. Community Residents' Perceptions and Attitudes towards Heritage Tourism in a Historic City. *Tourism and Hospitality Planning & Development*, 4 (2), 91-109.
41. Lindberg, K. i Johnson, R., 1997. Modeling Resident Attitudes toward Tourism. *Annals of Tourism Research*, 24 (2), 402-424.
42. Mannigel, E., 2008. Integrating parks and people: How does participation worked in protected area management. *Society and Natural Resources*, 21, 498-511.
43. Marasović, T., 2001. *Kulturna baština*. Split: Veleučilište u Splitu, str. 9.
44. Mason, P. ed. 1999. *Economics and heritage conservation*. Los Angeles: Getty Conservative Institute.

45. Mayers, J., 2005. *Stakeholder Power Analysis*. London: International Institute for Environment and Development (IIED).
46. Mattessich, P. i Monsey, M., 2004. *Community Building: What Makes It Work*. Wilder Foundation: Fieldstone Alliance, str. 56.
47. McCool, S. F. i Martin, S. R., 1994. Community attachment and attitudes toward tourism development. *Journal of Travel Research*, 32 (3), 29-34.
48. McGehee, N. i Andereck, K., 2004. Factors Predicting Rural Residents' Support of Tourism. *Journal of Travel Research*, 43 (2), 131–140.
49. Mikulić, D., 2015. Kultura i kulturna baština – određenje pojmova (nastavni materijali/ppt). Split: Ekonomski fakultet, str. 11 – 14.
50. Milošević, S., 2011. Tendencije u urbanom turizmu. *TIMS Acta*, 5 (1), 61-69.
51. Min, Z., Xiaoli, P. i Bihu, W., 2012. Research on Residents' perceptions on Tourism Impacts and attitudes: A Case Study of Pingyao Ancient City. *International Forum on Urbanism: Escola Técnica Superior d'Arquitectura de Barcelona*.
52. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2011. Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.–2015. Zagreb: Ministarstvo kulture. Dostupno na http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6 (pristupljeno 26.03.2018.)
53. Muganda, M., Sirima, A. i Ezra, P. M., 2013. The role of local communities in tourism development: Grassroots perspectives from Tanzania. *Journal of Human Ecology*, 41 (1), 53-66.
54. Nafziger, J. A. R., 2008. Cultural Heritage Law: The International Regime. U: Nafziger, J. A. R., Scovazzi, T. eds. *Le patrimoine culturel de l'humanité/ The Cultural Heritage of Mankind*. Leiden, str. 145.
55. Okazaki, E., 2008. A Community-Based Tourism Model: Its Conception and Use. *Journal of Sustainable Tourism*, 16 (5), 511-529.
56. Papadopoulos, S. I., 1986. The tourism phenomenon: An examination of important theories and concepts. *The Tourist Review*, 41 (3), 2-11.
57. Petrić, L., 2003. *Osnove turizma*. Split: Ekonomski fakultet.
58. Petrić, L. i Mikulić, D., 2009. Uloga kulturnog turizma u procesu urbane regenracije. *Acta Turistica Nova*, 3 (1), 5-26.

59. Petrić, L., 2012. *Upravljanje razvojem turizma – aktualne teme i trendovi*. Split: Ekonomski fakultet, str. 122.
60. Petrić, L., Šimundić, B. i Pivčević, S., 2013. *Ekonomika turizma*. Split: Ekonomski fakultet.
61. Petrić, L. i Pivčević, S., 2016. Community based tourism development – Insights from Split, Croatia. *Tourism and Hospitality Industry – Congress Proceedings*, str. 294-307.
62. Project Management Institute (PMI), 2006. *Standard for program management*. USA: Pennsylvania, str. 1- 2.
63. Ritchie, B. W. i Inkari, M., 2006. Host Community Attitudes toward Tourism and Cultural Tourism Development: The Case of the Lewes District, Southern England. *International Journal of Tourism Research*, 8 (1), 27-44.
64. Rudan, E., 2012. Uloga lokalnog stanovništva u razvoju turizma destinacije. *Tranzicija*, 14 (29), 58-67.
65. Russo. A. P., 2001. The "Vicious Circle" of Tourism Development in Heritage Cities. *Annals of Tourism Research*, 29 (1), 165-182.
66. Sabljak, M., 2015. Temeljna pravna regulativa za zaštićenu kulturnu baštinu RH "Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara". Hrvatska Gospodarska Komora: 23. forum poslovanja nekretninama, Makarska., str. 50-55.
67. Sharma, B. i Dyer, P., 2009. An Investigation of Differences in Residents' Perceptions on the Sunshine Coast: Tourism Impacts and Demographic Variables. *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, 11 (2), 187-213.
68. Smith, L., 2006. *Uses of Heritage*. Abingdon: Routledge, str. 10-11.
69. Smith, M. K., ed. 2006. *Tourism, Culture and Regeneration*. Wallingford: CABI, str. 2-3.
70. Šošić, T. M., 2014. Pojam kulturne baštine - međunarodno pravni pogled. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 51 (4), 833–860.
71. Stanković, M., 1985. Sociološko istraživanje turizma. *Revija za socijalnu politiku*, 15 (1/2), 75-82.
72. Throsby D., 1997. Making preservation happen: the pros and cons of regulation. U: Schuster, J. M., Monchaux, J. D. i Riley, C. A. E. eds. *Preserving the Built Heritage: Tools for Implementation.* Hanover, NH: University Press of New England, str. 24 - 25.
73. Timothy, D. J. i Boyd, S. W., 2003. *Heritage tourism*. Harlow: Pearson Education Limited, str. 11-12.

74. Tribe, J., 1997. The indiscipline of Tourism. *Annals of Tourism Research*, 24 (3), 638–657.
75. Turistička zajednica grada Splita (TZGS), 2017. *Strateški marketinški plan destinacije Split* 2017-2022 (radna verzija). Pivčević, S. (ur.), Split: Ekonomski fakultet.
76. TZGS, 2018. Financijsko izvješće i realizacija programa rada Turističke zajednice grada Splita za 2017. godinu. Split.
77. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), 1972. *Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage*. Pariz: UNESCO World Heritage Centre. Dostupno na: http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf (pristupljeno 09.03. 2018.)
78. UNESCO, 1976. *Recommendation Concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas*. Nairobi: 11th General Conference, str. 1
79. UNESCO, 2003. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Pariz: UNESCO World Heritage Centre, čl. 2.; Dostupno na: https://ich.unesco.org/en/convention (pristupljeno 09.03.2018.)
80. UNESCO, 2006. *The Different Types of Cultural Heritage*. Dostupno na: http://portal.unesco.org/culture/en/ (pristupljeno 10.03.2018.)
81. UNESCO, 2008. *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Pariz: UNESCO World Heritage Centre. Dostupno na: http://whc.unesco.org/archive/opguide08-en.pdf (pristupljeno 10.03.2018.)
82. UNESCO, 2011. *Recommendation on the Historic Urban Landscape*. Pariz: World Heritage Centre, str. 3.
83. UNESCO, 2014. *Historic Cities in Development, Key to understanding and taking action*. Pariz: UNESCO World Heritage Centre, str. 59.
84. UNWTO, 2018. *World Tourism Barometer*. Vol. 16, Advance Release January.
85. Van der Borg, J., Costa, P. i Gotti, G., 1996. Tourism in European heritage cities. *Annals of Tourism Research*, 23 (2), 306-321.
86. Vecco, M., 2011. A definition of cultural heritage: From the tangible to the intangible. *Journal of Cultural Heritage*, 11, 321 – 324.
87. World Tourism Organization (WTO), 1994. *Recommendations on Tourism Statistics*. New York: United Nations, str. 5.
88. Vresk, N., 1984. *Razvoj urbanih sistema u Svijetu*. Zagreb: Školska knjiga, str. 8-9.

89. Vučetić, Š. i Bunja, Đ., 2010. Planiranje razvoja turizma na lokalnoj razini - izazov za turističku destinaciju. Krpan, T. i Sušac, V. (ur.) *Mediji i turizam: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa*, Zadar: Odjel za turizam i komunikacijske znanosti Sveučilišta u Zadru, str. 145- 159.
90. Zelenika, R., 2000. *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela*. 4. izdanje, Rijeka: Ekonomski fakultet.
91. Živoder, S. B., Tomljenović, R., Čorak, S., 2011. Cooperation between stakeholders in tourism destinations. *Izazovi upravljanja turizmom*, Zagreb: Institut za turizam, str. 15-32.

Mrežni izvori

1. Europska Unija (EU): https://europa.eu/european-union/index_en
2. Grad Split: http://www.split.hr/Default.aspx
3. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske: https://www.min-kulture.hr/
4. ICOMOS: https://www.icomos.org/en/
5. Turistička zajednica grada Splita (TZGS): https://visitsplit.com/
6. UNESCO: https://en.unesco.org/
7. WTO: http://www2.unwto.org/

POPIS TABLICA I SLIKA

Popis tablica

Tablica 1: Podjela kulturne baštine.....18

Tablica 2: Važniji međunarodni dokumenti i konvencije u području zaštite kulturne baštine.....21

Tablica 3: Odnos lokalnog stanovništva prema turistima kroz faze razvoja turizma.....49

Tablica 4: Vrste osposobljavanja lokalne zajednice za razvoj turizma.....53

Tablica 5: Distribucija stanovnika povijesne jezgre prema spolu.....68

Tablica 6: Distribucija stanovnika povijesne jegre prema dobnoj skupini.....69

Tablica 7: Distribucija stanovnika povijesne jezgre prema razini obrazovanja.....69

Tablica 8: Distribucija ispitanika povijesne jezgre prema razini mjesečnih prihoda (kune).....70

Tablica 9: Distribucija ispitanika povijesne jezgre prema duljini života na području povijesne jezgre.....71

Tablica 10: Distribucija ispitanika povijesne jezgre prema radnom statusu.....71

Tablica 11: Distribucija ispitanika povijesne jezgre prema radnog angažmanu u turizmu.....72

Tablica 12: Prosječna ocjena, medijalna ocjena, prosječno odstupanje od prosječne ocjene, prosječno kvadratno odstupanje od prosječne ocjene stupnja slaganja ispitanika s tvrdnjama o ekonomskim učincima.....75

Tablica 13: Prosječna ocjena, medijalna ocjena, prosječno odstupanje od prosječne ocjene, prosječno kvadratno odstupanje od prosječne ocjene stupnja slaganja ispitanika s tvrdnjama o socio-kulturnim učincima.....76

Tablica 14: Prosječna ocjena, medijalna ocjena, prosječno odstupanje od prosječne ocjene, prosječno kvadratno odstupanje od prosječne ocjene stupnja slaganja ispitanika s tvrdnjama o okolišnim učincima.....77

Tablica 15: Prosječna ocjena, medijalna ocjena, prosječno odstupanje od prosječne ocjene, prosječno kvadratno odstupanje od prosječne ocjene stupnja slaganja ispitanika s tvrdnjama o razvoju turizma u povijesnoj jezgri Splita.....78

Tablica 16: Prosječna ocjena, medijalna ocjena, prosječno odstupanje od prosječne ocjene, prosječno kvadratno odstupanje od prosječne ocjene spremnosti ispitanika da sudjeluju u procesu donošenja odluka vezanih za razvoj turizma u povijesnoj jezgri Splita.....78

Tablica 17: Rezultati Mann-Whitney U-testa za uzorak ispitanika prema spolu.....80

Tablica 18: Rezultati Mann-Whitney U-testa za uzorak ispitanika prema radnom angažmanu.....81

Tablica 19: Rangovi ocjene ekonomskih učinaka uzorka ispitanika prema spolu i radnom angažmanu.....81

Tablica 20: Rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema dobi.....82

Tablica 21: Rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema razini obrazovanja.....82

Tablica 22: Rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema duljini stanovanja.....83

Tablica 23: Rang ocjene ekonomskih učinaka uzorka ispitanika prema dobnoj skupini, duljini stanovanja i razini obrazovanja.....83

Tablica 24: Rezultati Mann-Whitney U-testa za uzorak ispitanika prema spolu (H1b).....84

Tablica 25: Rezultati Mann-Whitney U-testa za uzorak ispitanika prema radnom angažmanu u turizmu (H1b).....84

Tablica 26: Rangovi ocjene socio-kulturnih učinaka uzorka ispitanika prema spolu i radnom angažmanu u turizmu (H1b).....85

Tablica 27: Rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema dobnoj skupini (H1b).....86

Tablica 28: Rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema duljini stanovanja u povijesnoj jezgri Splita (H1b).....86

Tablica 29: Rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema razini obrazovanja (H1b).....86

Tablica 30: Rang prosječne ocjene socio-kulturnih učinaka uzorka ispitanika prema dobi, duljini stanovanja i razini obrazovanja (H1b).....87

Tablica 31: Rezultati Mann-Whitney U-testa za uzorak ispitanika prema spolu (H1c).....88

Tablica 32: Rezultati Mann-Whitney U-testa za uzorak ispitanika prema radnom angažmanu u turizmu (H1c).....88

Tablica 33: Rangovi ocjene okolišnih učinaka uzorka ispitanika prema spolu i radnom angažmanu u turizmu (H1c).....89

Tablica 34: Rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema dobnoj skupini (H1c).....90

Tablica 35: Rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema duljini stanovanja u povijesnoj jezgri Splita (H1c).....90

Tablica 36: Rezultati Kruskal-Wallis testa za uzorak ispitanika prema razini obrazovanja (H1c).....90

Tablica 37: Rang prosječne ocjene okolišnih učinaka uzorka ispitanika prema dobi, duljini stanovanja i razini obrazovanja (H1c).....91

Tablica 38: Rezultati Mann-Whitney U-testa za uzorak ispitanika prema radnom angažmanu u turizmu (H2).....92

Tablica 39: Rangovi ocjene svih učinaka turizma uzorka ispitanika prema radnom angažmanu u turizmu (H2).....92

Tablica 40: Koeficijent korelacije ranga između percepcije pozitivnih učinaka turizma i podrške razvoju turizma.....93

Tablica 41: Koeficijent korelacije ranga između percepcije negativnih učinaka turizma i podrške razvoju turizma.....94

Tablica 42: Prijedlog dionika i projekata u povijesnoj jezgri Splita u sklopu prve faze integriranog upravljanja kvalitetom.....100

Tablica 43: Prijedlog strategija i politika razvoja u povijesnoj jezgri Splita u sklopu druge faze integriranog upravljanja kvalitetom.....101

Popis slika

Slika 1: Međunarodni turistički dolasci u razdoblju od 1995. do 2018. 36

Slika 2: Kretanje međunarodnih dolazaka po regijama.....37

Slika 3: Model integralnog upravljanja kvalitetom turizma u urbanim destinacijama.....43

Slika 4: Granice „Povijesnog kompleksa Splita s Dioklecijanovom palačom”.....54

Slika 5: Elementi kontaktne zone povijesne jezgre Splita.....56

Slika 6: Postoci smanjenja broja stanovnika na pojedinim područjima povijesne jezgre Splita u međupopisnom razdoblju 2001. - 2011. 59

Slika 7: Dolasci i noćenja u gradu Splitu u razdoblju 2006-2017. 63

Slika 8: Stanje broja kreveta na području TZGS-a u 2017. godini.....65

Slika 9: Struktura ispitanika povijesne jezgre prema obliku radnog angažmana u turizmu.....73

Slika 10: Struktura mišljenja ispitanika povijesne jezgre o načinima donošenja odluka vezanih uz razvoj turizma u povijesnoj jezgri Splita.....79

SAŽETAK

Glavna svrha ovog istraživanja je razumjeti kako stanovnici percipiraju ekonomske, socio-kulturne i okolišne učinke turizma u povijesnim gradovima i kako ta percepcija utječe na njihovu podršku prema razvoju turizma u budućnosti. Na temelju pregleda literature u području turizma, posebice s naglaskom na njegov razvoj te percepciju i stavove stanovnika prema tom fenomenu, ovo istraživanje proučava slučaj Povijesnog kompleksa Splita s Dioklecijanovom palačom, lokaliteta svjetske baštine na području turističke destinacije Split u Republici Hrvatskoj. Ovaj rad analizira odnos između varijabli kao što su percepcija društvenih, ekonomskih, kulturnih i okolišnih utjecaja iz perspektive stanovništva i profesionalne i ekonomske ovisnosti o turizmu te socio-demografska obilježja. Rezultati pokazuju da lokalni stanovnici bolje identificiraju negativne učinke turizma od pozitivnih na području svog prebivališta i u osobnom životu. Uočljivo je da stanovnici različito percipiraju utjecaje turizma s obzirom na profesionalnu i ekonomsku ovisnost o turističkoj aktivnosti, dok se samo nekoliko demografskih čimbenika pokazalo značajnim u objašnjavanju razlike u percepciji učinaka turizma među lokalnim stanovnicima. Rezultati ovog istraživanja osnažuju važnost razmatranja percepcije stanovnika prema učincima turizma kao odlučujućeg čimbenika u održivom razvoju turističke destinacije. Naglašava se da su stanovnici i njihove skupine dionika ključne komponente u kontekstu holističkog i integriranog pristupa planiranju i razvoju turizma na lokalitetima svjetske baštine.

Ključne riječi: Učinci turizma, percepcija stanovnika, svjetska baština

SUMMARY

The main purpose of this study is to understand how residents perceive economic, socio-cultural and environmental impacts of tourism in historic cities and how that perception affects their future support for tourism development. Based on the review of the literature in the area of tourism, in particular with regard to its development and to the residents' perceptions and attitudes towards this phenomenon, this paper studied the case of the Historical Complex of Split with the Palace of Diocletian, a world heritage site (WHS) area of the tourist destination Split in Croatia. This study analyses the relationship between variables such as the perception of social, economic, cultural and environmental impacts in people's personal lives and professional and economic dependence on tourism and demographic characteristics. The results show that local residents identify negative impacts of tourism better than positive impacts in their area of residence and in their personal lives. It is noted that residents perceive tourism impacts differently according to professional and economic dependence on tourism activity. Only few demographic factors proved to be significant in explaining the difference in perception of tourism impacts among local residents. The results of the study reinforce the importance of considering the residents' perceptions vis-à-vis the tourism as a decisive factor in the sustainable development of tourism destination. It is slso argued that residents and their stakeholder groups are critical components in the context of a holistic and integrated approach to tourism planning and development in world heritage sites.

Keywords: Impact of tourism, residents' perception, heritage site